

॥શ્રીહરિ : ॥

કમલદલ-

ભગવત્ કીર્તન રહસ્ય

વિભાગ-૨

- શ્રી બલદાઉજીની વધાઈ
- શ્રી રાધાજીની તથા
સખીઓની વધાઈ
- શ્રી વામન જયંતિ
- દાન
- સાંઝી
- મુરલી

દેવેન્દ્ર શાહ
ભરૂચ

કીર્તનભાવ પ્રકાશક : દેવેન્દ્ર શાહ

૫૦૨ આંગન એપાર્ટમેન્ટ

કસક પાસે, ભરૂચ - ૩૮૨ ૦૦૧

ફોન : (૦૨૬૪૨) ૨૨૮૦૪૮

મોબાઈલ : ૯૪૨૮૧૭૬૩૦૨

ન્યોછાવર : ૨૦/- (સાદા પોષ્ટેજ સાથે)

મૂલ્ય : અમૂલ્ય અલૌકિક ભાવોથી હૃદયને ભરી દેવું

**અર્પણ : શ્રીમહાપ્રભુએ જેમને 'સાગર' કહ્યા તેવા
ભક્ત કવિ પરમાનંદદાસજીને....**

અનુક્રમણિકા

અ.ક.	વિષય	શબ્દો	પાન નં.
૧	શ્રી લલિતાજીની વધાઈ	આજ સખી સારદા કન્યા જાઈ	૫
૨	શ્રીબલદાઉજીની વધાઈ	માંદલ બાજયોરી વ્રજજનકે પ્રગટે	૫
૩	શ્રી વિસાખાજીની વધાઈ	રાવલ રસિક બેલી નવકૂલી	૬
૪	રાધાજીની વધાઈ	સખી બરસાનો લાગત નીકો	૭
૫		જબતે રાધિકા ભૂતલ પ્રકટી તબત	૮
૬		સકલ લોકકી સુંદરતા વૃષભાન	૯
૭	વામન જયંતિ	રાજા એક પંડિત પોરી તિહારી	૧૦
૮		વામન આયે બલિયે માંગન	૧૧
૯	દાન	દાન હી દાન કરી ન કમાની	૧૪
૧૦		તેરે કોઉ હૈ રે કહૈયા સુનૈયા કનૈયા	૧૫
૧૧		ગુજરીયા બાવરી ભઈ કેઈ બેર	૧૭
૧૨		હમારો દાન દૈ હો ગુજરૈટી	૧૮
૧૩		કૃપા અવલોકની દાન દૈરી	૨૧
૧૪		કાન્હ એસો દાન ન માંગીએ	૨૨
૧૫		કહો જુ દાન લૈહો કૈસે	૨૩
૧૬		અહો બિધિના તો પૈ અંચરા	૨૪
૧૭		દધિ ન બેચીયે હમારે કુલ એ તો	૨૬
૧૮	સાંગી	આઈ હું અકેલી સાંગ સાંગી કે કુસુમ લેન	૨૭
૧૯		સખીયન સંગ રાધિકા વિનત	૨૮
૨૦		છબરિયાં બાંસકી ફૂલેં ફૂલ ભરી	૩૧
૨૧		મુરલીવારે સાંવરે નેક મારગ મોહી	૩૨
૨૨		અરી તુમ કૌન હો રી ફૂલવા બિનન હારી	૩૪
૨૩	મુરલી	કૌન ઠગોરી ભરી હરિ આજ બજાઈ	૩૭
૨૪		મુરલી મનમોહનકી સુનીકેં ગજ	૩૮
૨૫		મુરલી હરિ કો અપને બસ કીને માય	૩૯
૨૬		વાહી કે બલ ઘેનુ ચરાવત	૩૯
૨૭		સુન સજની ચહ સાંચી બાની	૪૦
૨૮		હરિ મુરલી કે હાથ બિકાને	૪૧
૨૯		ચહ મુરલી બનઝારકી બિન લાચે લાચી	૪૨
૩૦		ચહ મુરલી કુલ દાહનકારી સુનહૂ	૪૩
૩૧		ચલોરી મુરલી સુનીયે કાન્હ	૪૪
૩૨		બંસી બજાવે સાંમરો હો કિંહી	૪૫
૩૩		બીન જાનેં હરિ જાહિ બઢાઈ	૪૭
૩૪		મુરલી કે એસે ઢંગ માઈ	૪૮

અ.ક્ર.	વિષય	શબ્દો	પાન નં.
૩૫		મુરલી કે એસે ઢંગ માઈ	૪૮
૩૬		મુરલી ભયે રહત લડબી રી	૪૯
૩૭		માતપિતા ગુણ કહો બુઝાય	૪૯
૩૮		મુરલી આપ સ્વારથીન નાર	૫૦
૩૯		કાહેં ન મુરલી સોં હિત જોરે	૫૧
૪૦		બિધના મુરલી સૌત બનાઈ	૫૧
૪૧		સ્થામહી દોષ કહા કહી દીજે	૫૨
૪૨		સ્થામહી દોષ જીન માઈ	૫૩
૪૩		અંશી ન કાહૂ કે બસ અંશીને	૫૩
૪૪		જાન્યો જાન્યો રી સયાન	૫૫
૪૫		મુરલી હરિ તેં ન છૂટત હૈ	૫૭
૪૬		યે અંશીનાદ સુરસાધિકે બજાઈ	૫૮
૪૭		મુરલી કૌ મન હરિ સૌ માન્યો	૫૯
૪૮		મુરલી હમસોં વૈર દઢાયો	૬૧
૪૯		વૈર સદા હમસોં હરિ કીનો	૬૨
૫૦		સખીરી માધો દોષ ન દીજે	૬૫
૫૧		જબ હી મુરલી અધર લગાવત	૬૬
૫૨		મુરલી હરિકો નાય નયાવત	૬૭
૫૩		મુરલી સોં અબ પ્રીતિ કરોરી	૬૮
૫૪		મુરલીયા બાજત હૈ બહુબાન	૬૯
૫૫		સ્થામ મુરલિકા કેં મનહીં ઢરે	૬૯
૫૬		બાંસુરી બાજત મદનમોહનકી તટ	૭૦

ભક્ત કવિ	કીર્તન ક્રમાંક	ભક્ત કવિ	કીર્તન ક્રમાંક
વ્રજપતિ	૧	કુંભનદાસ	૧૨
છિતસ્વામી	૨-૬-૧૬	ભગવાન હિતરામરાય	૨૧
વ્યાસદાસ	૪	રસખાન	૨૩
કૃષ્ણદાસ	૫-૫૬	હિતહરિવંશ	૪૩
પરમાનંદદાસ	૮	ધીરજ	૪૬
કૃષ્ણજીવન લછીરામ	૯	સુરદાસ	૭-૧૪-૧૯-૨૨-
ધોંધી	૧૦-૨૦		૨૫થી૪૨-૪૪-
ગોવિંદસ્વામી	૧૧-૧૩-૧૫-૧૭		૪૫-૪૭થી૫૫

નોંધ :

દરેક કીર્તનની જમણી બાજુ આપેલ રેફરન્સ તે વૈષ્ણવ મિત્રમંડળ ઈન્ડોર દ્વારા પ્રકાશિત 'પુષ્ટિમાર્ગીય કીર્તન સંગ્રહ'ના ભાગ નંબર તથા પાન નંબર બતાવે છે.

શ્રીલલિતાજીની વધાઈ

(૧) રાગ - સારંગ	૧/૧	૧/૧૭૨
આજ સખી સારદા કન્યા બાઈ		
ભાદોં સુદી ષષ્ટિ હે શુભદિન શુભનક્ષત્ર વર આઈ		૧
ભેરી મૃદંગ દુંદુભિ બાજત નંદકુંવર સુખદાઈ		
ગોપીજન પ્રકુલ્લિત ભઈ ગાવત મંગલ ગીત બધાઈ		૨
આભૂષણ પાટંબર બહુવિધ ગો ભૂદાન કરાઈ		
નંદરાય વૃષભાનરાય મિલી વિશોકહીં દેત વધાઈ		૩
સકલ સુહાસિની ધરત સાથિયે કીરતિ પંજરી ઘાઈ		
વ્રજપતિકી સ્વામિની ચહ પ્રગટી લલિતા નામ ઘરાઈ		૪

ભાવાર્થ :

લલિતાજીનું પ્રાગટ્ય થયું છે તેની વધાઈ ગોપી બીજી સખીને આપે છે કે આજે શારદાજીની કૂબે કન્યા પ્રકટી છે. આ સમય ઘણો ઉત્તમ છે, ભાદ્રપદ સુદ છઠ છે અને નક્ષત્રોની સ્થિતિ પણ મંગલમય ઉત્તમ છે. (૧)

ભેરી, મૃદંગ, દુંદુભિ વ. વાજિંત્રો વાગે છે કેમકે આ કન્યા નંદકુંવરને ઘણું સુખ આપનારી તેવી ચતુર થનારી છે. તેથી ગોપીજનો ઘણા ખુશ થઈને મંગલ ગીતો ગાઈને વધાઈ આપી રહ્યા છે (૨)

તેના પિતા જાત જાતના આભૂષણ, પાટંબર, ગાયો અને ભૂમિનું દાન કરી રહ્યા છે. નંદરાય અને વૃષભાનરાય બંનેય લલિતાજીના પિતા વિશોકજીને મળીને વધાઈ આપી રહ્યા છે. વ્રજવધૂઓ પોતાના આંગણામાં તથા લલિતાજીના ઘરના આંગણામાં મંગલમય સાથિયા કરી રહી છે. કીર્તિજી બધાને પંચજીરી બાંટી રહ્યા છે. આજે પ્રકટી છે તે તો વ્રજપતિ કુંવર કનૈયાની મધ્યા સ્વામિની છે અને તેનું નામ લલિતાજી છે. આવી લીલાનાં દર્શન ગો. શ્રી વ્રજપતિજી કરી રહ્યા છે.

શ્રીબલદાઉજીની વધાઈ

(૨) સારંગ	૧/૨	૧/૧૭૩
માંદલ બાજયોરી વ્રજજનકેં પ્રગટે શ્રીબલરામ		
રોહિની કૂંખી પ્રગટ પુરુષોત્તમ વ્રજજન મન અભિરામ		૧

લલિતાજી-બલદાઉજીની વધાઈ

જો જન વિનય કરત, દુઃખ તિનકેં કાટત હૈ તિહિ જામ
 ટેરત કોઝિ જાત તહાં ભાજે ઔર કછુ નહિં કામ ૨
 સ્યામરામ કો ભેદ ન જાનત કરત જુદાઈ મનમેં
 છીતસ્વામી મુખ સોં કહી વરનોં આગિલગૈતા તનમેં. ૩

ભાવાર્થ :

બલરામજીનું વ્રજમાં પ્રાગટ્ય થતાં ‘માંદલ’ વાજિંત્ર વાગવા લાગ્યાં. રોહિનીજીને કૂખે પ્રકટનાર બલરામજી પણ પ્રકટ પુરુષોત્તમ છે, કેમ કે તે પણ વ્રજજનોના મનનું રંજન કરનાર છે. પ્રભુની આનંદમયી લીલારૂપ છે. (૧)

બલદાઉજીનો સ્વભાવ સુકોમળ છે, તેથી જે કોઈ પણ ખૂબ જ દીનતાપૂર્વક વિનંતી કરે, તેના દુઃખ તે જ સમયે આપ દૂર કરે છે અને જે કોઈ મુસીબતમાં હોય તે બલદેવજીને દૂરથી પોકારે, તો પણ ત્યાં તેઓ સ્વંય ભાગીને, ક્ષણનો પણ વિલંબ કર્યા વગર પહોંચી જાય છે, જાણે કે આપને આ સિવાય બીજું કાંઈ જ કામ ન હોય ! (૨)

છીતસ્વામી કહે છે અમે તો સ્યામ અને બલરામમાં ભેદ જાણતા નથી, અમને તો શ્રીગુંસાઈજીએ કૃપા કરીને તેવી દૃષ્ટિનું દાન, અમને શરણે લીધા ત્યારથી જ કર્યું છે. પરંતુ જે કોઈ પણ, બંનેમાં ભેદબુદ્ધિ આણશે તેનાં અંગ-પ્રત્યંગમાં આગ લાગો એટલે કે તેવાઓ વિનાશને લાયક જ છે. મારામાં તો શ્યામ-રામનાં ગુણનું વર્ણન કરવાનું સામર્થ્ય નથી કેમ કે તેઓ અગાધ છે. (૩)

શ્રીવિસાખાજી/ચંદ્રાવલીજીની વધાઈ

(૩) સારંગ	૧/૩	૧/૧૭૪
રાવલ રસિક બેલી નવફૂલી દેખી કહત નહિ આવે		
દેવભાન કે શ્રીચંદ્રાવલી પ્રગટ ભાગિની ભાવેં.	૧	
વ્રજકૌ ભાગ્ય સુહાગ ચે તે સિંચ સિંચ બિરદાવે		
આનંદરાય ઘર સુખનિધિ સખહીન હુલસી હુલસી બિહસાવેં	૨	
ગિરિધરલાલ લીચે સંગ ખેલે ગિરિધરકે મન ભાવેં		
રૂપ અનૂપ સ્વરૂપ અવધિ નિતહી વ્રજસુંદરી ગાવેં.	૩	

ભાવાર્થ :

આ જે કન્યા પ્રકટી છે તે રાવલની રસ યુક્ત ભાવવાળી વેલી છે. તે નૂતન ફૂલયુક્ત હોવાથી એટલી આકર્ષક છે કે તેનું વર્ણન કરીએ એટલું ઓછું છે. તે દેવભાનને

ત્યાં પ્રકટી તેનું નામ ચંદ્રાવલી (ઉર્ફે વિશાખાજી) છે અને વિધાતાએ મન કરીને (ભાવેં) પ્રગટાવી છે. (૧)

આ સુહાગિની વ્રજના ભાગ્યરૂપ છે. બધાં જ તેને ખૂબ જ પ્રેમપૂર્વ (સિંચસિંચ) બિરદાવે (વખાણે) છે. નંદરાયજીને ત્યાં આ બધાંનો સુખનિધિ પ્રકટયો છે, તે વાત બધા હસી હસીને કહે છે. (૨)

ગિરિધરલાલ-કનૈયો આ કુંવરીની સંગે ખેલે છે અને કનૈયાને તે ખૂબ પ્રિય લાગે છે કેમ કે આનું રૂપ ઉપમા ન આપી શકાય તેવું (અનુપમ) છે તથા તેણે અનન્ય સ્વરૂપ ધારણ કર્યું છે, તેવું બધી જ વ્રજસુંદરીઓ કહેતી રહે છે. તેવી આ કુંવરી વિસાખાજીને નામે પ્રસિદ્ધ છે. (૩)

રાધાજીની વધાઈ

(૪) ભૈરવ	૧/૪	૧/૧૭૬
સખી બરસાનોં લાગત નીકો		
કહાં લૌ કહૌ ચા વ્રજકી શોભા સખ વ્રજ લાગત ફીકો	૧	
કીરતી કૂખ પ્રગટ ભઈ કન્યા ભયો ભાવ તો જીકો		
મંગલ ગાવત સખ વ્રજનારી કરત લલીકો ટીકો	૨	
પીત પાટકી ચોલી પહરે સારી સુરંગ રંગહીકો		
વ્યાસ શ્યામકી સ્વામિની પ્રગટી બાઢયો પ્રેમ મનહીકો	૩	

ભાવાર્થ :

હે સખી, આ રાધિકાજી પ્રકટયા તેથી તો આ બરસાનો મને અતી પ્રિય લાગે છે. આ વ્રજની શોભાને શોભા ત્યાં લગી કહીએ કે જ્યાં લગી રાધાજી નથી પ્રકટયા, પણ આ રાધિકાની શોભા દેખ્યા પછી તો હવે વ્રજની શોભા ફીકી-ઝાંખી લાગે છે. તેથી હે સખી, હવે તો મને બરસાના સિવાયનું કોઈ વ્રજનું સ્થળ પ્રિય નથી. (૧)

કીરતિજીના કૂખે કન્યા પ્રકટી છે, તે પ્રાકટય તો અમારા આત્મા-જીવની આશા-મહેચ્છા હતી, તે આજે પૂર્ણ થઈ. તેથી અમારા જીવને ભાવતું બન્યું છે. તેથી અમારો આત્મા ઘણોજ પ્રસન્ન છે. દેહ-ઈન્દ્રિય સર્વ કઈ પ્રસન્ન છે. તેના પ્રતિસાદ રૂપે વ્રજની સુંદરીઓ બધી જ મંગલ-વધાઈનાં ગીતો ગાય છે અને ‘લલી’ને ભેટ કરીને પોતાનો હરખ સમર્પિત કરે છે. (૨)

વ્રજવધુઓએ પીળાં વસ્ત્રની ચોલી પહેરી છે એટલે કે તેમનું અંગ કૃષ્ણમાં ભક્તિમય છે. (પીળું વસ્ત્ર છે.) તથા જે સાડી છે તે રંગબેરંગી છે. અથવા કસુંબલ-લાલ રંગની છે એટલે વિવિધ ભાવોથી સભર અનુરાગ, તે ભક્તિની ઉપર છવાયેલ છે.

કેમકે જે પ્રકટી છે તે જ તો શ્યામની સ્વામિની છે, એટલે કે શ્યામ જેમને વશ છે તે છે. તે તો પૂર્ણ સ્નેહનું સ્વરૂપ છે. શ્યામને વશ કરનારો સ્નેહ જ છે. સર્વ વ્રજધારીના હૃદયમાં સ્નેહ વધારનારી આ રાધા તો ભક્તિવર્ધિની છે. સર્વનું મન પ્રેમથી સભર થયું છે. ‘ઈંદ્રિયોમાં હું મન છું’. (ગીતા) તેથી ઈંદ્રિયો પણ પ્રેમ ભરપૂર બની છે. આવાં દર્શન સ્વામિની રાધાજીનાં દાસ છે તેવા વ્યાસજીને થાય છે. (૩)

(૫) બિલાવલ ૨/૫ ૧/૧૭૭

જળતેં રાધિકા ભૂતલ પ્રકટી તળતેં વિધિકૌ માન હન્યૌ
મેરી તો યહ સૃષ્ટિ ન હોઈ અબ કછુ અદ્ભૂત બાન બન્યૌ ૧
એકરૂપ એકબૈસ એકગુન બરન વિલક્ષ કન્યૌ
કૃષ્ણદાસ પ્રભુ શ્રી ગિરધરતેં કેલી કલારસ સન્યૌ ૨

ભાવાર્થ :

જ્યારથી શ્રીરાધિકાજી ભૂતલ પર પ્રકટયા ત્યારથી વિધિ-વિધાતાનું માન ખંડિત થયું કેમકે ભૂતલ પર જે કંઈ પ્રકટ થાય છે તે વિધાતા-બ્રહ્માની સૃષ્ટિ જ હોય છે, પ્રાકૃતિક હોય છે અને વિધાતાની જાણ બહાર કોઈ વસ્તુનું પ્રાકટય નથી થતું. ભૂતલ-સૃષ્ટિ વિધાતાને આધીન છે, પરંતુ જે રાધાજી પ્રકટયા તે વિધાતાને આધીન નથી, કે નથી પ્રાકૃત, કે નથી વિધાતાએ તેમને પ્રકટાવ્યાં. તેમના સ્વરૂપને પણ વિધાતા જાણતા નથી, તેવા રાધાજી અગમ્ય છે. તેથી વિધાતાને થયું કે આમ બન્યું તેથી મારા અધિકાર ઉપર પ્રશ્ન ઉઠ્યો છે ! મારી માનહાની થઈ છે કેમકે આ મારી સૃષ્ટિનું સ્વરૂપ નથી. આ પહેલાં નથી બન્યું તેવો બનાવ આજે બન્યો છે. (અદ્ભૂત બાન બન્યો) (૧)

વિધાતા કહે છે - જેમાંથી હું પ્રકટ થયેલ છું તે પરબ્રહ્મ પરમાત્માની સમાન જ આ રૂપ જણાય છે, એટલે કે તેવું તત્ત્વ જણાય છે, દેખાવ-વેશ પણ તેવો જ છે અને ગુણ પણ તેવા જ છે. આ જે વરણ છે તે કંઈક વિલક્ષણ છે, વિશિષ્ટ પ્રકારનું છે. બ્રહ્માને જે સમજાતું નથી તે ભક્ત સમજી શકે છે તેથી કૃષ્ણદાસ કહે છે, “અરે ! આ તો ગિરિધરપ્રભુને કેલી (લીલા) કરવી છે તેથી આ કલારૂપી રસ, તે તો પ્રભુનો રસ જ છે. એકબીજામાં ભળી ગયેલાં સ્વરૂપમાંનું જ આ રૂપ છે. ભેદ સહિષ્ણુ અભેદ પૂર્ણબ્રહ્મ જ છે !” (૨)

(૬) સારંગ ૩/૬ ૧/૧૮૨

સકલ લોકકી સુંદરતા વૃષભાન ગોપ કેં આઈ
જાકો યશ સૂરમુનિ જો કહત હૈ ભુવન ચતુર્દશ ગાઈ ૧
નવલ કિશોરી રૂપગુણ શ્યામા કમલાસી લલચાઈ
પ્રકટે પુરુષોત્તમ શ્રીરાધા દ્વૈવિધિ રૂપ બનાઈ ૨
ઉડેલેં દાન દેત વિપ્રનકોં જસ જો રહ્યો જગ છાઈ
છિતસ્વામી ગિરિધરકૌ ચેરૌ જુગ જુગ યહ સુખ પાઈ ૩

ભાવાર્થ :

વિશ્વભરમાં - પૂરા બ્રહ્માંડમાં જે કંઈ સૌંદર્ય-આકર્ષણ પ્રભુએ પાથર્યું છે તે બધું જ સૌંદર્ય ભેગું મળીને આ સ્વરૂપાત્મક રૂપે વૃષભાન ગોપને ત્યાં બિરાજી ગયું છે. આવી પરમ સુંદરતાની મૂર્તિનાં યશ નારદજી કે જે ભક્ત છે, ચૌદે લોકમાં પ્રભુના ગુનગાન સંભળાવનારા છે, જે સૂર હોવા છતાં મુની પણ છે, તેથી મુખેથી ગાન કરે છે અને અંતરમાં ધ્યાન કરે છે, મનન કરે છે. તેમને સ્વસુખમાં (દેવોની જેમ) આનંદ નથી પણ પ્રભુયશ ગાવામાં સુખ છે, તે આજે વૃષભાનને ત્યાં પ્રકટ થયેલ રાધાજીનાં યશ ગાઈ રહ્યા છે. (૧)

કૃષ્ણની સાથે આગળ જેનું નામ જોડાયું છે, તેવાં ‘શ્રી’ સુંદરતા આજે પ્રકટયાં છે. અવસ્થાની દૃષ્ટિએ કિશોરી છે પણ આવી નૂતનતા આ પહેલાં નહોતી તેવી આ કિશોરી છે. અને રૂપ કહેતાં સ્વરૂપતઃ/તત્ત્વતઃ તો તે સચ્ચિદાનંદ-શ્યામની સમાન છે. અને ગુણ કહેતાં ષડ્ગુણ (ઐશ્વર્યાદિ)થી સંપન્ન છે, શ્યામની જેમ જ. તેથી તો કમલા-લક્ષ્મી રાધાજી પ્રત્યે આકર્ષાઈ છે કેમ કે તેમને રાધાજીમાં શ્યામજી જણાઈ રહ્યા છે. રાધાજી સ્વયં પુરુષોત્તમ પરબ્રહ્મ ભગવાન જ છે તથા શ્રીનિધિ ભગવાન રાધા પણ છે. આમ પ્રભુ દ્વૈરૂપધારી પ્રકટ થયા છે. એટલા માટે કમલા લલચાયા છે. અન્યથા પોતાના પતિ ભગવાન સિવાય, કમલાને અન્ય કાંઈ જ ભાવે નહિ, તેવાં આ પત્ની છે. ત્રૌલોકમાં આપ સમાન પત્નીત્વ ક્યાંય નથી. તેવાં પણ રાધાજી પ્રતિ લલચાયાં છે. (૨)

(ઉડેલે) ઉછાળીને અથવા અધિકારનો વિચાર કર્યા વગર, અનુગ્રહ પૂર્વક દાન અપાઈ રહ્યાં છે. વિપ્રો કે જે વેદ-ભગવાનમાં અનુરક્ત છે અથવા જે વિશેષ કરીને પ્રપન્ન શરણાગત છે પણ તેવાને કર્મ-જ્ઞાનના અભાવમાં માત્ર ભક્તિભાવ હોવાથી અઢળક અલૌકિક પ્રાપ્ત થયું છે. આ જાણીને ત્રણે લોકમાં ભક્તિનો યશ

છવાઈ ગયો છે. શ્રીરાધાજી ભક્તિનું જ સાક્ષાત્ સ્વરૂપ છે. જે કોઈ ગિરિધર કૃષ્ણનો સેવક છે, દાસ છે તેને પ્રભુ યુગો સુધી અલૌકિક સુખનું દાન કરશે. આ છીતસ્વામીના સ્વાનુભવની વાત છે માટે સત્ય છે. (૩)

વામન જયંતિ

(૭) સારંગ	૧/૭	૧/૨૧૬
રાજા એક પંડિત પૌરી તિહારી		
ચારૌ વેદ પઢત મુખ પાઠી હૈ વામન વપુધારી	૧	
અપદ, દ્વિપદ પશુભાષા, જાનત સૂરજ કોટી ઉજારી	૨	
નગરનમેં નરનારી મોહેં અવગતિ અલપ અહારી	૩	
સુન ધુનિ બલિરાજા ઉઠી ઘાયે આહૂતિ ચણ બિસારી	૪	
દિવ્યરૂપ દેખ્યૌ જુ વિપ્રકૌ કિયો દંડૌત જુહારી	૫	
ચલીયે વિપ્ર જહાં ચણવેદી બહુત કરી મનુહારી	૬	
જો માંગો સો દેહું તુરત હી હીરા રતન ભંડારી	૭	
રહો રહો રાજા અધિક ન કહીયે દોષ લગત હૈ ભારી	૮	
તીન પેંડ વસુધા મોહી દીવૈ જહાં રયો ધર્મસારી	૯	
શુક કહે સુનીચૈ બલિરાજા ભૂમિકૌ દાન બિવારી	૧૦	
ચહ તૌ વિપ્ર ન હોય આપ હી આયે છલન મુરારી	૧૧	
કીવૈ કહા જગતગુરૂ ચાચૈ આપુન ભયે ભિખારી	૧૨	
લૈ ઉદક સંકલ્પ જો કીનૌ વામન દેહ પસારી	૧૩	
જય જયકાર ભયૌ ભૂ માપત દ્રવ્ય પેંડ ભઈ સારી	૧૪	
એક પેંડ તુમ દેહુ તુરત હી કે બચનની સતહારી	૧૫	
સત નહિ છાંડૌ સતગુરૂ મેરે નાપૌ પીઠ હમારી	૧૬	
સૂરદાસ પ્રભુ સર્વસ્વ દીનૌ પાયૌ રાજ પતારી	૧૭	

ભાવાર્થ :

બલિરાજાના દ્વાર (પૌરી) ઉપર વિપ્ર આવ્યો છે, જેણે વામનવપુને ધારણ કર્યું છે એટલે કે હકિકતમાં તે વામન નથી. વળી તે પંડિત છે, એવો પંડિત કે ચારે વેદ જાણે છે. એટલું જ નહિ તે બધું તેને મુખપાઠ છે અને તે વેદગાન કરી રહ્યો છે. વળી તે અન્ય પ્રકારે પણ પંડિત છે એટલે કે પંડા (બુદ્ધિશાળી) છે. (૧)

કેમકે તે ચરણ વગરના, બે પગવાળા, ચાર પગવાળા, તેમ સર્વ પશુ-પક્ષી-જંતુની બોલી-ભાષાને પણ જાણવાવાળો છે અને તેનો પ્રભાવ એવો છે કે અસંખ્ય સૂર્યનો પ્રકાશ છવાઈ ગયો છે. વળી શહેરો-નગરોમાં તેના પ્રતાપથી ઘણા બધા નર-નારી મોહિત-આશ્ચર્યચકિત થઈ ગયા છે. તેની ગતિને કોઈ જાણી ન શકે, તેવો છે. વળી તે ભોજન પણ ખૂબ જ અલ્પ કરે છે. (૨)

આ પ્રકારે દ્વારપાળે રાજાબલિ પાસે આવીને વામનપ્રભુના ગુણગાન ગાયાં તથા બલિએ પણ વામનજીના મુખેથી પ્રસરેલી વેદધૂની સાંભળી. આમ રૂપબ્રહ્મની કથા અને શબ્દબ્રહ્મ સ્વયં રાજાના કાનમાંથી હૃદયમાં પહોંચ્યું, એટલે રાજાની બુદ્ધિ ભગવન્મય થઈ ગઈ. તેથી જે યજ્ઞવિધિ કરવા બેઠો છે, હાથમાં આહૂતિ છે, તે આપવાનું વિસરી ગયો. વેદની રીત ભૂલીને યજ્ઞભૂમિની બહાર ચાલ્યો કે જ્યાં વામન વપુધારી વિપ્ર દ્વાર ઉપર ઠાડા છે. યજ્ઞદેવતાના પણ દેવનું સ્વાગત કરવા માટે (વેદજ્ઞાતા)નું દિવ્યરૂપ (ભગવદરૂપ)નું દર્શન કર્યું, કે તુરત તેમના પ્રતિ નીચા નમીને દંડવત પ્રણામ કર્યા. (૩)

અને ખૂબ જ વિનયપૂર્વક આ વિપ્રદેહધારીને વિનતી કરીને, યજ્ઞવેદી પાસે દોરી લાવે છે. (સન્માનપૂર્વક). હવે ભગવદીચ્છાથી તેનો ભગવદાવેશ છૂપાઈ જઈ, ફરી બલી આવેશ આવે છે. તેથી વામનજીને વગર પૂછે જાણે, ભિક્ષા માટે પધાર્યા છે તેમ માની તથા યજ્ઞમાં પોતે પ્રત્યેકને ઈચ્છીત દાન કરવાનું વ્રત લઈને બેઠો છે, જેથી પૂછે છે, “આપ જે માંગો તે હું આપીશ. અને તે પણ તુરત જ - વિના વિલંબે. શું હીરા આપું ? રત્ન આપું ? કે ભંડાર આપું ?” રાજા પોતાના અહંકારને વધુ અને વધુ પ્રકટ કરવા જાય છે ત્યાં પુષ્ટિ પ્રભુ તેને અટકાવે છે અને કહે છે, બસ, અટકી જાઓ, રાજા... વધારે બોલવાથી ઘણા દોષ લાગે. અહંકાર મહાદોષ છે અને હું તમારી પર કૃપા કરવા આવ્યો છું, જેથી તેમાંથી બચાવવા ઈચ્છું છું, તેમ મનમાં વિચારે છે. રાજાને એમ લાગે છે કે આ બધી લૌકિક સંપત્તિના નામ સાંભળતાં આ વિપ્ર કદાચ તેમાં મોહિત થઈ જાય તો તેમને મહાદોષ લાગે. તેમ સમજી મને અટકાવે છે. આમ રાજાને બોલતો અટકાવી વામનજી માંગે છે કે મને મારા માપનાં ત્રણ ડગલાં વસુધા (પૃથ્વી) અથવા જેને સર્વ કિંમતી દ્રવ્ય ધારણ કર્યો છે તેવી ધરતી મને આપ કે જેથી તેવી ધરતી ઉપર સર્વ પ્રકારના ધર્મને સ્થાપું. પ્રભુ કહેવા માંગે છે કે જે તારી માલિકીની માની લીધેલ ધરતી છે માટે, તે કિંમતી રત્નવાળી હોવા છતાં તે અધર્મયુક્ત હોવાથી અર્થહીન છે. (૫)

પ્રભુનાં આટલાં જ વચન સાંભળતાં યજ્ઞ કરાવનાર તથા દૈત્યોના ગુરુ શુકાચાર્ય સમજી ગયા કે આ કોઈ વામન નથી, કે નથી વિપ્ર આ તો સર્વરૂપધારી અરૂપ છે, તેથી બલિને આજ્ઞા કરે છે કે ભૂમિનું દાન આપવાનું ટાળી દો... ન આપો... આ કોઈ વિપ્ર નથી પણ આ તો મૂર (દૈત્યો)ના દોષનું નિવર્તન કરનાર મુરારી છે (૬)

ત્યારે બલીરાજાને ભગવદ્ સ્વરૂપનું જ્ઞાન થતાં શુકાચાર્યથી પણ મોટા, જગતના ગુરુ રૂપે ભગવાનને જાણીને શુકાચાર્યને પૂછે છે કે આપ ગુરૂની આજ્ઞા માનવી કે જગત ગુરૂની ? અને જ્યારે તેવા ગુરુ મારી પાસે યાચના કરે ત્યારે ? અને જ્યારે તે પોતે ભિખ-ભિક્ષા માંગનાર બનીને આવ્યા ત્યારે ? એટલે કે જ્યારે હું દાનેશ્વરી તરીકે સામાન્ય ભિક્ષુકને પણ પાછો નથી ઠેલતો ત્યારે આ તો જગતગુરુ મારી પાસે યાચના કરે છે. તો હું ગુરુદ્રોહ કરી શું બે પ્રકારના અપરાધ કરું ? વળી બીજો અર્થ એ છે કે જ્યારે જગદગુરૂના માંગવાથી આપણે ભિખારી થઈ જઈએ તો પણ તે સદ્ભાગ્ય છે. તેથી બલિરાજાએ તુરત જ જલ લઈને ત્રણ ડગલાં ભૂમિ આપવાનો સંકલ્પ કર્યો. આ સંકલ્પ પૂરો થતાંમાં જ વામન પ્રભુ દેહ પ્રસારીને વિરાટ થઈ ગયા (૭)

અને આપ ભૂને માપવા લાગ્યા. બે ડગલામાં જ ત્રણે લોક મપાઈ ગયા. હવે વામનજી કહે એક બાકી રહેલું પગલું તુરત જ આપ તે કલ્પ હતું ને કે “દેહું તુરત હી હીરા-રતન ભંડારી” કેમકે તને સત્ય વચન પ્રતિપાલકતાનો અહંકાર છે ને ! બે ડગલાં પૃથ્વી પોતાની કરી લેતાં દેવોએ જયઘોષ કર્યો કેમ કે હવે તેમને પોતાનું સ્વર્ગ પાછું મળશે. (૮)

ત્યારે બલિરાજા કહે હે સત્ગુરુ ! આપે તો “સત”નો ઉપદેશ આજે આપ્યો. અને આપ જ સત્રૂપ છો. હવે તો હું આપને નહિં છોડું. તેથી આપનું છેલ્લું ડગલું આ મારા દેહરૂપ ભૂમિ-પીઠ પર મૂકો. આપની પીઠમાં અમે દૈત્યો વસીએ છીએ, અમારું દૈત્યપણું આપ માપી લો. બલીએ પોતાનું સર્વસ્વ સમર્પણ કરી દીધું. પ્રભુએ તેને પાતાળનું રાજ્ય આપ્યું. એટલે કે પ્રભુના ચરણ તળેનું રાજ્ય આપ્યું. તેને શરણાગતિનું રાજ્ય આપ્યું ! પા-તાલ ચરણ-તલ. (૯)

(૯) ધનાશ્રી	૨/૮	૧/૨૧૬
વામન આવૈ બલિપૈ માંગન		
અતી અનૂપ રુપ કહા કહીયે ઠાટે પૌર કે આંગન	૧	
પઢત વેદ ધુનિ કહત - સુકંઠન ગાવત મધુરે રાગન		
સુનત રાગ મન લાગત નીકૌ બાલક ગનીયત જાગન	૨	

સુન બલી રાજા મગન ભયે અતિ કહાં તે આયે ભાગન
વિદ્યા અધિક અગાધ અંબુનિધિ કોઉ પાવત થાગન ૩
લીયે બોલ હોત યજ્ઞ જહાં લિયે કમંડલ હાથન
પરમાનંદ ચક્રત બલી રાજા કોઉ નહિં સંગ સાથન ૪

ભાવાર્થ :

આજે ભગવાને પુષ્ટિ-કૃપાના દરશન કરાવ્યા છે અને તે પણ મર્યાદા ભક્તને. ભક્તિ તો હજુ અપ્રકટિત છે, બલીની અંદર ! અહીં પ્રભુ પોતે વામન-નાના દેહધારી છે. જેથી સ્હેજે સમજાય કે બાળકમાં શક્તિ કેટલી ? અને સામે બલિ છે. જે ખૂબ જ બળવાન છે, તે પણ એટલો બધો કે ત્રણે લોકનો સ્વામી જબરદસ્તીથી થઈ બેઠો છે, દેવોને તેમના લોકમાંથી ભગાડી મૂક્યા છે. અન્યાયી છે, ભગવદ્ ઈચ્છાની ઉપરવટ ગયો છે. સર્વને સર્વ કંઈ આપનાર ભગવાન છે પણ બલીના મનમાં મદ છે કે હું સર્વને સર્વ કંઈ આપનાર છું. તેથી જાણે ભગવાનની બરોબરી કે વિશેષ પોતાને જાણે છે. આ સર્વ સંજોગોમાં પ્રભુ, કે જે કર્તુ અકર્તુ અન્યથાકર્તુમ છે, તે બલીરાજા સામે, બાળક રૂપે, બલહીન રૂપે, સૂક્ષ્મરૂપે તથા માંગણ રૂપે પધાર્યા છે. પ્રભુને ક્ષોભ નથી કેમકે આપ નિર્લેપ છે.

આપે બાળસૌંદર્ય એવું ધારણ કર્યું છે કે જેની ઉપમા આપવી અશક્ય છે અને બલીની પોળની બહાર મુખ્યદ્વાર પાસે આવી ઉભા રહ્યા છે. પોતાનો અધિકાર નથી જતાવતા અને વિનય બતાવે છે. રાજોચિત વ્યવહાર કરે છે. (૧)

હવે આપ ધીરે ધીરે પોતાની બડાઈ પ્રકટ કરે છે. આટલા નાના બાળક હોવા છતાં, વેદના મંત્રો બોલે છે અને તે પણ સુંદર કંઠથી અને મધુર રાગ પૂર્વક ગાય છે. આમ પોતાની મૂળ વાણી (શબ્દ-બ્રહ્મ)ને પૂર્ણરૂપથી પ્રકટ કરે છે. છતાં પણ દ્વારપાલ વ. આપના સ્વરૂપને નથી ઓળખી શકતા કેમ કે પ્રભુએ તેને રાગથી મોહમાં નાખ્યા છે. રાગ સાંભળતા જ તેનું મન આ અતિબાળ સ્વરૂપમાં લાગી ગયું, તેથી તુરત બલીરાજાને સમાચાર આપે છે. (૨)

ત્યારે બલીરાજા પણ આ સમાચાર માત્રથી - અનુવાદ માત્રથી મોહમાં પડી ગયા, અને બાળકનો સત્કાર કરવા દોડ્યા, કેમકે “યજ્ઞભૂમિ પર વેદમંત્ર કરનાર બાળમુની પધાર્યા તે તો મારું ભાગ્ય છે.” તેવું યજ્ઞાવેશમાં વિચારે છે. આ બાલમુનીમાં સમુદ્રની જેમ ખૂબ જ વિદ્યા છે અને ઉંડાણ-ગંભિરતા પણ છે. કે જેનો કોઈ પાર પામી શકે તેમ નથી. આમ વેદકર્મ કરતાં, રાજાને પ્રભુ કૃપાથી વેદજ્ઞાન થાય છે. (૩)

તેથી કહે છે, “યજ્ઞભૂમિ પર પધારો.” ત્યારે વામનજી હાથમાં કમુડલું ધારણ કરી પધાર્યા.

બલીએ જોયું કે આ મુની તો એકલા છે. તેમના સંગી શિષ્ય વ. કોઈ નથી. તેથી વિચારે છે કે આ તો પંડિત છે, મુની છે, વેદજ્ઞાતા છે અને યોગીની જેમ એકલા છે, છતાં બાળક છે. તેથી ખૂબ જ આશ્ચર્યમાં પડી ગયા. (ચક્રત) અહીં બલીરાજાને પરોક્ષ રીતે મર્યાદા-માહાત્મ્ય જ્ઞાન થતાં ભક્તિના અંકૂર ફૂટ્યા, કેમ કે તેને પરમાનંદરૂપ પ્રભુનો સાક્ષાત્કાર થયો છે ! (૪)

દાન

(૯) ખિલાવલ

૧/૯

૧/૨૩૧

દાન હી દાન કરી ન કમાની કહા પર્યો મેરે ખ્યાલ લલારે
જો હમ ચહ વ્યોહાર છોડી દે દહી મહી કૌ ભયે કહાં કે દાની ૧
કીજે નફા કો હોત હાની સોઈ સોનોં જાહુ જર જાતેં ટૂટે કાન
કૃષ્ણાજીવન લછીરામ કે પ્રભુ પ્યારે તુમ વ્યોસૈ જૈસી હમ વ્યોસાનર

ભાવાર્થ :

ગોપીને પ્રભુ સાથે અતીવ સ્નેહ છે તો બીજી બાજુ દહિં વ. ને વેચવું તે વ્યવહાર છે. આ બંને સાથે નભાવવા અતિ દુષ્કર છે. બંનેમાંથી એકને છોડી શકાતા નથી અને બંને સાથે નભતા નથી, તેની અવઢવ બતાવે છે.

‘દાન’ ‘દાન’ કરીને તો અમે કંઈ કમાયા નહિ. બસ હૃદય ખુશીથી ભરાઈ ગયું. પણ હવે થાય છે કે હે લાલા, મારા મનમાં એવો દાન ન દેવાનો વિચાર જ શા માટે બેઠો ? આ ‘દાન’ના મીસે તો આપણા સ્નેહની આપ લે થાય છે. જો અમે આ દહીં-મહી વેચવાનો વ્યવહાર-વ્યવસાય જ છોડી દઈએ તો પછી તમે દાની કેવી રીતે બની શકો ? માટે આ વ્યવહાર પણ ચાલવો જોઈએ. (૧)

હવે નફો થાય કે ખોટ જાય, જે થાય તે સોના બરાબર. કેમકે જો આ વ્યવહાર જ નાશ પામે (જર જાત) તો તો આપણે મળવા માટેના એકબીજાને જે વચન આપ્યાં છે, તે જ તૂટી જાય. (ટૂટે કાન). દહીં વેચવાને મીસે તો અમે ઘર બહાર નીકળી શકીએ છીએ.

હે કૃષ્ણ, તમે તો અમારું જીવન છો. અને અમારું એક માત્ર (રામ) લક્ષ્ય (લછી) તો આપ (પ્રભુ) છો. એટલું જ નહિ, પ્યારા પણ છો. અમે જેમ આપના વ્યસની (વ્યોસાન) છીએ તેવા જ વ્યોસે આપ પણ છો. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

હે પ્રભુ આજ સુધી અમે દાન... દાન... એટલે દાન-પુણ્ય, લોકપરોપકાર વ. ને જ સ્વધર્મ સમજતા હતા. પણ અમને કંઈ પ્રાપ્ત ન થયું. અમારા ખ્યાલ-વિચારમાં આ સિવાય બીજો કોઈ સ્વધર્મ જ નહોતો. હવે તો અમારો આ (દહિં-મહિ) અહંતા-મમતા રૂપ જે સાંસારિક વ્યવહાર છે તે છોડી દેવા લાયક જ છે. અને અમે વળી દાની કેવા ? (ભયે કહાં કે દાની?) કેમ કે વસ્તુના માલિક પ્રભુ છે પણ અમે તેને પોતાની જાણી અમારો દાની તરીકેનો યશ પ્રકટ કરતા હતા. આવું દાન તો નફો થોડો છે. (કીજે નફો કો?), આ તો નુકશાનનો ધંધો છે. (હોત હાની) કેમકે તેવા દાની થવાથી તો અહંકાર આવે છે અને સ્વામી દ્રોહ પણ થાય છે. તેમ થતાં જે હોય (પુણ્ય વ.) તે પણ ભ્રષ્ટ થઈ જાય છે. (સોનોં જાહુ જર જાતે). અને વધારામાં પ્રતિજ્ઞા ભંગ થાય (ટૂટે કાન), કેમકે બ્રહ્મસંબંધ વખતે સર્વ કંઈ પ્રભુનું છે તેવું નિવેદન અમે કરેલ છે. તેથી અમારા માટે દાની થવાને બદલે સમર્પિત રહેવું તે જ ઈષ્ટ છે. સમર્પણ એટલે કૃષ્ણ જ અમારું જીવન (ચતુઃશ્લોકી-ધર્મ, અર્થ, કામ, મોક્ષ વ. કૃષ્ણમય જીવન તે) જે (લછી) લક્ષ્મી-સંપત્તિ તે તો રામની, એટલે પ્રભુની છે. અમારા માટે તો ‘તમે પ્યારા’, બસ એટલું જ. તમે જેવા છો તેવા (વ્યોસ) અમારા પ્યારા બની રહો અને અમે જેવા છીએ (વ્યોસાન) તેવા જ આપના પ્રિય બની રહીએ એટલું જ ચાહીએ છીએ.

(૧૦) આસાવરી

૨/૧૦

૧/૨૪૦

તેરે કોઉ હૈ રે કહૈયા સુનૈયા કન્હૈયા
દધિ મેરી ખાય મટુકીયા ફોરી ઓર પ્રાનનકે લીવૈયા ૧
હાર મેરો તોયો કમલકર મોયો
ઔર ફારી હૈ ઉરકી કંચુકીયા
ધોંધી કે પ્રભુ હાથ દૂર રાખો
જાનેંગી સાસ નનદીયા ૨

ભાવાર્થ :

ગોપી કનૈયાને ખીજાઈને કહે છે કે - તને કહેનારું સંભળાવનાર કોઈ છે કે ? એટલે કે તુ કોઈનું કહેલું સાંભળે નહિ તેવો ઢીઠ છે. કેમકે એક તો મારું દધિ ખાય અને પાછી મારી જ મટુકી ફોડે છે અને મારા પ્રાણ લેવા જ તુલો થયો છે. (૧)

કેમકે મારા ગળામાંનો હાર તોડ્યો. મારા કમલ સમાન કોમળ હાથને મરડ્યો અને મારા ઉરને ઢાંકતી કચુંકીને ફાડી નાખી. પ્રાણ લેવામાં બાકી શું રહ્યું ? ધોંધી કહે છે આ ઉપર કહ્યા તે ત્રણે નખરાં તમારા શ્રીહસ્તથી કર્યા છે તેથી હવે તો હાથ દૂર રાખો... મારા સાસુ અને નણંદ જાણી જશે. તે ન જાણે તેમ, જે કંઈ કરો તેનો મને થોડો વાંધો છે ? (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

આ જે કન્હૈયો વ્રજમાં પ્રકટ થયો છે તે જ તો પરબ્રહ્મ છે. તેથી તેને કહેવાવાળું - આજ્ઞા કરનારું કોણ હોઈ શકે ? અને સૌનો ઉદ્ધાર કરનાર, ભવસાગરમાંથી સારી રીતે સુખરૂપ પાર ઉતારનાર રૂપ નૈયા - સુનૈયા પણ તે જ છે.

જે ઈંદ્રિયોના રસ રૂપ (ગો-રસ) અમારો સ્નેહ છે, તે કદાચ વિકૃત થયો હોય. (દૂધની વિકૃતિ દહીં છે) એટલે કે સ્નેહમાં થોડો કામ, લોભ વ. મિશ્રિત થઈ, નિરપેક્ષ સ્નેહ ન રહ્યો હોય, તો પણ આ કન્હૈયો આપણા પર કૃપા કરવા તેનો સ્વીકાર કરે છે અને આપણી સંસારાસક્તિ રૂપ મટુકીઓને ફોડી નાંખે છે. વળી જેને આપણે પ્રાણ સમાન ગણીએ છીએ, તેવા પતિ-સુત-સ્ત્રી વ. પરિવારજનોને આપણાથી દૂર કરી દે છે. (પ્રાણન લીવૈયા). (૧)

આપણને હરાવનાર જે છે તે અહંકાર છે. તેવા મારા હાર - મારા અહંકારને આપે તોડ્યો. અહંકાર કંઠમાં રહે ! મારા મમત્વરૂપ હાથ છે તે મમતાને મેં બહુ પંપાળીને રાખી છે, કેમકે તે મારા માટે બહુ કોમળ છે. તે મારા મમત્વને મરોડીને, પ્રભુની દિશામાં વાળી દીધી. વળી મારા હૃદયમાં મારો જે આત્મા છે, તેની સાથે બિરાજેલ અંતર્યામી છે, તે બંને ય મને દેખાતા-જણાતા ન્હોતા. મને તો દેહ જ જણાતો હતો, તે આત્માની ઉપર જે એક અવિદ્યારૂપ કંચુકી આવરણ હતું તે આપે ફાડી નાખ્યું અને મને સ્વ અને પ્રભુના સ્વરૂપનું જ્ઞાન દર્શન કરાવી દીધું. અથવા આપે મને અભય કરી દીધો કેમ કે કંચુક-સાપ-કાળને આપે મારા હૃદય પરથી દૂર કર્યો. તેથી મારો ભય ચાલી ગયો. હે પ્રભુ, આ જે માર-ફાડ-તોડનું કામ તો આપ આપની ક્રિયાશક્તિ વડે કરો છો અથવા સંકર્ષણ વ્યૂહ દ્વારા કરો છો. તે વ્યૂહને દૂર રાખો. (પ્રભુ હાથ દૂર રાખો) અને સાસ-નનદ એટલે મારા-આપના સંબંધના વિરોધી તેવા બહિર્મુખોમાં જેવી જ્ઞાનશક્તિ (જાનેંગી) છે તેવા આસુરી જ્ઞાનથી (કંસે જે જ્ઞાન વચનો કહ્યા હતા તેવા) પણ મને બચાવો, એવી મારી આપને પ્રાર્થના છે. (૨)

(૧૧) સારંગ

૩/૧૧

૧/૨૪૧

ગુજરીયા બાવરી ભઈ કૈઈ બેર ગઈ દાન માર	
આજ ગહન પાઈ નંદકી સૌં લૈહોં દિન દિન કો નિરવાર	૧
જો કબહૂ આઈ હૈ યહી મારગ સપત લીજૈ હોં લાલન	
નાતર બૂઝીઐ જુ મેરે સંગકી આગે જાત ગુવારી	૨
સબ સખીયનમેં ગહિ રાખી ગોવિંદ પ્રભુ	
મન મનાય લીજૈ જાન દીજૈ નારી પનાર	૩

ભાવાર્થ :

વનમાં આ નૂતન મુગ્ધભાવવાળી ગોપીને પ્રભુએ અટકાવી અને કહે છે - અરી ગુજરીયા, બહાવરી જેવી થઈને નાટક કરી રહી છે ? અમારું દાન ચૂકવીને જ અહીંથી કોઈ પણ જઈ શકે છે અને તું તો કેટલી બધી વાર અમારું દાન મારીને છટકી ગઈ છે. આજે ખરી પકડાઈ ગઈ ! મને નંદજીના સોગંદ છે, આજે તો નક્કી એક એક દિવસ ગણીને દાન વસૂલ કરીશ. (૧)

આ ગોપી તો નવી છે. તેને તો કંઈ આ વાતમાં ગતાગમ ન પડી. તે આ ઓચિંતા હુમલાથી બધવાઈ ગઈ, તેથી સત્ય કહેવા લાગી કે હું તો આ મારગેથી આ પહેલાં કદી આવી જ નથી, હું શપથપૂર્વક કહું છું. (૨)

હે લાલન ! જો તમને મારી વાત પર ભરોસો ન પડતો હોય તો આગળ જે ગ્વાલનો નિકળી ગઈ છે તેમને બોલાવીને પૂછી લો ! પરંતુ પ્રભુનાં નેત્રોનો ભાવ સમજી જઈને, તેને લાગ્યું કે આ નંદકુમાર આજે એમજ નહિ જવા દે... ત્યારે કહે છે - આટલી બધી સખીઓમાં એક મને જ પકડી રાખી ? હે ગોવિંદ ! હે પ્રભુ ! હું તો તમારી ગાય (શરણાગત) છું કેમકે તમે ગોવિન્દ છો. અને હવે તો તમે તમારા મનમાં આવે તે કરવાના છો, તો કરો, કેમ કે તમે પ્રભુ છો. જે જોઈએ તે લઈ લ્યો. પણ મને જવા દો અથવા મને જાન-પ્રાણનું દાન દો. હું તો નારી છું અને બીજાને પનારે પડેલ પરવશ છું, જેથી મારા પર એટલી કૃપા કરો. (૩)

વિશેષ ભાવાર્થ :

ગુજરીયા (ભટકી ગયેલો - ભટકી રહેલ જાતિ) તેવો આ જીવ બહાવરો છે. એટલે કે એને કરવા યોગ્ય કે નહિ કરવા યોગ્યનું જ્ઞાન નથી. પોતાનું કે પ્રભુના સ્વરૂપનું

જ્ઞાન નથી. ક્યારેક સદ્સંગ મળી જાય ત્યારે પ્રભુનું સ્મરણ-સેવા કરવાં તેમ વિચારીને, પાછો વિષયાસક્તિને કારણે અમલમાં નથી મૂકતો. તેથી કૃપાળુ પ્રભુ કહે છે, “કઈ બેર ગઈ દાન માર.” પરંતુ આજે અચાનક જ પ્રભુની કૃપાદષ્ટિની અડફટમાં આવી ગઈ. “આજ ગહન પાઈ” તેથી પ્રભુ પોતાની પ્રતિજ્ઞા તેને સંભળાવે છે, “દેવી જીવોનો ઉદ્ધાર તે મારી અભિલાષા છે અને હું કૃતબદ્ધ છું.” તેથી આજે તો તું જેટલી વાર ભૂલી છે, તેટલીવાર હું તને આ માર્ગમાં દૃઢ કરી દઈશ.

જીવ કહે છે - મેં તો આ ભક્તિમાર્ગનું નામ સુધ્યાં જાણ્યું નથી. આજે જ આ પુષ્ટિભક્તિવનમાં પ્રવેશ થયો. આપ સાથે મારો ભેટો થયો જ નથી. કેમ કે જીવમાં ભગવદાસક્તિ કે સ્નેહ સુદ્ધાં નથી તેથી તેને પ્રભુની યાદ નથી આવતી. સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી ભટકી ગયો છે ને ! પણ પ્રભુ તો દૈવીજીવને ઓળખે છે. જીવ કહે છે - આ બીજી મારી પ્રવાહી સખીઓને પૂછો.. પ્રભુ કહે છે - તેમને તો હું ક્યારેય યાદ આવવાનો નથી, કેમકે તેમની ગતિ જન્મ-મરણની છે. પણ તું ભટકી ગયેલ દૈવી છે, માટે આટલા બધામાંથી માત્ર તને પકડી લીધી છે. પ્રભુની આવી વાણીનો (શ્રીવલ્લભ સ્વરૂપનો) સ્પર્શ થતાં જ જીવનાં અવિદ્યાનાં કોચલાં ખરવા લાગ્યા. તેની સ્મૃતિ પાછી વળી અને તે બોલી, “હા... આ તો ગોવિન્દ કે જેણે અમ વ્રજવાસીઓ પર, કૃપા કરી ગિરિરાજ ધારણ કરીને, અમને દુઃખમાં સાંત્વન આપ્યું હતું. એમને આશ્રયે અમે સાત સાત દિવસે હતા. તેથી તો એ પ્રભુ. વળી ઈંદ્રયાગ પછી સર્વ આજ્ઞા અમે માથે ધરી છે. તે તો અમારા પ્રભુ-નાથ છે. અમારા મનનું તેમનામાં નિરોધ કરી લેનાર (મન મનાય) છે. હે ગોવિન્દ પ્રભુ ! આપ લઈ લો. જે મનમાં આવે તે સર્વ લઈ લો (લીજૈ). અરે આપના ચરણોમાં અમારી જાન (પ્રાણ) ધરી દઈએ છીએ. (જાન દીજૈ). અમારે, અમારું છે શું ? કેમકે અમે તો નારી છીએ. જેની પાસે કશું નથી તેવાં નારી (ના રહ્યું) છીએ. અમે આપના શરણાગત છીએ, આપને પનારે પડ્યા છીએ, એટલે કે પરાધીન છીએ, દીન છીએ. વિશેષ કહેવા અમારું કંઈ સામર્થ્ય નથી.

ભક્તિ - માહાત્મ્ય જ્ઞાન સહિત પ્રભુ પ્રતિ સ્નેહના એક સ્થાયી દૃઢભાવવાળા સ્નેહની અંદર સાત્ત્વિક રૂપ સંચારી ભાવ કે જે દાસભાવાદિમાં હોય, કે રાજસ સંચારી ભાવ કે જે બાલભાવાદિમાં હોય કે તામસરૂપ કાન્તભાવરૂપ સંચારી ભાવ હોય. પ્રભુને જે ભાવ સાથે ખેલવું હોય તેની સાથે ખેલે પણ તે પ્રત્યેકમાં ભક્તિભાવ તો જોડાયેલો જ હોય. એક ભાવમાંથી બીજા ભાવમાં પ્રવેશ માટે બારી ખુલ્લી હોય પણ ભક્તિભાવમાંથી બહાર નીકળવાની બારી ન હોય.

(૧૨) દેવગંધાર

૪/૧૨

૧/૨૧૯

હમારૌ દાન દૈ હો ગુજરૈટી^૧,

બહુત દિનન ચોરી દધિ બેચ્યૌ આજ અચાનક ભેટી

૧

અતી સતરાત^૨ કહાઈૌ કઢૈગી બડે ગોપકી ભેટી

કુંભનદાસ પ્રભુ ગોવર્ધનદર ભુજ ઓટણી લપેટી

૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુ ગુર્જરજાતની આહિરણીને પોતાની જાત યાદ કરાવીને પોતાનું યાદવપણું-અધિકારપણું બતાવે છે અથવા નંદરાય ગોકુલના રાજા છે જેથી અધિકાર જતાવે છે અથવા જીવને પોતાનું તુષ્ઠપણું અને અંશપણું બતાવી તેનું સહજ કર્તવ્ય યાદ કરાવે છે કે અમારો ભાગ આપીને જ તારે વાપરવું તે વૈદિક મર્યાદા છે અને પુષ્ટિપ્રકારે તો તારું સર્વસ્વ સમર્પીને પછી પ્રભુ જે પ્રસાદ આપે તેને ભોગવવાનું છે. પરંતુ જીવ અવિદ્યાવશ કે ગોપી અજ્ઞાનવશ તે ભૂલી ગઈ છે, જેથી પ્રભુ તે સામેથી માંગે છે.

અહીં કનૈયો કહે છે, “અમારો ભાગ ચૂકવ્યા વગર આજ સુધી તેં ઘણું બધું વેચ્યું છે, તે મારા ધ્યાનમાં છે, પણ તે તો હું માફ કરી દઉં છું પણ વળી તું તો મારાથી છૂપાઈને વેચી દે છે.

હવે પ્રભુ સ્વરૂપે કહે છે-આ પૂરું જગત મારા અધિકારનું છે કેમ કે મારું બનાવેલ છે, તે હું જ છું તેથી તારે મારી આજ્ઞા વગર ન વાપરવું જોઈએ. મારાથી તે છૂપાવ્યું તે તો તારી ભ્રમણા છે, હું તો બધે પરબ્રહ્મ રૂપે તથા સર્વની અંદર પરમાત્મા રૂપે છું, તેથી હું જાણું છું કે તેં ઘણું બધું વેચ્યું છે. પરંતુ હે ગ્વાલિની આજે અચાનક - અનાયાસ તું અને હું, સામ-સામે આવી ગયા છીએ, ત્યારે તારી ચોરી પકડાઈ ગઈ છે માટે અમારું દાન આપી દે.

પ્રભુ જીવને કહે છે કે - આમ તો તું બહિર્મુખ છે પણ આજે મારી સહજકૃપા વશ, તારી અનિચ્છા છતાં મારી સન્મુખ થઈ ગયો છે, તો પછી તારી અહંતા-મમતાસ્પદ ચીજો કે જેને તું તારી માને છે, પણ હકીકતમાં તે મારી છે. (તે હું છું) તે મને સમર્પીને, તું હલકો-ખાલી થઈ જા - તે જ તો મુક્તિનો ઉપાય છે. સદૈવ મારી કૃપા પ્રાપ્તિનો આ ઉપાય છે. (૧)

૧. આહિરણ ૨. ખીજાઈને

જ્યારે હું મારા અધિકારવશ માગું છું ત્યારે વૃષભાનજીની બેટી, બડે ગોપકી બેટી હોવાના કારણે તું ગુસ્સે થાય છે, બિજાય છે પરંતુ તેથી મને કંઈ ફરક નહિ પડે અને તું શું કરી શકવાની? તારું બળ ચાલવાનું નથી.

પ્રભુ જીવને કહે છે તારામાં રહેલો (ક્રોધ) અહંકાર, તને સમર્પણ કરતાં રોકે છે. કેમકે તને તારા સામર્થ્યનું અભિમાન છે. કુલાભિમાન, દેહાભિમાન, ઈંદ્રિયાભિમાન આમ વિવિધ અધ્યાસોને લીધે તને સત્યપ્રકાશ થતો નથી. તને મારા સ્વરૂપનું યથાર્થ માહાત્મ્ય જ્ઞાન થતું નથી. પરંતુ જો હું આ તારા સામર્થ્યાભિમાન, અહંભાવ કે તારી માનેલી ચીજો (મમત્વ)ને લઈ લઉં તો તું કંઈ જ કરી શકે તેમ નથી.

જો ને, બલીએ મને વામન માન્યો પણ મેં વિરાટ બની તેનું સર્વસ્વ આંચકી લીધું અને તેના અભિમાન રૂપ પીઠ પર ચરણ ધારીને તેને શરણમાં લીધો. આ મારું પ્રમેયબળ સર્વ બળોથી ઉપર છે.

કુંભનદાસ કહે છે, “ઓ હો ! આ પ્રભુ તો ગોવર્ધનધારી છે. તેમણે તો ઈંદ્રના અભિમાનનું મર્દન કર્યું હતું અને તે દંડવત્ કરીને આપના ચરણમાં પડ્યો હતો. ગોવર્ધનને ઉઠાવી પ્રભુએ પોતાનું સામર્થ્ય વ્રજવાસીઓ સમક્ષ પ્રકટ કર્યું હતું. તે આ વ્રજબાલાઓ કેમ ભૂલી ગઈ ? પ્રભુએ પોતાની ભૂજાથી જ ગિરિરાજ રૂપે ભોજન કર્યું હતું, તે પણ ભૂલી ગઈ ! અને તે પ્રભુના આધારે તેઓ ન્હોતા ? તેવા પ્રભુએ ફરી એકવાર કૃપા કરીને પોતાની ભૂજાથી આ ગોપીને લપેટી લીધી. પ્રભુ જ તેની ઓઢણી બની ગયા.

પ્રભુ-ઈશ્વર છે, તે તો જીવની પાસે કોઈ ચીજ-વસ્તુ નથી માંગતા કેમકે તેમને તેની જરૂર નથી તે બધું તો તે પોતે જ બન્યા છે અને તેથી તો આપ નિર્ગુણ-નિરપેક્ષ છે. પરંતુ તેવા ભક્તના ભાવની પ્રેરણા રૂપ આપ બનીને ભક્ત પાસે ‘ભાગ’ની માંગણી કરે છે કે અપેક્ષા રાખે છે. પરંતુ અતિપ્રિય તેવો ભક્ત અજ્ઞાનવશ આપના સ્વરૂપને નથી જાણતો, તો પણ પ્રભુ તો તેને ચાહે છે. તેથી પોતાના સામર્થ્ય રૂપ ભૂજાથી તેને લપટાઈ જાય છે, જેથી તેને પ્રભુના માહાત્મ્યનો સ્પર્શ થાય. આમ તેની ભક્તિ પૂર્ણ થાય. કેમ કે સ્નેહ તો તેની પાસે છે જ. આ, ભક્ત-ભગવાનની સ્નેહસભર લીલા છે. તે ગૌપ્ય છે તેથી પ્રભુ ઓઢણીરૂપ બની જાય છે. આમ જે દાન માંગનાર છે તે પહેલાં દાન આપી બેસે છે અને પછી પોતે જ આવેશ વશ દાન લે છે.

પ્રભુ વ્રજભક્તોનો નિરોધ સિદ્ધ કરે છે અને તેમ કરીને સ્નેહનું દાન, માંગીને લઈ લે છે. આપે તો પણ અને ન આપે તો પણ ! સાત્ત્વિક, રાજસ કે તામસ જે પણ પ્રકારે આપે તે પ્રકારે સ્નેહ માંગી લે છે. (૨)

(૧૩) સારંગ

૫/૧૩

૧/૨૪૧

કૃપા અવલોકની દાન દૈરી મહાદાની વૃષભાન કુમારી
ત્રિષિત લોચન ચકોર મેરે તુવ વદન ઈંદુ કિરન પાન દૈરી ૧
સબવિદિ સુધર સુજાન સુંદરી સુની વિનતી તુ કાન દૈરી
ગોવિન્દ પ્રભુ પિય ચરણ પરસ કલ્લો ચાચકકો તૂ માન દૈરી ૨

ભાવાર્થ :

અહીં પ્રભુ દાણ નથી માગી રહ્યા પણ દાન માગી રહ્યા છે. કેમકે આપની ભાષા અતી વિનમ્ર સાત્ત્વિકભાવ યુક્ત છે. પ્રભુ કહે છે, “હે મહાદાની વૃષભાન કુમારી ! તું મારા તરફ કૃપાદૃષ્ટિ કરીને દાન દે.”

અહીં વૃષભાન કુમારી કહે છે, એટલે કે વૃષભ કહેતાં આખલો જે ગાયોનો સ્વામી છે. ગો-ગાય-ઈંદ્રિયધારી. સર્વ ઈંદ્રિયધારીના સ્વામી કે જે ભાનુ-સૂર્ય સમાન તેજસ્વી છે. તેવાની કુમારી. વૃષભ અને સૂર્ય બંને દાન દેવામાં ઉદાર છે. માટે તારે પણ દાન અવશ્ય દેવું જોઈએ. જેના પર કૃપા વરસે ત્યાં દાન થાય. તેથી મારા પર કૃપા વરસાવીને દાન આપો, કૃપા માટે કોઈ કારણ નથી હોતું. તેથી કંઈ પણ ધ્યાનમાં રાખ્યા વગર દાન કરો. દાન શા માટે કરવું જોઈએ ? મારા નેત્ર ચકોરની જેમ તૃપ્તિ છે. વૃષભ તો ધર્મનું સ્વરૂપ છે, જેથી ધર્મ સમજીને પણ તૃપ્તિ પર દયા કરવી તે સહજ કર્તવ્ય છે. દાનમાં શું જોઈએ ? જેમ ચકોર ચંદ્રના કિરણોને ચાહે છે તેમ હું પણ તારા વદન ઈંદુના દર્શન કરવા ચાહું છું, તેથી તારા વદનકમળના દર્શન કરાવી મારી તૃષ્ણા છીપાવો. (૧)

વળી તૂ તો સર્વ પ્રકારે સુડોળ-સુંદર, સમજદાર સ્ત્રી છે. મારી વાતને કાને ધરો. ધ્યાનમાં લો.

આમ પ્રભુએ શ્રીરાધિકાજી રૂપ દાન પ્રાપ્ત કરવા માટે કોઈ ઉપાય છોડ્યા નહિ, પહેલાં વાણીથી કૃપા ચાહી, પછી ચકોરનું ઉદાહરણ આપીને દયા ચાહી, સ્વરૂપ-બુદ્ધિ-સમજદારીની કીર્તિ ગાઈ, હવે છેલ્લે, આ ગોવિન્દ પ્રભુ કે જેના શરણે દેવોનો અધિપતિ આવ્યો હતો, ત્યારે પ્રભુ (ગોવિંદ) તેના દોષોને વિસરી જઈ તેને માફ કરી સ્વર્ગનું રાજ્ય કરવાની છૂટ આપી હતી. તેવું વિચારીને, આપ કે જે પ્રભુ છે, સ્વામી છે, માલિક છે તે શ્રીરાધિકાજીના ચરણસ્પર્શ કરીને પછી ખૂબ જ વિનમ્ર ભાવથી આપ વિનતી કરે (કે શરણાગત થયા પછી યાચના કરે) તો પછી

માન પોતાની પાસે રાખ્યા વગર સામે વાળાને (સનૂ) માન આપવું જોઈએ. મતલબ કે તેની વાત સ્વીકારવી જોઈએ.

આમ, પ્રભુએ અહીં, અતિ કૃપણ પ્રકારે સાત્વિક ભાવને સ્વીકાર્યો છે. (૨)

(૧૪) સારંગ ૬/૧૪ ૧/૨૪૮

કાન્હ એસો દાન ન માંગીએ, મોપે દિયો ન જાય
જો રસ ચાહો સો રસ નાહીં ગોરસ પીઓ અધાય ૧
જાય કહો જસોદાજૂ કે આગે રહોગે બદન છિપાય
સૂરદાસ પ્રભુ છાંડી અટપટી મટુકી વ દે હો મંગાય ૨

ભાવાર્થ :

ગોપી કાન્હના મનની વાત જાણી ગઈ છે. કેમકે તે કાન્હની અંતર્યામી છે. કાન્હનો આત્મા છે. ગોપીને તે અતિ પ્રિય છે. તેથી ગોપીના આત્મા કાન્હ છે. આમ બંને પરસ્પરના અંતર્યામી છે, આત્મા છે. તેથી બંનેમાં અભેદ છે. પરંતુ એક અંશ છે અને બીજા અંશી છે.

ગોપી કહે છે હે કાન્હ ! આપ એવું દાન ન માંગો કે જે આપવા મારું સામર્થ્ય ન હોય ? કેમ કે આપ મારા દેહ ઈંદ્રિયોના ભોક્તા બનવા ચાહો છો, પણ તે તો પ્રાકૃત છે અને આપ તો અપ્રાકૃત છો. હું મારા દેહ-ઈંદ્રિયોને અપ્રાકૃત કરી શકું તેવું મારું સામર્થ્ય નથી.

જેમ બલિના દ્વારે આપે બ્રાહ્મણ વામન વેશે માંગ્યું. તે દાન આપની કૃપાથી બલિ માંડ માંડ આપી શક્યો. જગદ્ગુરુ યાચના કરે અને ન આપે તો પ્રભુ દ્રોહ, ગુરુ દ્રોહ અને બ્રાહ્મણ દ્રોહ થાય અને અહીં તો સખ્ય દ્રોહ થાય.

વળી આપ તો ઉત્તમ રસના ભોક્તા છો. આપ જે આનંદ રસનું પાન કરનારા છો, તે તો મારામાં તિરોહિત છે. હાં જો આપે ગો-રસ, દૂધ-દહીં-માખણ વ. આરોગવા હોય તો હું પેટ ભરીને આરોગાવું (૧)

પરંતુ જો આપ આપની વાતને છોડવા ન જ માંગતા હોવ, તો પછી અમે જશોદાજીની પાસે જઈને વાત કરીએ, તે વખતે આપે મોઢું સંતાડવું પણ ભારે પડશે.

એટલે કે આપ શ્રીમહાપ્રભુજીની મેડનો ભંગ અમારી પાસે કરાવવા માંગતા હો

તો અમે આપનો યશ જગતમાં જેમણે પ્રકટાવ્યો છે તેવા યશો-દા રૂપ મહાપ્રભુજીને વિનંતી કરીએ, પરંતુ તે વખતે તો આપ સન્મુખ ઠાડા નહિ રહો અને આપના બદન (વદન) કમળરૂપ મહાપ્રભુના હૃદયમાં છૂપાઈ જશો. સન્મુખ ઠાડા નહિ રહો કેમ કે મર્યાદા પ્રકટ કરનાર પણ આપ છો.

ગોપી કહે છે હે કાન્હા, આ બધો અટપટો ખેલ હમણાં રહેવા દે. અમોને લાયક થવા દે. શરદ સુધી રાહ જુઓ. હું આપના માટે મટુકી લાવી મંગાવું છું. મટુકી પણ અમારા દેહેન્દ્રિય છે તેમ રૂપક સમજી તેમાંનું દહીં આરોગો. (મટુકી વ દેહો)

(મટુકી વ દે હો મંગાય - મટુકી મંગાવીને લાવી દઉં.)

જીવ કહે છે - અમે તો સૂર-દેવી છીએ તેબરાબર પણ દાસ તો ખરા ને ! અને આપ તો સ્વામી-પ્રભુ છો. માટે આપની આ નટલીલા છે તે અટપટી છે અમને પાલે નથી પડતી માટે તે છોડો અમને તો વરલીલા સમજાય છે. તેથી પહેલાં આ અમારો મટકી સમાન ક્ષુદ્ર દેહ છે તેને આપ આપને લાયક બનાવો. (મંગાય) તેવી કૃપા અમારા પર કરો. (૨)

(૧૫) નટ ૭/૧૫ ૧/૨૫૦

કહૌ જુ દાન લૈહો કૈસે
દૂધ દેહીં કૌ દાન કબહૂ ન સુન્યૌ કાન માનૌ લોંગ લાદી કાહૂ જૈસે ૧
આપુહીતે લેત કીદૌ કોહૂ લીખ દીનૌ સમુઝીવૌ ઘો તૈસે
ગોવિન્દપ્રભુ તુમૈં ન ડર કાહૂં કૌ વ્રજરાજ કુંવરવર તારૈં ગાલ મારત ઘર વૈસે ૨

ભાવાર્થ :

પ્રભુ દૂધ-દહીંનો દાન લેવાને મીસે ગોપીને ઊભી રાખી દે છે ત્યારે ગોપી વિવાદ કરે છે.

કયા પ્રકારથી તમે દાન માંગો છો તે તો કહો. આજ સુધીમાં દૂધ-દહીં ઉપરનું દાન અમે તો ક્યારેય સાંભળ્યું નથી. શાસ્ત્રમાં છે ક્યાંય ઉલ્લેખ ? જાણે કે અમે લવીંગ વ. બોધરણામાં ભરી ભરીને જતાં હોઈએ તેમ તમે તો માંગો છો. (૧)

જો તમે લો છો તેમ કહો છો તો એ તો બતાવો કે દાન લેવાનું કોઈએ લખી આપ્યું છે. ? અધિકાર છે ? તે તો અમને સમજાવો.

એટલે અહીં ગોપી બે વાત કહે છે કે દૂધ-દહીંનું દાન ન હોય અને બીજું તમને

તેવો અધિકાર નથી, એ આ બંને વાતનો તમારી પાસે કોઈ જવાબ નથી. હું જાણું છું પણ તમે તો ગોવિન્દ પ્રભુ એટલે કે સર્વના માલિક હોવ તેમ કોઈનો ડર નથી. અને વ્રજપતિનંદરાયજીના પ્રિય પુત્ર છો તેથી જેમ પોતાનું ઘર હોય તેમ મારગમાંય બકવાસ કરો (ગાલ માર) છો. (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

દાન-દાણ - સમર્પણનો અર્થ લઈએ.

જીવ પ્રભુને કહે છે કે અમારું સમર્પણ ક્યા પ્રકારે શક્ય બને ? આપ તેનો સ્વીકાર કરો તે માટેનો કોઈ પ્રકાર અમને જણાતો નથી.

પ્રભુ તો સર્વ ઉત્તમ વસ્તુને ધારણ કરનારા છે કેમ કે સર્વના સ્વામી છે, સર્વ કંઈ તો આપનું છે. આપ અમારી પાસેની તુચ્છ દૂધ-દહીં જેવી ચીજથી પ્રસન્ન થાઓ અને અમને પોતાના તરીકે સ્વીકારો તેવું ક્યાંય, કથા-વાર્તામાં સાંભળ્યું નથી. અમારી પાસે તો કોઈ જ કિંમતી ચીજો (લોંગ-લર્વીંગ વ. તેજાના) છે નહિં.

આ પ્રકારની કૃપા તો માત્ર આપ (પરબ્રહ્મ તેવા ભગવાન કૃષ્ણ) જ કરે છે. તેવું અમને કોઈકે (ગોપીઓએ) કહ્યું છે પણ કહેલું કેમ મનાય ? ક્યાંય શાસ્ત્રમાં લખ્યું હોય તેવું પ્રમાણ છે ખરું ?

આપ જ તો સર્વનું રક્ષણ કરવાવાળા છો. આપથી મોટું કોઈ નથી અને આપ તો અમ્ ઈન્દ્રિયધારીના રક્ષક-નાથ છો, અમે આપને શરણો છીએ. આપ અભય છો જેથી અમારો ભય દૂર કરો. આપ (વ્રજરાજ) નિઃસાધન ભક્તો માટે તો પ્રકટયા છો તેવા અમારા નાથ છો. (કુંવર-વર) કું વર (બીજો કોણ અમારો વર હોઈ શકે ?) વર-આપ જ તો શ્રેષ્ઠ છો - સ્વામિ છો. અમને તલસાવો છો (ગાલ પર ટપલી મારીને) કેમ કે આપનો તેવો હક્ક જતાવી બતાવો છો કે તું અમારી છે. (ઘર જૈસે) આમ આપે અમારું સમર્પણ સ્વીકાર્યું, તે ઈશારાથી સમજાવી દીધું. પારકાના ગાલે ટપલી થોડી મરાય ?

(૧૬) ગૌરી

૮/૧૬

૧/૨૫૩

અહો બિધિના તો પૈ અંચર પસારી માંગો
જનમ જનમ દીજે યાહી વ્રજ બસીબૌ
અહિરકી જાતિ સમીપ નંદઘર
ઘરી ઘરી ઘનશ્યામ હેર હેર હંસીવો

૧

દધિ કે દાન મિસ વ્રજ કી વિથીન મેં
ઝકઝોરન અંગ અંગ કો પરસિબો
છીતસ્વામી ગિરિધરન શ્રીવિક્કલ
શરદ રૈન રસ રાસકૌ બિલસિવૌ

૨

ભાવાર્થ :

છીતસ્વામીજી આ વ્રજાંગનાઓના પરમ ભાગ્યનાં દર્શન કરીને પોતે વિધાતા પાસે માંગણી કરે છે. (વિવેકધૈર્યાશ્રયમાં માંગવાની ના કહી છે. નવરત્નમાં અન્ય દેવ સમક્ષ માંગવાની ના કહી છે. પરંતુ આ વ્રજરત્નાઓના આવેશમાં તથા ભગવદ્સુખાર્થ, લીલા સંબંધિ માંગણીમાં સર્વ કંઈ નિયમો-બોધ ડૂલ થઈ જાય છે.)

વિધાતા સમક્ષ ખોળો પસારી-ફેલાવીને માંગે છે, ખૂબ જ આજીજીપૂર્વક માંગે છે. કે આ વ્રજમાં જ હું જનમોજનમ વિતાવું માટે મને ત્યાં જ જનમ આપજે અને તે પણ અહિર લોકોના ઘરમાં અને નંદબાબાના ઘરની નજીકમાં. આહિરના ઘરે જનમ દેજે કે જેના કારણે વારંવાર આ ઘનશ્યામને બોલાવું, તેની સાથે હળું-મળું અને તેની સાથે હંસી-મજાક વાર્તા કરું. પ્રભુ સાથેનું સખ્ય ઈચ્છ્યું છે (વિધાતા સ્વયં પોતાને દુર્ભાગી સમજે છે, કેમકે તેમને વ્રજવાસ નથી મળ્યો!) (૧)

દધિદાન પ્રભુ માંગે અને અમે આપીએ નહિં. આ રકઝક વ્રજની ગલીઓમાં ચાલે, આ નટલીલાની મજા લઈએ અને તેથીય વિશેષ આપના અંગે અંગનો સ્પર્શ (પરસિબો) કરવાનો લાભ મળે. આપનું પ્રત્યેક અંગ રસરૂપ છે, તેથી રસાનુભૂતિનો લ્હાવો મળે.

છીતસ્વામી કહે છે - મારો તો સ્વાનુભવ છે કે આ જે વિક્કલ છે તેમણે (ગુંસાઈજી રૂપે) મારા પર છાયા કરી છે, મારા માટે ગિરિરાજ બન્યા છે, ગિરિધર બન્યા છે, હું આપનો આશ્રિત છું. તે જ મને વ્રજમાં શરદની રાત્રીઓ આવશે ત્યારે રસ-સમૂહનો ઉત્સવ મનાવી મને વિલાસ કરાવશે અને રસદાન કરશે. મને પરમફલનું દાન કરશે.

મીઠો ઝઘડો કરીને જે દહીં વ. અમારાં લીધાં હતાં તે બધાંનું કરોડો ઘણું કરીને ચિરંજીવ આનંદ રૂપે પાછું વારશે. તે દિવસે દાન તે આપશે કે જે આજે દાન લઈ રહ્યા છે. (૨)

દધિ ન બેચીયે હમારે કુલ એ તો
તુમસોં સૌ સૌ બાર કરી નહીયાં
જો પૈ દધિ બેચીયે તો તુમતેં કો લેવા હૈ
સુની વ્રજરાજ લાડીલે લલન
કીતબ ગહત હો બહીયાં
ખરીક દુહાચે ગોરસ લીયેં જાત આપ અપને ભવન
તાકૌ દાન માગત કહા અબ કહીયે ઈન સર્ધયાં
ગોવિન્દ પ્રભુસોં કહત પ્યારી કી સખી ચલોં જુ નેકું
બેઠી રાની જસોમતિ જહીયાં

૧

૨

ભાવાર્થ :

ગોપીઓ પાસે પ્રભુ, દૂધ-દહીં વ. નું દાન જબરદસ્તીથી માંગે છે. ત્યારે ગોપીઓ કહે છે.

દધિ વેચવું તે તો અમારી કુલપરંપરાનો વ્યાપાર છે. તમોને સેંકડોવાર કહ્યું છે કે “દધિ-દહિં નહિં વેચવાનું” તો અમારાથી નહિ બને. આવી કડક વાત તામસ ગોપીએ સંભળાવી દીધા પછી, કોઈ રાજસ ગોપી થોડા હળવા સૂરમાં કહે છે. કે-હે લાડીલા, લલન, દધિ વેચવું તે તો અમારો મામલો છે, તેમાં તમારે શું લેવા દેવા ? અમને તેમ કરતાં શા માટે રોકો છો ? (કીતબ ગહત હો બહીયાં)(૧)

હવે સાત્વિકી કહે છે - અમારી ગાયો, અમારું ખીરક, અમે ત્યાં જઈને દૂધ દોહી લાવીએ અને અમે પોત-પોતાને ઘેર લઈ જઈએ. આમાં તમે શું કર્યું કે જેનું તમે દાન માંગો છો ? હે સખી, આને કયો ન્યાય કહેવો ?

ગોવિન્દ પ્રભુ કે જે સર્વના રક્ષક-અધિપતિ છે તેમને સંભળાવતાં શ્રી રાધાજીના સખી લલિતાજી પોતાની અન્ય સખીઓને કહે છે - કે આનો ઉપાય મારી પાસે છે. ચાલો... હમણાં જ જસોમતિજી જ્યાં પણ હોય ત્યાં જઈએ અને આ વાત કરીએ...

વિશેષ ભાવાર્થ :

દેવીજીવ છે પણ હજુ તેનામાં ભક્તિ પ્રકટ થઈ નથી. તેને પ્રકટાવવા માટે પ્રભુ કૃપા કરીને અનેક પ્રકારે જીવની સન્મુખ કે પરોક્ષ રીતે ભિન્ન ભિન્ન રૂપે પધારે

છે. અને જીવની અહંતા-મમતાને માંગે છે પણ જીવ અહંતા-મમતાનું પ્રભુમાં સમર્પિત કરવાની ના પાડે છે. દરેક વખતે કહે છે - આ સંસારમાં પલવું એ તો અમારી જનમો જનમની પરંપરા છે. અમે સંસારમાં રહીયે તેમાં આપને શું લેવા દેવા ? આપ શા માટે વારંવાર અમારી આ મજામાં દબલગીરી કરો છો ? તમે અમોને લાડ લડાવો છો તેથી અમે આપની પૂજા વ. વિધિ તો કરી લઈએ છીએ !

જે કંઈ ચીજ-વસ્તુથી અમે આનંદ ભોગવીએ છીએ તે બધી તો અમારી કમાયેલી છે. (જીવ ભૂલી ગયો છે કે સર્વ કંઈ પ્રભુનું છે.) તે જ તમે સર્વ કંઈ માંગી લો, તે તો ક્યાંનો ન્યાય ? (પ્રભુ સર્વ સમર્પણ ઈચ્છે છે, પણ જીવનું અજ્ઞાન તેને તેમ કરતાં રોકે છે.)

પરંતુ પ્રભુએ જીવ ઉપર કૃપા કરવાનું ઠાની લીધું છે. ત્યારે જીવો અંદરોઅંદર મસલત કરીને આખરે સદ્ગુરુની પાસે જઈ ન્યાય કરાવવા ઈચ્છે છે કેમકે ગુરુ તો પ્રભુ અને જીવ વચ્ચેની કડી છે.

(આ કલીકાળમાં સૌથી મોટી વિડંબણા એ છે કે જો શ્રીમહાપ્રભુ જેવા ગુરુ મળી જાય તો તો સન્માર્ગ બતાવે પણ જે સ્વયં સંસારાસક્ત છે તેવા અજગર સમાન ગુરુ આ કીડીઓને મળી જાય તો ? સવાલોનો સવાલ એ છે કે તો પ્રભુ આ જીવોનો કેડો મૂકી દેશે કે નહિં ? શું આ જીવો દૈવી નહિ હોય ? પ્રભુ ભૂલ થાપ તો ખાય નહિ. તો આ સિવાયની અન્ય કોઈ નટલીલા કરી રહ્યા હશે ?

સાંઝી

(૧૮) પૂર્વી

૧/૧૮

૧/૨૬૬

આઈ હું અકેલી સાંઝ સાંઝી કે કુસુમ લેન
ભલૌ મિલ ગયૌ તૂ જાત ઘર ગાય લૈ
આયો ઘનઘોર મેહ સૂઝત નહીં કછુ ગેહ
ચુંદરી ચટક રંગ નીરતેં બચાય લૈ
ચપલા ચમક ચક ચોંધી તે ડરત હોં
એરે નિરમોહી અંગ સંગ ક્યોં ન લગાય હૈ
કહાવત હૌ સુખાન કીજીયે પૈ ન માન
ચહી હૈ સચાન કારી કામરી ઉઢાય લૈ

૧

૨

ભાવાર્થ :

આંગણમાં સાંઝી પૂજવા માટે, ફૂલને વીણવા માટે આજે હું કોઈને સંગ લીધા વગર એકલી જ આવી છું. સંગી ચાલી ગયા તેમ બહારથી કહેવા માંગે છે, અંતરથી કહે છે મેં તેમને જવા દીધા. હું મનમાં વિચારતી હતી - સાંઝ પડી ગઈ છે, કોઈ મળી જાય તો સારું ! તું જ મળી ગયો, ઘરે ગાયોને હાંકતો, તે સારું થયું. કેમકે જો ને ! આ કાળાં ડીબાંગ વાદળાં (ઘન) આવ્યાં છે અને ધીમું વરસી રહ્યાં છે. કશો રસ્તો પણ સૂઝતો નથી ! એટલું અંધારું થઈ ગયું છે. વળી મારી ચુંદડીનો ચટકીલો નવો રંગ છે, તેને વરસાદથી બચાવવો પણ છે (૧)

અને આ વિજળી આંખોને આંજી દેતી ચમકારા મારે છે, તેનાથી મને ઘણો ડર લાગે છે. મારું આટલું કહેવા છતાં પણ જો તું મારો કહેવાનો આશય નથી સમજી શકતો, એવો તું નિર્મોહી છે, તો પછી ચોખ્ખું કહી દઉં કે - મને તારા અંગ સાથે લગાવી દે. સમજદારને ઈશારો કાઢી છે. વળી સાંભળ, મને તારી કાળી કામળી પણ સાથે સાથે ઓઢાડી દે, જેથી ભીંજાઉં નહિ, ચુંદડીનો રંગ પણ ન જાય અને ડર પણ ન લાગે. વિશેષ શું કહું તું તો નિર્મોહી છે ! (૨)

સયાન - વયસ્ક, ચતુર, ચતુરતા, બૂઢા-બડાં

વિશેષ ભાવાર્થ :

આ સંસારવનમાં હું (જીવ) એકલો છું અને મારા જીવનનો અસ્ત પણ નજીક છે. હું સુખને પામવાને નિકળ્યો હતો કે જેથી સુખની રંગીન ડીઝાઈન મારા જીવનમાં ચીતરાય.

હવે જીવ પ્રભુને કહી રહ્યો છે - મારો તો કોઈ જ પ્રયાસ નહોતો પરંતુ આપ મને મળી ગયા, “સાહેબ, કેસે મિલે ?” ના જવાબ રૂપે. તમે આપની સાથે અનેક દૈવી જીવોને પોષીને નિજધામ પ્રતિ લઈ જઈ રહ્યા છો, તો મારી પર કૃપા કરીને મને પણ લઈ જાઓ. હું પણ ઈન્દ્રિયધારી (ગો) છું.

આ અહંતા-મમતારૂપ સંસારના વાદળો ઘેરાઈને ચારેબાજુથી વરસી રહ્યાં છે. મને મારું અને પ્રભુનું બંને સ્વરૂપજ્ઞાન પણ વિસરાઈ ગયું છે. જેથી મને જ્યાં પહોંચવું છે તે રસ્તો પણ દેખાતો નથી. મારામાં પ્રભુ પ્રત્યે અનુરાગ છે પણ મેં જેવા વસ્ત્રો-ચુનરી પહેર્યા છે તેનો રંગ કાચો છે, દૃઢ બીજભાવ નથી. તેથી તે પણ સંસારથી ભીંજાઈને પોતાના દિવ્ય રંગને ધોઈ નાંખે તેવી શક્યતા છે. તેથી

તેનાથી મને બચાવી લો. આ સંસારમાં આકર્ષણરૂપ વિજળી ચમકી રહી છે, તેથી તો મારી જ્ઞાનની આંખો બંધ થઈ જાય છે. મને આ બધાંનો ઘણો ડર લાગી રહ્યો છે કેમકે મને હવે સ્વધર્મનું ભાન થયું છે. હું સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી ભટક્યો છું. તેવી મને ખબર પડી ગઈ છે. આપને તો કશી જ ચિંજની અપેક્ષા નથી, આપ તો નિર્મોહી છો, પરબ્રહ્મ છો અને હું જીવ તો દોષથી ભરેલો છું, જેથી મારો તો કોઈ અધિકાર નથી પણ આપ કૃપા કરી મારી સાથે સંબંધ બાંધો (બ્રહ્મસંબંધ સ્વીકારો) અને આપના સ્વરૂપાનંદનું દાન કરો. (અંગ સંગ ક્યોં ન લગાય દે ?) આપ મારા પર કૃપા કરો... કૃપા કરો... હું આપનો દાસ છું, તમારો છું, તમારો તમારો છું તેમ કહું છું અને આપ તો મારા મનની જાણવાવાળા છો. (સુજાન). તેથી મારા પર કૃપા કીજીએ. માન ન રાખો, એટલે કે આપના માહાત્મ્યજ્ઞાનને વિસારીને સ્નેહને પ્રકટ કરો અમે આપના અંશ છીએ તેવી સમજને પ્રકટ કરો. (સપાન). વળી આપનામાં અમને સમાવી દો. સ્વરૂપ ફલનો એટલે કે જો (અંગસંગ) અલૌકિક સામર્થ્યનો અધિકાર ન હોય તો, સાયુજ્ય ફલ આપીને આપનામાં (કામળી રૂપ સ્વરૂપમાં) અમને સમાવી દો.

(૧૯) ગોરી

૨/૧૯

૧/૨૭૫

સખીયન સંગ રાધિકા વિનત સુમનન વનમાંહ

સાંઝી પૂજન કો આતુરહી ઠાઠે કંદળકી છાંહ

૧

સખી ભેષ દૈ મોહન કોં લૈ ચલી આપને ગેહ

પૂછી કીરતિ ચહ કો સુંદરી તબ કહ્યો મેરી સનેહ

૨

સાંઝી ખેલ વિદા કર સળકો દોઉં પોઢે સેજ મઝારે

સઘરી રાતી સૂરકે સ્વામી બસી સુખ કીયો અપાર

૩

ભાવાર્થ :

શ્રીરાધિકાજી પોતાના સંગની સખીઓની સાથે વનમાં ફૂલ વીણી રહ્યા છે. લાલન મોકો શોધતા, કદંબના વૃક્ષ નીચે ઠાડા છે, “કયો ઉપાય કરું કે રાધાજીનો સાંઝી પૂજનના મીષે સંગ કરું ?” (૧)

રાધાજીએ પ્રભુના મનની આતુરતા અને વિચાર જાણી લીધો તેથી લલિતાદિ સખીઓની સહાયથી, પ્રભુને સખી વેષ ધારણ કરાવી દીધો કેમ કે આ બધી તો પ્રભુની જ શક્તિઓ છે. તેથી ખૂબ જ સુંદર કુંવરીવેશવાળા પ્રભુને જોઈને, આ

અજાણ કોણ છે ? (પ્રભુને કોણ જાણી શક્યું છે ?) તેમ કીરતિજીએ પૂછ્યું, ત્યારે રાધિકા કહે, “આ તો મારી સનેહ-સખી છે.” દરેક પુષ્ટિજીવ પ્રભુનો સ્નેહી છે. સાંઝી ખેલ પૂરો થયો ત્યારે બધી સખીઓને વિદાય કરીને, આ બંને રાધિકા અને સનેહસખીએ પથારીમાં સાથે પોઢીને, રાતભર અપાર સુખની અનુભૂતિ કરી.

વિશેષ ભાવાર્થ :

પોતાની સમાનશીલ સખીઓ દામોદરદાસ- કૃષ્ણદાસ વ. સાથે શ્રીસ્વામિનીજીરૂપે શ્રીવલ્લભ આ પ્રપંચ વનમાં ત્રણ પરિક્રમા કરતાં કરતાં, નવા નવા દૈવીજીવરૂપ ફૂલોને વિણી રહ્યા છે. કેમ કે આ નવા જીવોને પ્રભુને સમર્પિત કરવાનો ઉત્સવ ‘સાંઝીખેલ’ મનાવવાનો છે. પ્રભુ તો નિત્યધામ રૂપ કદંબની છાંહ નીચે (શ્રીસ્વામિનીજી) -શ્રીવલ્લભની રાહ જોતા ઠાડા છે, કેમ કે આપને ખૂબ આતુરતા છે. કદાચ આપે બબ્બે ટેર પણ કરી (અંતઃકરણ પ્રબોધ) પણ ફૂલ વિણવામાં તન્મય તથા પ્રભુની મૂળ આજ્ઞાના કારણે, ટેરને સુણી ન સુણી પણ કરી ! પરંતુ પ્રભુની ત્રીજી આજ્ઞા થઈ ત્યારે આપશ્રીએ વિનંતી કરી - હું આપને સખી ભેષ ધરાવી દઈશ એટલે કે આપમાં રહેલ પું. ભાવ - માહાત્મ્યને આપ તિરોહિત કરો અને સ્ત્રીભાવ-સ્નેહ ભાવને પ્રકટ કરો, તેવા ભાવથી સર્વનું આકર્ષણ બની રહ્યો. આવા નૂતનવેષથી આપ શ્રી રાધિકાજી-સ્વામિનીજીના ઘરે પધાર્યા. સ્વામિનીજીનું ઘર એટલે ભૂતલ પરના સમર્પિત જીવોનું હૃદય, જેમાં શ્રી સ્વામિનીજી બિરાજે છે. જીવો સન્મુખ પ્રભુ થયા ત્યારે સેવકોએ પૂછ્યું, “આ કોણ છે ?” ત્યારે આપ કહે છે - “આ જ તો મારો સ્નેહ છે.” સ્નેહ (ભાવ) જ ભગવાન છે તેમ શ્રી આચાર્યજી આજ્ઞા કરે છે. માહાત્મ્ય જ્ઞાનરૂપ ભગવદ્ કીર્તિની અંદર સ્વામિનીજીરૂપ સ્નેહ રહે છે. ભગવદ્ ભક્તો સાથે પ્રભુના યશગાન (કીર્તિ) મહોત્સવ રાધિકાજીએ મનાવ્યો. તે ઉત્સવમાં પ્રભુએ પણ ભાગ લીધો. ત્યારબાદ સર્વ ભક્તોને વિદાય કરીને સ્વામી-સ્વામિની એક સેજ પર પોઢયા. એટલે કે સત્-ચિત્તને વિદાય કરી બંને આનંદ સ્વરૂપો, આનંદની સેજ પર પોઢીને, આનંદભરી વાતો કરી અને આનંદમાં નિમગ્ન થઈ, આનંદરૂપ સુખનો આસ્વાદ માણ્યો - કે જે આનંદ (અપાર) અગણિતાનંદ છે. ઉપનિષદમાં કહે છે કે - બ્રહ્મે બ્રહ્મરૂપ જંગલમાંથી બ્રહ્મરૂપી વૃક્ષ પરથી બ્રહ્મરૂપ લાકડું કાપીને બ્રહ્મરૂપ સૃષ્ટિ બનાવી.

(૨૦) ગૌરી

૩/૨૦

૧/૨૭૬

છબરિયાં બાંસકી ફૂલેં ફૂલ ભરી

કબહૂંક કટી પર કબહૂંક કર પર કબહૂંક શિશ ધરી

૧

ઢાંક ઢાંક લઈ નીકે પિયરે પટ શોભતે જાતન ડરી

ધોંધી કે પ્રભુ બોલન આવત કાહુ બાત અચગરી

૨

ભાવાર્થ :

વનમાંથી ફૂલો વિણીને ગોપી આવી રહી છે. તેણે ફૂલ જે છાબ-પાત્રોમાં ભર્યા છે, તે પાત્ર વાંસનાં છે અને ફૂલથી ચિત્કાર ભરેલાં છે. અથવા ખૂબ જ ખિલેલા (ફૂલેં) છે અથવા આ સુંદર ફૂલોના કારણે છાબો ફૂલાઈ (ખુશી) રહી છે. અને છાબ એક નહિ ઘણી છે (છબરિયાં) ગોપીજન ક્યારેક તેને કટી પર, ક્યારેક હાથમાં, તો ક્યારેક શિશ પર ધારણ કરે છે. વળી આ ફૂલ વેરાઈ ન જાય અથવા તેમાં અન્ય ચીજ પડે નહિ, અથવા કોઈની કુદૃષ્ટિ ન પડે માટે તેને ઢાંકી ઢાંકીને એટલે કે, બહુ જ સાવધાની પૂર્વક ઢાંકીને લઈ જાય છે. ઢાંકવા માટે ખૂબ જ સુંદર પિંજું વસ્ત્ર છે, તે પણ શોભામાં વધારો કરે છે. ગોપીની ચાલ એવી ઉન્મત છે કે જાણે કોઈથી ય ડરતી ન હોય ! તે જ સમયે પ્રભુ રસ્તામાં પ્રકટ થઈ જાય છે અને કોઈક શરારતભરી વાત કહેવા માટે સન્મુખ થઈ જાય છે.

વિશેષ ભાવાર્થ :

આ પ્રેમપૂર્વિકા સેવા-સાધનાથી શરૂ કરીને પ્રમેયરૂપ ભગવત્ પ્રાપ્તિ રૂપ ફલની કથા છે.

ભક્તો (છબરિયાં) પ્રભુની સેવા વિવિધ સુંદર મનોરથોથી કરે છે. પરંતુ તેના મનોરથરૂપ સામગ્રીમાં નિઃસાધનતા ભાવ રાખે છે. પોતાનું દૈહિક કે વૈત્તિક કોઈ સામર્થ્ય નથી, જેમ છાબડી - તે સૌથી સસ્તુ-સહજ પ્રાપ્ત પાત્ર છે. પોતાની કોઈ જ પાત્રતા નથી તેવો ભાવ છે. અને વાંસ જેમ વનમાં ખૂબ તથ્યો, વરસાદમાં પલળ્યો, છરીથી ચીરાયો - ઘસાયો પણ તે પછી પ્રભુભક્તિમાં ગુંથાયો, ત્યારે પ્રભુ માટે પાત્ર થયો. તેવી ભાવના ભક્તે રાખવાની છે. (છબરિયાં-બાંસ) તેના હૃદયમાં ભગવદ્ સેવાનો ખૂબ જ ઉત્સાહ છે. (ફૂલેં) તેનો ભાવ ખૂબ ફૂલની સમાને વિવિધ રંગી અને કોમળ છે. તત્સુખના ભાવથી ભરપૂર છે. પોતાના સર્વ અંગોને (કર્મેન્દ્રિયો, જ્ઞાનેન્દ્રિયો, અંતઃકરણ તથા આત્મા અને આત્મીયજનો,

અહંતા-મમતાત્મક બધાં પદાર્થો) સેવામાં યોજે છે. કબહૂંક કટીપર (અહંતા-મમતાત્મક જડ-સજીવ) કબહૂંક કર પર (કર્મેન્દ્રિયો-જ્ઞાનેન્દ્રિયો) કબહૂંક શિશ પર (અંતઃકરણ-આત્મા) વ. ને ભગવત કાર્યમાં યોજે છે. આ સર્વ કંઈ ભાવાત્મક છે - પ્રભુ, પ્રભુની સામગ્રી અને સેવા. તેથી તેને અન્યથી ગુપ્ત રાખે છે, પોતાની સમાનશીલ સખી સિવાય સર્વને અન્ય સમજે છે. સ્વજન કે જે ભક્ત છે તેમની સાથે મળી સેવા થાય છે. ભક્ત પ્રભુને શરણાગત હોવાથી અભય છે તેથી સેવા કે પ્રતિબંધકોથી ડરતો નથી, બલ્કે નિંદકો ભક્તોની બુદ્ધિને શુદ્ધિકરણ કરે છે. (ધો. - શુદ્ધ કરવું, ધી - બુદ્ધિ) તેવા નિર્મળ બુદ્ધિવાળા ભક્તના હૃદયમાં પ્રભુ સામેથી પધારે છે અને સખ્યભાવનું દાન કરીને અયગરી-શરાતભરી વાતો પણ કરે છે. (કુંભનદાસને તેમના જ ગામમાં માખણચોરીમાં ભગવાને પકડાવી દીધા તેમ) પ્રભુ તેવા ભક્ત માટે સહજ બની જાય છે.

(૨૧) ગોરી	૪/૨૧	૧/૨૭૬
મુરલીવારે સાંવરે નેંક મારગ મોહી બતાવ રે		
સંગ ન સહેલી ફિરોં અકેલી, કિત નંદીસુર ગાંવ રે	૧	
ભૂલી પડી સંકેત સઘનવન હોં અબલા કીત જાઉં		
મૃગનયની કે વચન સુનત હી આય મિલે તિહીં ઠાઉં	૨	
મારગ મિલે અંક ભરી ભેટે ભલો બન્યો હૈ દાઉ		
કહી ભગવાન હિત રામરાય પ્રભુ રાધારમન જાકો નઉં	૩	

ભાવાર્થ :

એક ગોપી કે જેનું નામ રાધા છે, તે સાંઝી માટે ફૂલ વિણવા વનમાં આવી છે. તે વનમાં ભૂલી પડી ગઈ છે. તેથી રસ્તામાં કોઈક સાંવરા વરણનો અને હાથમાં મુરલી ધરેલ તેવો ઢોટા મળી જાય છે. તેનું નામ નથી જાણતી તેથી ‘મુરલીવારે સાંવરે’ ને કહે છે - મને, જરાક મુખ્ય મારગ બતાવી દે, પછી તો હું ચાલી જઈશ. આમ તો મારે સખીઓનો સંગ હોય છે, પણ આજે તો હું એકલી પડી ગઈ છું, સાથમાં સહેલી નથી. નંદીસુર ગામ કઈ દિશામાં આવ્યું ? તે મને જરા બતાવી દે. વળી આગળ કહે છે કે - આ સંકેત વન ખૂબ જ સઘન છે, તેથી ભૂલી પડી અને હું તો અબલા સ્ત્રી છું, તેથી ડરેલ છું, ક્યાં જાઉં ? ગોપી એક સાથે ઘણું બોલી ગઈ અને વિવશ થઈ ગઈ. ગોપીના નયન મૃગલી જેવાં સુંદર છે. તેનાં વચન સાંભળીને,

દૂર ઠાડા પ્રભુ નજીક આવ્યા. ગોપી મનમાં વિચારે છે - મારું નાટક સારું નભી ગયું ! અને આ ઢોટા મારગમાં મળી ગયા, તે પણ ભલું થયું અને ડર પ્રકટ કરીને, પ્રભુને તે અંક ભરીને ભેટી. તેમ આ બાજુ, પ્રભુ પણ તેવું જ વિચારે છે. આમ બેઉના દાવ પડ્યા કેમકે પ્રભુનું નામ જ તો રાધા-રમન છે.

વિશેષ ભાવાર્થ :

ભક્ત ખૂબ જ અકળાયેલ (દુઃખી) છે, કેમકે દોષથી ભરેલો છે અને તે સંસારમાં મોહ પામ્યો છે (મોહી). તેથી પ્રભુને વિનતી કરે છે કે તમે જ મારા એકમાત્ર સાંવરે (પતિ-રક્ષક) છો અને દોષો પ્રતિબંધ દૂર કરવાને સમર્થ છો (મુરલીવારે). મને ધર્મ-મારગનું જ્ઞાન નથી, તો તે સારી રીતે (નેંક) બતાવો, કેમકે માર્ગ પ્રકટકર્તા તો આપ છો. મેં સત્સંગથી પણ આ ધર્મને જાણ્યો નથી અને હું તો જન્મ-મરણના ચક્રમાં એકલી ફરી રહી છું. મને એટલી ખબર છે કે મારે દૈવીજીવોના ધામરૂપ નંદીસુર કે જ્યાં દૈવીજીવો આનંદ ભોગવે છે, ત્યાં જવું છે તો કયા ધર્મ રસ્તેથી જવાય ? તે બતાવો (૧) હું સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી ભૂલો પડેલ છું. સંસારવન ઘણું સઘન છે, તેમાંથી નિકળવું મુશ્કેલ છે પણ હું (ભગવાને રાધાજી સાથે જ્યાં લગ્ન કર્યું હતું તે) સંકેતવનમાં છું, એટલે કે બ્રહ્મસંબંધ કરાવનાર શ્રી આચાર્યશ્રીજીની સમિપમાં છું. વળી હું અબલા નિઃસાધન જીવ છું. મને કોઈનો આશ્રય નથી. માત્ર શ્રીઆચાર્યજીના શરણો ગયો છું. હવે મારે ક્યાં જવું જોઈએ તેની પણ સમજ નથી. પ્રભુએ જ્યારે મૃગ જેવી મૂઢ પરંતુ જે આર્ત, શરણાગત તથા ભયભિત છે. (મૃગનો તેવો સ્વભાવ જ છે.) પરંતુ તેની નજર પ્રભુ સિવાય ક્યાંય નથી, તેવીનાં વચન સાંભળ્યાં કે તત્કાલ તે જીવ જ્યાં છે ત્યાં આવીને જીવને મળ્યા. જીવ પ્રભુ પાસે જાય તેવી અપેક્ષા ન રાખી. (૨) એટલું જ નહિ તેને સમજાવ્યું કે હું મળી ગયો અથવા મારી પ્રાપ્તિ તે જ મારગ (મારગ-મીલે) અને ફળ. પ્રભુ તેને હૃદયમાં સમાવે અને તે પ્રભુને હૃદયમાં ધારે તે ફળ (અંક ભરી ભેટે). પ્રભુને જીતી લેવાનો એટલે પામવાથી પણ આગળનો ઉપાય આમ સહજમાં થઈ ગયો. તેનું કારણ જીવનું સાધન નથી, પણ ભગવાનને ભક્તના હિતમાં જ (રામ) આનંદ આવે છે, સ્વામી હોવા છતાં (પ્રભુ) ! (રાધા) જીવને રમણ કરાવે, તેવું વિરૂદ્ધ ધર્માશ્રયી નામ આપે ધારણ કર્યું છે. - રાધારમન.

અરી તુમ કૌન હો રી ફૂલવા બિનન હારી
 નેહલગનકો બન્યો બગીચો ફૂલ રહી ફૂલવારી
 મદનમોહન પીય ચોં બુઝત હૈ તુ કો હૈ સુકુમારી
 લલિતા બોલી લાલસોં ચહ વૃષભાન દુલારી
 ચા બનમેં હમ સદા બસત હૈ હમહી કરત રખવારી
 બિન બૂઝેં તુમ ફૂલવા બિનત બેબન મદ મતવારી
 લલિત બચન સુન લાલકે સબ રીઝ રહી વ્રજનારી
 સૂરદાસ પ્રભુ રસબસ કીની વિરહ વેદના ટારી

૧

૨

૩

૪

ભાવાર્થ :

વનમાં રાધાજી, લલિતાજી વ. સખીઓના સંગે પધાર્યા છે અને સાંઝી પૂજવાને મીસે કિલ્લોલ કરતાં વિવિધ ફૂલોને વીણી રહ્યા છે. ત્યારે ત્યાં પ્રભુ પધારે છે અને હાંક મારીને પૂછે છે, “અરે આ ફૂલ વીણો છો, તે તમે બધાં કોણ છો ?”

ત્યારે શ્રી રાધાજી વીણતાં વીણતાં જ ઉત્તર આપે છે - આ બગીચો અમને ગમી ગયો (નેહલગન) અને અહીં ખૂબ જ સુંદર ફૂલ ખિલ્યાં છે, માટે અમે વીણવા આવ્યા છીએ, રાધાજીએ હેતુ કહ્યો પણ ઓળખાણ ન આપી. (૧)

ત્યારે શ્રીકાકોરજી, પોતાનું સ્વરૂપ પહેલાં પ્રકટ કરે છે કે હું તમારામાં મદન પ્રકટાવીને મોહમાં નાખનાર તમારો પીય-સ્વામી છું. પણ હે સુકુમારી, તું કોણ છે ? ત્યારે પણ રાધિકાજીએ પોતાની ઓળખ ન આપી. પણ તેમના બદલે લલિતાજી જવાબ આપે છે - અરે લાલ તારે તારી ઓળખ આપવી પડે. પણ આ તો પુરા વ્રજમાં વિખ્યાત તેવા મોટા ગોપ શ્રીવૃષભાનની પરમ લાડીલી છે. તે ‘સુકુમારી’ કીધું તે બરાબર છે. માટે માનપૂર્વક વાત કરજે. (૨)

ત્યારે પ્રભુ કહે છે - અમે તો આ વનમાં જ રહીને આ વનની રખવારી કરીએ છીએ. તમારે ફૂલ જોઈએ તો, અમને પૂછ્યા વગર ન લેવા જોઈએ. લાગે છે કે તમોને સૌને તમારા યૌવનનો મદ, માથા ઉપર ચડી ગયો છે તેથી તમારું ધાર્યું કરો છો (મતવારી) તમે વિવેકની વાત કરો છો, તો આ વિવેક કેમ ચૂકી ગયા ? સર્વ વ્રજનારીને આ પ્રભુનાં વચન કઠોર ન જણાયા પણ લલિત લાગ્યાં. એટલે કે

લાલાયિત કરવાવાળા લાગ્યા, કેમકે પ્રભુએ તેમના જોબનની પ્રસંશા કરી, તેમ તેમને લાગ્યું. તેથી બધી જ વ્રજનારી ખૂબ જ પ્રસન્ન થઈ ગઈ. વ્રજનારીના મુખ પરની પ્રસન્નતા જોઈને સુરદાસના પ્રભુએ તેમને રસમાં-પ્રેમરસમાં તરબોળ કરી દીધી. આપે સાંનિધ્ય માત્રથી કૃષ્ણપ્રેમમાં ડૂબાવીને અન્ય સર્વથી વિમુક્ત કરી દીધી. “સાંનિધ્યમાત્ર દત્તશ્રી કૃષ્ણ પ્રેમ વિમુક્તિદઃ” જે ગોપીજનોનું રાસ-લીલા જ તાત્પર્ય હતું. (રાસલીલૈક તાત્પર્ય) તેવાને પ્રભુ કે જે પતિવ્રતાના પતિ છે. (પતિવ્રતા પતિ) તેમને પારલૌકિક અને ઐહિક સર્વ પ્રકારે દાન કર્યું. (પારલૌકિક ઐહિક દાનકૃત) તેથી તેમની સર્વ વિરહ વેદના શાંત થઈ ગઈ. (૩) (૪)

વિશેષ ભાવાર્થ :

પ્રભુ જૂએ છે કે આ તેમની બનાવેલી તેમનાથી રક્ષિત, પાલિત, પોષિત સૃષ્ટિ (બગીચા)માંથી કોઈક, વગર આજ્ઞાએ (સમર્પણ વગર) ચીજોને પોતાની હોય તે રીતે, ઉઠાવીને લઈ રહી છે, પસંદ કરી રહી છે. (ફૂલવા બીનન) બધા જ જીવો પ્રભુના અંશ હોવાથી, સહજતયા પ્રભુના દાસ હોવાથી, તેવો દાસ ભાવ હોવો તેમનો ધર્મ છે. તેથી તેમનામાં સ્ત્રી ભાવની (દીનતા) મુખ્યતા જરૂરી છે. તેથી ‘અરી હો’. તેમ કહીને પ્રભુ પૂકારે છે. પછી આપ તે જીવોને પરીક્ષાર્થે પૂછે છે કે-તમે કોણ છો ? તમને તમારા સ્વરૂપનું જ્ઞાન છે ? તમે ભગવદંશ છો તેની તમને ખબર છે ? (તુમ કોન હો રી ?) એમ લાગે છે કે તમને જગતના વિષયોને વીણવામાં જ રસ હોય તેવા જણાઓ છો. (ફૂલવા વિણનહારી) આ બગીચો તો, જેઓનો પ્રભુમાં સ્નેહ જોડાયો (નેહ-લગનકો) છે, તેમના માટે બનેલો છે. (બન્યો) એટલે કે આ જગતના વિષયોનો ઉપભોગ તો ભગવાન સાથે સ્નેહથી બંધાયો હોય, બધી ચીજ ભગવદ્વરૂપ છે તેવા સ્નેહાત્મક ભાવથી જે જોડાયા (લગન) હોય તેમને માટે છે અથવા જેમનો સ્નેહ (નેહ) ભગવદાસક્તિ (લગનકો)માં પરિણમ્યો છે તેમનો છે. અને તેવા વીણનારાને જોઈને તો, આ જે ફૂલવારી-ફૂલવાડી-બગીચો છે તે પણ ફૂલાઈ જાય. ભગવદાસક્ત ભક્તોને જોઈને ભગવાન પણ પ્રસન્ન થાય. પૂરા વિશ્વની સુંદરીઓને મોહ પમાડનાર મદન પણ જેમનાથી મોહાઈ ગયો છે, તેવા મદનમોહન સર્વના માટે નિરૂપાધિક સ્નેહના કારણ રૂપ, (આત્મા કેમ પ્રિય છે, કેમ કે પરમાત્મા પ્રિય છે) તેવા સર્વના પ્રિયતમ પતિ રક્ષક કે સર્વને પી જનારા (સૃષ્ટિ-સર્વ કંઈ જેનામાં તિરોહિત થાય છે તેવા) પ્રભુ, હવે વાણી ઉચ્ચારે છે - હે સુંદરી અને કુમારી, એટલે કે જેને કોઈ અન્યનો

સ્પર્શ નથી થયો તેવી (કુંવારી) એટલે કે દુઃસંગ નથી લાગ્યો તેવી, જે પ્રભુ સિવાય કોઈને નથી જાણતી તેવી (રાધિકા સમાન) તેવા જીવને કહે છે... (તુ કો હૈ ?) તુ તો મારા માટે કોઈક-અજાણી નથી. તુ તો મારો પરમપ્રિય ભક્ત છે. ત્યારે પરમભક્ત (રાધાજી)ની સંગી (લલીતાજી) જીવ કહે છે. આ તો વૃષભ (ગાયોના પતિ) ને જે ગમે છે તથા (ઈંદ્રિયોના પતિ) મનને જે ગમે છે તે લાડલી છે. કેમકે સર્વ ઈંદ્રિય ધારીઓના પતિ તથા સર્વનું મન પ્રભુ છે. આ જીવો છે તે તો સ્નેહ નેજ જાણે છે, માહાત્મ્યને નથી જાણતા. પ્રભુ તેમની ભક્તિ સિદ્ધ કરાવવા માંગે છે તેથી માહાત્મ્યજ્ઞાન કરાવે છે કે - આ (વન) વિશ્વમાં સર્વ સ્થળે વસનારા (પૂર્ણબ્રહ્મ-વ્યાપક) અમે જ છીએ અને આ પૂરા વિશ્વનું ભરણા-પોષણ-રક્ષણ કરનાર પણ અમે છીએ. તમારી અંદર કદાચ ભગવદ્ સ્નેહને કારણે અહંકાર આવી ગયો અને પ્રભુથી સ્વતંત્ર રીતે વ્યવહાર કરવા લાગ્યા એટલે કે અહંકારને વશ થઈ ગયા. (અહં-સ્વતંત્ર) (જોબન મદમતવાળી) (બીન બુઝે તુમ ફૂલવા બીનત-સ્વતંત્ર વ્યવહાર) (જેમ પ્રથમરાસ પછી સ્નેહના કારણે ગોપીજનોને સૌભાગ્યમદ થયો હતો અને અહંકાર પેદા થયો હતો તેમ) ભગવાનના આ ઉપદેશાત્મક લલિત વચનો સાંભળીને જેઓ સ્ત્રી હૃદયવાળી છે અને નિઃસાધન છે (વ્રજનારી) તેવા જીવો ખૂબ (નારી) જ પ્રસન્ન થયા, કેમકે પ્રભુએ તેમને દોષમાંથી ઉગારી લીધા. હવે પૂર્ણ રીતે શુદ્ધ થયેલા, પરમ સ્નેયુક્ત ભક્તિવાળા જીવો ઉપર ભગવાને કૃપા કરીને, પોતાના આનંદરૂપ રસમાં ડૂબાડી દઈને, રસમય કરી દીધા અને જે સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી વિખૂટા પડ્યાની વિરહવેદના હતી તેને શાંત કરી દીધી.

મુરલી

(૨૩) ખટ

૧/૨૩

૧/૨૮૨

કૌન ઠગોરી ભરી હરિ આજ બજાઈ રી બાંસુરીયા રંગભિની
શ્રવણ પરી જિનકે તિનનેં તબહી કુલકાન બિદા કર દીની ૧
ધુમે ઘરી ઘરી નંદકે દ્વારે નવીની કહા કહૂ બાત પ્રબીજા
યા વ્રજમંડલમેં રસખાનસોં કૌન ભટૂરી લટૂ નહીં કીની ૨

ભાવાર્થ :

રસખાનજી પ્રભુની બાંસુરીની શું અસર થઈ તે કહે છે. શ્રી હરિએ એવી તે કેવી સ્તબ્ધ કરી દેનારી તથા પ્રેમરંગથી ભીનાં તેવા સૂરવાળી બાંસુરી બજાવી કે જેના પણ કાને તેના સૂર પડ્યા તેને કુલ કાન-લજ્જાને વિદાય કરી દીધી (૧)

તે વારે ઘડીએ શ્રીનંદજીના દ્વારે આંટાફેરા કરવા લાગી. એથીય વિશેષ તથા એક નવી વાત શું કહું ? કે આ વ્રજમાં એવી તે કોણ રસનો ભંડાર વીરનારી છે કે જેને તેણે લટૂ ન કરી હોય ? (૨)

વિશેષ ભાવાર્થ :

શ્રી પ્રભુના મુખારવિંદ રૂપ શ્રીમહાપ્રભુના દ્વારા એવાં (ગ્રંથ દ્વારા, ગો બાળકો દ્વારા, ભગવદીયો દ્વારા) વચનો-કથા સંબંધે પ્રકટયાં કે જેનાં હૃદયમાં તે દૃઢ થઈ ગયા તે તો જગતના વ્યાપારમાં સ્તબ્ધ (ઠગોરી) થઈ ગયા અને તેમની તેવી લૌકિકી લજ્જા પણ છૂટી ગઈ છે. અથવા કહો કે ભગવદ્કૃપાએ હરિ લીધી છે કેમ કે તે શબ્દો રસભીના હતા અને તે રસ શ્રવણ (કર્ણ)માં થઈને હૃદયમાં સ્થિર થઈ ગયો. (૧)

અને તેવાની આર્તી એવી વધી કે એક ક્ષણ પણ પ્રભુને વિસરે નહિ. પ્રભુ સેવા કરવા ક્યારે મળે ? તેવી તેની મતિ ઘડી ઘડી, શ્રીમહાપ્રભુની પાસે વિનતી રૂપે આંટા માર્યા કરે.

આ આનંદ સ્વરૂપ - રસસ્વરૂપ (વેદમાં કહ્યા છે તેવા) પ્રભુ, એવા છે કે જે દૈવીજીવ-પુષ્ટિજીવ (વ્રજમંડલમેં) છે અને જેને દીનહૃદય - નિઃસાધનાભાવ છે. (ભટૂરી), તે આવા પ્રભુના રસ સ્વરૂપ પર આશિક ન થાય તો જ આશ્ચર્ય ! આ વાત નવીન છે અને વિશિષ્ટ છે તે એટલા માટે કે શાસ્ત્ર વેદાદિમાં તેનું સ્પષ્ટ સ્વરૂપ બતાવેલ નથી પણ જે પ્રવિણ છે તે તેને (વીણી) પામી શકે છે.

ભટૂરી - નારી

(૨૪) ખટ	૨/૨૪	૧/૨૮૨
મુરલી મનમોહનકી સુનીકેં ગજ ગામિની દામિની દેહ ભઈ રી		
જિનકેં પતિ કૌ વ્રત નેમ હુતો તીનહું તિતકૂં ડગ ટ્રેક દઈ રી	૧	
અભિમાન ભરી પુની તેઉ ગઈ જે નેહન જાનત નાર નઈ રી		
દુલહા દુલહની મધિ મંડલ તેં કર કંકન છોરત દૌર ગઈ રી.	૨	

ભાવાર્થ :

મુરલી એવી બજી કે ગોપીના મનને મોહી લીધું અને તે બજાવનાર પણ મનમોહન હતો. તેથી તેનો નાદ જેવો સંભળાયો કે તુરત

- ૧ જે ગજગામિની હતી એટલે કે બહુ જ ધીરે ધીરે એક ડગલું ભરીને, વિશિષ્ટ છટાથી ચાલવાના સ્વભાવવાળી હતી અને જે ગજની પાછળ જ ચાલતી (ગજગામિની) તે અચાનક દામિની-વીજળીના જેવી બની ગઈ. તે ખૂબ જ ઝડપથી ચાલવા લાગી, ગમે તે દિશામાં ચાલે તેવી થઈ ગઈ. તે કોઈનું અનુસરણ કરે તેવી નહિ, (ગડગડાટ પછી થાય), તે તો પહેલાં જ ઝડપથી પહોંચી જાય. ગોપી તેવી ઉતાવળા મનવાળી થઈ ગઈ, કે જે ધીરહૃદયી હતી.
 - ૨ જે અનન્ય પતિવ્રત (લૌકિકી)ના દૃઢ નિયમવાળી હતી તે પણ તેને દગો દઈને ચાલી નીકળી. (૧)
 - ૩ જે અભિમાનવાળી હતી, સો વાર બોલાવે તો જ જાય તેવી, વણ બોલાવ્યે - નાદ સાંભળતાં જ, વન ભણી ચાલવા લાગી.
 - ૪ જેણે હજુ હમણાં જ યૌવનના ઉંબરે ચરણ ધર્યાં છે તેવી નવી નવેલી કે જેના હૃદયમાં હજુ સ્નેહના અંકુર પણ માંડ ફૂટું ફૂટું થઈ રહ્યાં છે, તેવી પણ ચાલી.
 - ૫ અને જે લગ્નમંડપમાં દુલ્હાની સાથે લગ્ન માટે બેઠી છે તે પણ, હાથના વિધિના કંકન-બંધન તોડીને દોડી ગઈ.
- પ્રભુએ છેડેલો મુરલીનો નાદ આવો મનમોહક હતો. (૨)

(૨૫) બિલાવલ	૩/૨૫	૧/૨૮૨
મુરલી હરિ કો અપને બસ કીને માય		
જોઈ જોઈ કહત સો કરત હૈ અતી હરખ બઢાય	૧	
ધર બન સંગ ફીરૈ સદા કબહૂં કરત ન ન્યારી		
રાધા આધી દેહ શ્યામકી તારેં ચહ પ્યારી	૨	
સોવત જાગત ચલત હૂં બેઠત રસ વાસોં		
દૂર કૌન સોં હોયગી લુબ્ધે હરિ જાસોં	૩	
અબ કાહેંકો મૂક્ત હૌં વહ ભઈ લડૈતી		
સૂરશ્યામકી ભાવતી ચહ અન્ત ચડૈતી	૪	

ભાવાર્થ :

ગોપીજનો હતાશ થઈ ગયાં જણાય છે કેમકે તે પોતાની સખીને કહે છે કે મુરલીએ તો સ્વયં હરિને વશ કરી દીધા છે. પ્રમાણ આપે છે - મુરલી જેમ કહે છે તેમ જ તે કરે છે અને તે પણ ખુશી ખુશી. (૧)

ઘરમાં અને વનમાં બધે જ સાથેને સાથે ફરે છે સ્હેજે છૂટી નથી પાડતાં. આપણો તો, આપ વનમાં પધારે ત્યારે વિરહ દુઃખમાં ઝૂરીએ છીએ. એમ કહેવાય છે કે રાધાજી તો શ્યામનો અડધો દેહ છે પણ હવે તો લાગે છે કે આ તો રાધાજી કરતાં પણ વધારે પ્યારી છે. (૨)

સૂતાં, જાગતાં, ચાલતાં, બેસતાં ક્ષણે ક્ષણે તેનાથી જ પ્રેમ કરે છે કેમ કે પોતાની પાસે જ ધરી રાખે છે, દૂર નથી થતી. આપણે દૂર કરી શકીએ તેમ પણ નથી કેમકે હરિ જેનાથી લોભાયા છે, તેથી કોઈ ઉપાય નથી. (૩)

માટે હવે તો વિનતી (ઝૂકત) પણ વ્યર્થ છે કેમ કે તે જ લાડીલી થઈ ગઈ છે. આ સૂરીલી-બાંસુરીયા હરિને ભાવતી-ગમતી થઈ, તેથી આખરે તો તે જ ચડી જવાની ને ! આપણે તો વિનતી કરીએ તો પણ ગોણ- નિમ્ન જ રહેવાના. (૪)

(૨૬) બિલાવલ	૪/૨૬	૧/૨૮૨
વાહી કે બલ ઘેનુ ચરાવત		
વહૈ લકુટ જાકી વહ મુરલી વાતે વે સુખ પાવત	૧	
વહ અતી નિહુર વે બારેં અતી હી મિલી કેં ઘાત બનાવત		
બનહી બનમેં રહત નિરંતર તાહી બજાવત ગાવત	૨	
વાકે વચન અમૃત હૈ ઈનકોં તાહી અધરરસ પ્યાવત		
સૂરશ્યામ બનવારી કહિયત ચહ બનબાંસ કહાવત.	૩	

ભાવાર્થ :

આ કનૈયો જે ધેનુ ચરાવે છે તેમાં જે સાધન રૂપ લાઠી-લકુટ છે તે અને જે મુરલી છે તે બંને એક જ કુળના છે, વાંસના છે માટે જ મુરલી સુખ પામી રહી છે. (૧)

પેલી લકૂટી છે, તે ખૂબ નિષ્કુર છે. કેમકે ગાયોને હાંકવા વપરાય છે, તેથી તેને દયા નથી અને આ મુરલીને બકબક કરવા બહુ જોઈએ. તે બંને ભેગાં મળીને કાવતરું ઘડે છે. આખો વખત વન વનમાં ભમ્યા કરે છે તેથી તે મુરલી જેમ ઈચ્છે છે (ગાવત) તેમ જ પ્રભુ કરે છે (બજાવત). (૨)

પ્રભુને તેનાં વચન જ મીઠાં લાગે છે તેથી તો અધરરસ તેને જ પાય છે. વધુ શું કહીયે ? આ જે સૂરશ્યામ છે તે બનવારી - વનના રખેવાર છે અને આ વનની વનસ્પતિ છે (બન-બાંસ) તેથી જ સારું બને છે. (૩)

(૨૭) બિલાવલ ૫/૨૭ ૧/૨૮૨

સુન સજની ચહ સાંચી બાની બારે તેં નગધર કહવાયે
ધન્ય ધન્ય કવિ તા પિતુ માતા જિન કહી કહી ઉપમા વહ ગાયૌ ૧
ઈન્દુબદન તન શ્યામ સુભગ ધન તાડિત બસન સત ભાવ બતાયૌ
અલેકભૂંગ ષઠ પટતર કો સાંચે કર મુખ ચરણકમલ કર ગાયૌ ૨
ચે ઉપમા ઉનહીં કો છાજે અબ મુરલી અધરન પરસાયૌ
સૂર અંગ ચહ આહિ હમારો મુરલી સજે અકેલે પાયો ૩

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાની સખી સમક્ષ પ્રભુનાં યશગાન કરે છે - કે જે નગધર-ગિરિધર-પર કહેવાય છે તેમની પર વારી જાઉં છું. આ મારા હૃદયની વાણી છે (સાંચી બાની). જેઓએ જાત ભાતની ઉપમા આપીને, પ્રભુના યશ ગાયાં છે તેવા કવિનાં માતા-પિતા પણ ધન્ય છે. (૧)

આપનું મુખારવિંદ ચંદ્ર સમાન છે, અને આપનું તનુ શ્યામ-સુંદર ભરેલાં-ધન-વાદળ સમાન છે. આપનાં વસ્ત્ર વિજળી સમાન તેજસ્વી છે કે જે સેંકડો ભાવ પ્રકટ કરનાર છે. આપની વાળની લટ-અલક અને ભૂંગ-ભમ્મરની સમાન આ ભૂમિ (પટતર) ઉપર કોણ છે ? (કો) કોઈ જ નહિ. આપનાં હસ્ત (કર), આપનું મુખ અને આપનાં ચરણ, કમલ સમાન તે કવિએ ગાયાં છે. (૨)

આવી સુંદર ઉપમા તો પ્રભુને જ યોગ્ય છે.

બારે - વારી જાઉં ; નગધર - ગિરિધર ; તડીત - વિજળી ; પશ્તર - સમાન ; આહી - છે

પરંતુ હાલ તો તેવા સુંદર પ્રભુના અધરનો સ્પર્શ તો મુરલી જ પામી છે. તેથી ગોપી નિસાસો નાખતાં કહે છે કે આ પ્રભુ તો અમારું અંગ છે એટલે કે અમારાથી અભેદ છે, છતાં લાભ તો માત્ર મુરલી એકલી જ પામે છે. આ નિર્ગુણ ગોપીના વચનો છે. (૩)

(૨૮) બિલાવલ ૬/૨૮ ૧/૨૮૩

હરિ મુરલી કે હાથ બિકાને, વહ અપમાન કરત ન લખાને. ૧
વહ અપને કર લિયેં દિવાને, વારવાર વા ચશ હીં બખાને. ૨
ઠાઠે રહત પાંચ ન પિરાને, એતે પર મન રહત ડરાને ૩
આયુસ દેત સુનત મુસકાને, જીવન જન્મ સુફલ કર માને ૪
વહ ગરજત વે હરે બતાને, બારબાર અધરન પર ઠાને ૫
ત્રિભુવનપતિ જે કહિયત બાને, તાતે સબ તન દશા ભૂલાને ૬
વા આગે હમ સબ બસ ગાને વહ ગાવત વે સુનત પગાને ૭
સૂર નેતિ નિગમ નિજ ગાને, તે મુરલી કેં નાદ ઠગાને ૮

ભાવાર્થ :

તામસ ભાવવાળી ગોપીને એમ લાગે છે કે પ્રભુ અમારી ઉપેક્ષા કરે છે અને મુરલીની અપેક્ષા રાખે છે, તેથી કહે છે -

હરિ જાણે મુરલીના હાથે વેચાઈ ગયા હોય, અથવા તો મુરલીએ હરિને ખરીદી લીધા હોય તેથી તો, તે મુરલી હરિનું અપમાન કરે છે છતાં પણ હરિને લજ્જા નથી આવતી. (૧)

ઉપરાંત પ્રભુ તો તેને હાથમાંને હાથમાં રાખે છે (ખૂબ કાળજી કરે છે) તેવા ઘેલા થઈ ગયા છે અને વારંવાર તેના વખાણ કરતાં ધરાતા નથી. (૨)

એની ખાતર ઉભાને ઉભા રહે છે તો પણ તેમનાં ચરણોને પીડા નથી થતી. એમ લાગે છે કે આપ મનમાં મુરલીથી ડરતા હોય ! (૩)

જાણે એ જ તેમની જીવાદોરી (આયુષ) હોય તેમ તેને સાંભળતાં મુસકાયા કરે છે અને પોતાનું જીવન ધન્ય થઈ ગયું હોય તેમ તેમને લાગે છે. (૪)

મુરલી તો ગરજને બોલે છે જ્યારે હરિ તો જાણે તેને ધીરે ધીરે બહેલાવે છે. તેથી તો વારંવાર અધર ઉપર સ્થાન આપે છે. (૫)

જે હરિ માટે શાસ્ત્ર ‘ત્રિભુવનપતિ’ કહે છે તે હરિ આ મુરલીથી પોતાની સુધ-બુધ ખોઈ બેઠા છે. (૬)

તે મુરલીના સામે અમારું બોલવું તો જાણે ગાણાં છે, સંગિત નહિ જ્યારે તેનું ગાન સાંભળીને તો આપ મગ્ન થઈ જાય છે (૭)

વેદ જેનો પાર નથી પામી શકતા તેથી 'નેતિ' કહે છે, તે જ હરિ મુરલીના નાદથી ઠગાઈ ગયા છે. (૮)

આમ મુરલીથી પ્રભુ લુબ્ધ થઈને, ગોપીઓને વિસરી ગયા હોવાનો અહેસાસ ગોપીઓને થઈ રહ્યો છે. આ જ તો ગોપીજનોનો અતીવ સ્નેહ છે.

(૨૯) બિલાવલ	૭/૨૯	૧/૨૮૩
યહ મુરલી બનઝારકી બિન લાયે લાયી		
હમહી કોં દુઃખ દૈન કોં વ્રજ ભયે કન્હાઈ	૧	
ઓર હી તો હમસે લરઈ કરતે બરી આઈ		
ગાગર ફોરૈં ઘાટ મેં દધિ માટ ટરાઈ	૨	
પુની રોકત હૈં દાનકો અંગભૂષણ માઈ		
સીખી ચોરી આદિતેં મન લીયો ચુરાઈ	૩	
પુની લોચન અટકે રહે અજહૂં નહિ આયે		
હમસોં ઉચટે રહત હૈં મુરલી ચિત લાયે	૪	
દોષ કહા વાકો સખી ઈનકે ગુન ઐસે		
સૂર પરસ્પર નાગરી કહૈં શ્યામ અનૈસે	૫	

ભાવાર્થ :

એક ગોપી કહે છે - આ મુરલી તો વન-વગડાના ઝાડની-તેવા નીચ કૂળની છે. (અમો તો ગ્રામવાસી છીએ) અને કદાચ એટલે જ, અસંસ્કારી હોવાથી વગર બોલાવે આવી ગઈ છે.

વળી આ જે અમારા પ્રિય કન્હાઈ છે કદાચ તે પણ વ્રજમાં અમને દુઃખ દેવા જ પ્રકટયા છે ! (૧) નહિ તો વનમાંથી મુરલીને શા માટે લઈ આવત ? અને બીજાઓ સાથે નહિ પણ અમારી સાથે જ લડાઈ કરવા લાગી જાય છે. યમુના કાંઠે જલ ભરવા જઈએ તો ત્યાં ગાગર-માટલી ફોડી નાંખે છે અને દહીંના માટ ઢોળી નાંખે છે (૨) અને પાછા અમને રોકીને, અમારાં અંગનાં ભૂષણ દાનમાં માગી લે છે અને ચોરી તો જાણે જનમથી જ શિખીને આવ્યા હોય તેમ અમારું મન ચોરી લીધું છે. (૩) વળી અમારાં નયન (દૃષ્ટિ) તેમનામાં ક્યારનાં અટકી ગયા છે તે આજ લગી પાછાં નથી ફર્યા. અમારી સાથે ચીડીયા જેવા થઈને રહે છે અને મુરલીને તો વિસારતા નથી (૪)

બીજી ગોપી કહે છે - સખી, એમાં મુરલીનો શો દોષ ? કેમ કે એમના (કન્હાઈના) જ ગુણ એવા છે તે ! આમ આ વ્રજનારીઓ પરસ્પર મળીને કન્હાઈની બુરાઈ ગાતા રહે છે. પણ તેમનો પ્રેમ અને નિરોધ તેમનામાં જ રહે છે. (૫)

(૩૦) બિલાવલ	૮/૩૦	૧/૨૮૩
યહ મુરલી કુલ દાહનકારી સુનહૂં શ્રવન દૈ દૈ નરનારી		૧
કપટી કુટીલ બાંસકી બાઈ. બનતેં કહા ઘરહીં યહ આઈ		૨
જે અપને ઘર વૈર બઢાવે તન કી તન અતી આગ લગાવૈ		૩
ઐસીકી હરિ સંગત કીની, જાત નહિ વાકી ઉન ચિન્હી		૪
જૈસે વે તૈસી યહ આઈ, બિધના બેરી ભલી બનાઈ		૫
મુરલી કે સંગ બને મુરારી ભાગ સુહાગિની પીય અર પ્યારી		૬
યે કુલટા કુટીલ હૈં દોઉ, એક તે એક ઘટે નહિ કોઉ		૭
અધરન ઘરત સબનકે આગે, કરતે નેક કબહૂં નહિ ત્યાગે		૮
ઈનકે ગુણ કહીયૈ સો થોરે, સુરશ્યામ બંસી બસ મોરૈં		૯

ભાવાર્થ :

ગોપીજનો માટે મુરલી વેરી બની છે, કેમકે પ્રભુ તેને હંમેશાં સંગમાં રાખે છે - તે તેમનાથી સહન નથી થતું. તેથી મુરલીની નિંદા કરે છે અને સાથે સાથે પ્રિય પ્રભુની પણ ! ગોપી કહે છે હે નરનારી, ધ્યાનથી સાંભળો કે - આ જે મુરલી છે, તે તો પોતાના જ કુળનો નાશ કરનારી છે એટલે કે કૃતદ્વન જ છે (૧)

તે કપટી છે એટલે કે મનમાં કંઈક અને બહાર કંઈક તેવી છે. તથા કુટીલ છે એટલે કે ઝેરથી ભરેલી છે, કેમકે તે વાંસની પુત્રી છે. વાંસ પણ બહારથી નક્કર લાગે અને અંદરથી પોલો હોય. વળી વાંસ રાતોરાત ઉગી નીકળે જેથી તેના બીજની ઉપર સુતેલું નાનું પ્રાણી વિંધાઈ જઈ મરણમુખ થઈ જાય. આવી મુરલી વળી વનમાં હતી ત્યાંથી ઘરમાં-ગામમાં ક્યાંથી આવી ? (૨)

કે જે પોતાના જ ઘરમાં વેર વધારનારી છે. વાંસને, પવનનો થોડો આધાર- (બહાણું) મળ્યો ! કે એકબીજા સાથે અથડાવા લાગે છે-લડવા લાગે છે અને બંને એક જ ઘરનાં છતાં એવો ક્રોધ ઓકે કે આગ લાગી ઉઠે છે. (વાંસ ઘસાવાથી આગ લાગે છે જેથી પૂરું વન સળગી ઉઠે છે) (૩)

આવી મુરલીનો હરિએ સંગ કર્યો, તે શું તેની જાત પણ ન ઓળખી ? (૪)

એ તો એમ જ બને, કેમકે જેવા હરિ તેવી જ આ મુરલી. બંનેમાં કંઈ ભેદ નથી તેથી લાગે છે કે વિધાતાએ આ જોડી ઘડી હશે. (૫)

મુરલીનો સંગ થયો તેથી તો આપ મુરારી બન્યા એટલે કે મુરના દુશ્મન બન્યા, દુશ્માવટનો ગુણ આવ્યો. એ મુરલીના ભાગ્ય કે તે સુહાગીન બની અને અમારા જે પિયા છે તેની પ્યારી બની ગઈ. (૬)

પણ આ તો કુલટા (બીજાના પીયને ખૂંચવી લેનારી) છે, પણ કુટીલ તો બંને છે કેમકે અમને મારી રહ્યા છે. આ બાબતમાં તો કોઈ કોઈથી કમ નથી. (૭)

તેમને લાજ પણ નથી તેથી બધાની હાજરીમાંજ (સબનકે આગે) તેને અધરનો સ્પર્શ કરાવે છે તથા તેને કરસ્પર્શ કરાવવાનું તો ક્યારેય છોડતા નથી. (૮)

હવે આ બેઉનાં જેટલાં ગુણ (અવગુણ) ગાઈએ એટલા ઓછા છે, કેમ કે આ સુરશ્યામ તો બંશીને વશ થઈને બદલાઈ ગયા છે (મોરે) (૯)

આમ ગોપી પ્રભુના અવગુણ ગાઈને પણ, હરિને સ્હેજ પણ વિસરતી નથી. તેઓનું ચિત્ત તો તેમનામાં જ લાગેલું છે. હકિકતમાં તેમની પ્રેમપરાકાષ્ઠા એટલી બધી છે અને એકાંતિક છે તેથી પ્રભુ સંબંધિત અન્ય સર્વનો દ્વેષ કરવા લાગે છે. તેની ભગવદ આસક્તિ વ્યસનદશાએ પહોંચી છે જેથી તેને એ પણ ભાન નથી કે આ મુરલી તો જડ વસ્તુ છે અને પ્રભુનું પ્રિય વાજિંત્ર છે કે જેનાથી તે ગોપીઓને જ વનમાં યાદ કરે છે, બોલાવે છે.

(૩૧) ખિલાવલ	૯/૩૧	૧/૨૮૪
ચલૌરી મુરલી સુનીચૈ કાન્હ બજાઈ ચમુના તીર		
તજ લોકલાજ કુલકી કાન ગુરુ જનકી ભીર	૧	
ચમુનાજલ થકિત ભયૌ બછરા ના પીવૈ ક્ષીર		
સુર વિમાન થકિત ભયે થકિત કોકીલ કીર	૨	
દેહકી સુધ બિસર ગઈ બિસર્યો તનકો ચીર		
માત-તાત બિસર ગયે બિસર્યો પૂત બાલમ બીર	૩	
મુરલી દવની મધુર બાજૈ કૈસે કિ ઘરૌ ધીર		
સૂરદાસ પ્રભુ મદનમોહન જાનત હૌ પરપીર	૪	

ભાવાર્થ :

કનેયાએ ચમુનાના સામે તીર વનમાં મુરલી બજાવી છે. તે સાંભળીને ગોપી એકબીજાને કહે છે - ‘ચાલો’... તેઓએ લોકો શું કહેશે ? તેવી લાજ ત્યજી તથા કુલની મર્યાદા ત્યજી, વડીલો આંગણે જ ટોળે મળીને બેઠેલા છે. તે આમન્યા પણ ત્યજી દીધી. કેમકે મુરલીના સૂર જ એવા છે કે તે સર્વ પ્રતિબંધોને તોડી-ઓળંગીને પ્રભુ પ્રતિ ખેંચી લેનારા છે, તેવા પ્રબલ છે (૧)

તે સ્વરની અસર જલ-થલ-પશુ-પંખી સર્વ પર થઈ છે, કેમકે તે સ્વર સાંભળીને ચમુનાનાં જલ પોતાની ગતિ ભૂલીને સ્થિર થઈ ગયાં. વાછરડાંના મુખમાં પોતાની મા-ગાયનાં આંચલ છે પણ દૂધ પીતાં અટકી ગયા, આકાશમાં વિહાર કરતી દેવપત્નીઓએ પોતાના વિમાનો થંભાવી દીધા તથા તેઓ પોતાના દેહની સૂધ પણ ભૂલી ગઈ, જેથી શરીર ઢાંકતા વસ્ત્ર ખસી ગયાં તેનું પણ ભાન ન રહ્યું. ગાન કરતાં કોકીલ-કોયલ અને કીર-પોપટ વ. પણ ગાન કરવાનું છોડી સ્તબ્ધ થઈ ગયા. (વેણુગીત) (૨)

ગોપીઓ પોતાના દેહ સંબંધિ તેવા માતા-પિતા-પુત્ર-ભાઈ અને પતિને પણ વિસરીને ચાલી નીકળી (૩)

કેમકે આ મુરલીનો નાદ એટલો બધુ મધુર વાગી રહ્યો છે તો પછી કેવી રીતે ધીરજ રહે ? સુરદાસના પ્રભુ તો મદનમોહન છે એટલે કે સર્વમાં તેમના પ્રતિ કામ જાગૃત કરનાર તથા સર્વને મોહ પમાડનાર છે, તેવું તેમનું સામર્થ્ય છે. પણ તેવા સમર્થને શું બીજાને થતી પીડાની જાણ છે ? તેવો સવાલ ગોપી કરી રહી છે. (૪)

(૩૨) ખિલાવલ	૧૦/૩૨	૧/૨૮૪
બંસી બજાવૈ સાંમરો હો કિંહી મિસ દેખન બાઉંરી		
મૈં તોય પૂછું હે સખી રી કહા કુંમર કૌ નામ રી		
મોર મુકુટ માથે ઘરૈ વાકૌ લલિત ત્રિભંગી નાઉંરી	૧	
લાલકાછની પિતાંબર રી પગ નૂપુર ઝનકારી		
કુંજન નિર્તત સાંભરો જહાં મધુપ કરે ગુંબાર રી	૨	
કોમલકર કટિ પર ગહેરી કરત મુરલી ધુની ગાનરી		
નાદ સુનત મન ના રહૈ મેરૌ કૈસે રાખૌં પ્રાન રી	૩	
પનિહારી હો પિયસૌં મેરૌં કહ્યો ન માને કંત રી		
પરબસ વાકે બસ પરી મૈં રી લીચૌ ચાહે અંત રી	૪	
દયા બિહૂનૌ નિરદઈ મેરૌ પીઉ ન જાને પીર રી		
ચલતી બેર આડૌ રહૈ મેરૌ કબકૌ દામન ગીર રી	૫	
માય બાપ વર ખોજ કૈ મેરૌ બેડી ડારી પાંવ રી		
કમલનૈન નિરખે બિના મેરૌ રહ્યૌ ન ઐસો હાવરી	૬	
ઈતનોં કહી કૈ ઉઠ ચલીરી જયૌં કંચુકી તજી નાગરી		
સૂરશ્યામસૌં ચૌં મીલી જૈસે કંચન મીલ્યૌં સુહાગ રી		

ભાવાર્થ :

ગોપી પોતાના મનમાં ખૂબ જ વ્યથા અનુભવે છે. સ્વયં પોતે જ પોતાની વ્યથા મનોમન વ્યક્ત કરે છે કે - સાંવરાવરણ વાળો બંસી બજાવી રહ્યો છે, લાગે છે કે - મને જે બોલાવે છે, તેનો સ્વર સાંભળી મને તેની યાદ ઘણી તીવ્ર થઈ ગઈ છે. તેથી કોઈ પણ બહાણે તેને મળવું તો છે પણ હું તેનું નામ તો જાણતી નથી! હે સખી, મને કહે તો ખરી કે તેનું નામ શું છે ? સખી પૂછે છે - તું કંઈક વર્ણન કરે તો હું કહી શકું કે તેનું શું નામ છે ? ત્યારે ગોપી પોતે નિરખેલ સ્વરૂપ, કે જે સતત તેની સામે તરવરી રહ્યું છે તેનું વર્ણન કરે છે - તે સાંવરો માથે મોરપિચ્છનો મુકુટ ધારણ કરે છે અને 'લલિતત્રિભંગી' સ્થિતિમાં ઠાડો રહે છે. તેથી તે જ નામ હોઈ શકે ! (૧)

લાલ કાછની પિતાંબર ધર્યું છે અને પગમાં ઝણકાર કરે તેવા ઘુઘરીવાળા નુપૂર ધાર્યા છે અને જે કુંજોમાં ભમરા ગુંજારવ કરે છે તેવા ફૂલોથી છવાયેલી કુંજોમાં તે નૃત્ય કરતાં ફરતો રહે છે (૨)

તે પોતાનો કોમળ હસ્તકમળ કટી પર ધારે છે અને પછી ગહેરા મુરલીનો ગાન-આલાપ છોડે છે. તે સ્વરનો નાદ સાંભળતાં જ મારું મન સ્થિર રહી શકતું નથી. હવે જો હું નહિ જાઉં તો મારા પ્રાણ નીકળી જશે. (૩)

હું હવે તો ખૂબ જ ચંચલ-પરેશાન થઈ ગઈ છું પણ આ મારા ઘણીને હું પરવશ છું, તે મારી વાત માને તેમ નથી એટલે કે મને જવા દે તેમ નથી. તે તો મને મારી નાંખશે (૪)

અને તે તો દયા વગરનો - નિર્દય છે. તે મારી પીડાને સમજે તેમ નથી. જો હું જાઉં તો આડો આવે છે, પ્રતિબંધ કરે છે અને મારો પલ્લુ પકડીને પાછળ પડે છે (૫)

મારાં મા-બાપ-વર બધાંએ મને પકડી લઈને મારા પગમાં બેડી નાંખી દીધી છે, પરંતુ સાંમરા કમલનયનને નિરખ્યા વગર, મારામાં તેને પૂકારવાની તાકાત પણ ચાલી ગઈ છે (હાલ). આ બધી જ બહાવરી ગોપીની મનોચેષ્ટા છે. (૬)

આટલું કહીને તેણે પોતાના મનથી સર્વ પ્રપંચનો ત્યાગ કરી, દૃઢ નિશ્ચયી થઈ, ઉઠીને પોતે ચાલવા લાગી. જેમ સહજતાથી નાગ પોતાની કાંચળી ત્યજે તેમ તે પ્રભુને જઈને મળી. જેમ (કંચન) વેશ્યાવૃત્તિથી પેટ પાળતી સ્ત્રીને કોઈ ગ્રાહક મળે, ત્યારે જેવી આતુરતાથી તેને મળે તેવી આતુરતાથી તે મળી. અહીં આતુરતાને ઉપસાવવા માટે જ આ ઉદાહરણ છે. તેથી અન્યથા ન વિચારવું.

(૩૩) આસાવરી

૧૧/૩૩

૧/૨૮૬

બીન જાનેં હરિ જાહિ બઢાઈ

વહ મિલ બચન મધુર કહત હૈ સુનત હી દઈ બડાઈ

૧

રીઝે લીચૌ હરિ કૌ ટૌનાકર તુરત હી વિલંબ ન લાઈ

ઉન લૈકર અદરન પર ઘારી અનુપમ રાગ બજાઈ

૨

માનોં એક હી સંગ રહે તૈ એસે મિલે કન્હાઈ

સૂરશ્યામ હમ સબન બિસારીં જબહી તૈ વહ આઈ

૩

ભાવાર્થ :

ગોપીઓ કહે છે કે આ હરિએ, વગર જાણે-સમજે જ, એટલે કે મુરલીના સ્વરૂપજ્ઞાન વગર જ તેને બઢતી દઈ દીધી છે, માથે ચઢાવી છે. કેમકે તે તો આપની સાથે મીઠા મીઠા વચનો વેરે છે. તે સાંભળવા માત્રથી આપે તેને (મોટા ગુણવાળી - બડી) મોટાઈ આપી દીધી છે. (૧)

તે મુરલીએ તો કોઈ જાદુ-ટોણાના ઉપાય કરીને, સત્વરે હરિને પ્રસન્ન કરી દીધા છે. તે બાબતમાં તેણે સ્હેજ પણ ઢીલ નથી રાખી. તેથી તો મુરલીને હાથમાં રાખીને, પોતાના અધર પર ધારણ કરાવીને, જેની ઉપમા દઈ ન શકાય તેવો રાગ-પ્રેમ પ્રકટ કરી રહ્યા છે અથવા સૂર રેલાવી રહ્યા છે. (૨)

જાણે કે વરસોથી સાથે રહેતાં હોય તેમ તેની સાથે હળી-મળી ગયા છે. અને જ્યારથી આ મુરલી આવી છે, ત્યારથી હરિ-સૂરશ્યામે અમને બધાને તો જાણે ભૂલાવી જ દીધા છે. (૩)

(૩૪) આસાવરી

૧૨/૩૪

૧/૨૮૬

મैं अपने जल रहत स्याम संग तुम काहें दुःख पावत री

मों पर दिस पावत हौ पुनि पुनि कछु काहुकी जतरावत री

૧

तुमहूं करौं सुजमें जखत हो ऐसी ही सोर लगावत री

कहां करौ मोही स्याम निजालु कही नही दूर करावत री

૨

वृथा वैर तुम करतीं निशदिन आछौ जनम गमावत री

सूर सूनहूं व्रजनारी सयानी मूरज हैं समजावत री

૩

ભાવાર્થ :

હવે મુરલી ગોપીઓના ઉપાલંબનો પ્રત્યુત્તર આપે છે. હું સ્યામની સંગે રહું છું.

તે મારા સામર્થ્યથી રહું છું, તેમાં તમે શા માટે દુઃખ પામો છો ? (તમને કોને રોક્યા છે ? તમે પણ તમારું બળ અજમાવો.) મારી ઉપર રીસ કરીને વારંવાર શા માટે કંઈને કંઈ વાતો બનાવી બનાવીને કહ્યા કરો છો ? (૧)

તમે પણ તમારા સુખના દિવસોમાં જેમ મોટે મોટેથી બોલ્યા છો, તેમ હું પણ કરું છું. શ્યામે મને સ્વીકારી છે (નિબાંજી) તેથી મને તેમનાથી અલગ નથી કરતા તેમાં હું શું કરું ? (૨)

રાત-દિન તમે સૌ ફોગટની ઈર્ષ્યા-વેરભાવ કરીને જે આ સુંદર જન્મ મળ્યો છે તેને ખોઈ રહ્યા છો. માટે હે વ્રજનારીઓ, તમે તો ખૂબ જ શાણી છો અને હું તો વનમાં રહેનારી મૂરખ છું, પણ તમને આ સાચી સલાહ આપું છું તે માનો. અથવા તો તમે તો શાણી વ્રજનારી છો પણ જ્યારે આજે મૂર્ખતા પ્રકટ કરી રહ્યા છો તેથી તમને સમજાવું છું. (૩)

(૩૫) ધનાશ્રી	૧૨/૩૫	૧/૨૮૭
મુરલી કે ઐસે ઢંગ માઈ		
જબ તૈં સ્યામ પરે બલ વાકે હમહિં સબન બિસરાઈ	૧	
અપનૌ ગુન યહ પ્રકટ કરાયૌ નિહુર કાઠકી બઈ		
અપની આગ દહૈ કુલ અપનૌ સો ગુન ગુન પછિતાઈ	૨	
વૈસી નિહુર આપને ઘરકૌં ઓરન કી ક્યૌં માને		
સૂર બડી યહ આપ સ્વારથી નિપટ રાગ કર ગાનેં	૩	

ભાવાર્થ :

એક ગોપી બીજી ગોપીને મુરલી બાબતે કહે છે કે - આ મુરલીની તો (ઢંગ) જન્મજાત રીત જ આવી છે. તેથી તો જ્યારથી સ્યામ તેને વશ થઈ ગયા છે, ત્યારથી સ્યામ આપણ સૌને વિસરી ગયા છે. (૧)

કેમકે તે નિષ્કુર-કઠોર લાકડાથી જન્મી છે. તેથી તેનો પોતાને નિષ્કુરતા રૂપી ગુણ, તેણે અમારા માટે પ્રકટ કર્યો છે. તેની નિષ્કુરતા તો જૂઓ કે નિષ્કુરતાને લીધે તો વાંસ વનમાં એકબીજા સાથે ઘસાઈને આગ લગાડે છે અને પોતાના જ કૂળને બાળે છે. તે જ બધાં ગુણો આનામાં અહીં પ્રકટ થઈ રહ્યા છે. (૨)

જે પોતાના ઘરનાં, કુળ માટે નિષ્કુર થઈ શકે તે પારકાને શું છોડે ? આ મુરલી તો બહુ મોટી સ્વાર્થી છે તેથી તો ખૂબ જ પ્રેમ (રાગ) પૂર્વક હરિયશ ગાઈ રહી છે. (૩)

(૩૬) ધનાશ્રી	૧૪/૩૬	૧/૨૮૭
મુરલી ભયેં રહત લડબી રી		
દેખત નહીં નયન નિશિવાસર લાવત કૈસી ઢોરી	૧	
કર પર ઘર અધરન આગે કર રાખત ગ્રીવ નિહોરી		
પૂરન નાદ સ્વાદ સુખ પાવત તાન બઢાવત ગોરી	૨	
આયુસ લીયેં રહત તાહીકી તરી સીસ ઠગોરી		
સુરશ્યામકી બુધ ચતુરાઈ લીની સબૈ અબરી	૩	

ભાવાર્થ :

ગોપી ખૂબ જ પરેશાન છે તેથી કહે છે કે જ્યાં સુધી હરિની પાસે મુરલી છે ત્યાં સુધી અમે તો લડતાં જ રહીશું. (હરિ કે મુરલી સાથે) રાત-દિવસ આ જોઈ શકતા પણ નથી (દેખત નહિં નયન) અને આંખો બંધ પણ કેમ કરી જાય ? (લાવત કૈસી ઢોરી). રહેવાય પણ નહિ અને સહેવાય પણ નહિ તેથી લડવાના જ (૧)

આનું કારણ કહે છે કે - એક તો તેને હાથમાં ને હાથમાં રાખે છે અને વધારામાં પોતાના અધર તેની પાસે નજીક લાવે છે. (જાણે હરિને ગરજ છે) અને પાછા પોતાની ડોક હલાવીને ખુશી પ્રકટ કરે છે અને મુરલી તો પૂર્ણનાદના સ્વાદનો સુખ માણી રહી છે. તેથી તેનો તો ઉત્સાહ (તાન) ખૂબ વધી રહ્યો છે. (૨)

સૂરશ્યામ તો જીવનપર્યંત (આયુષ લીયે) તેને નત મસ્તક (કધાગરા) તેનાજ થઈને રહેશે, કેમકે તે મુરલી એવી ઠગારી છે કે સુરશ્યામની બધી જ બુદ્ધિ ચતુરાઈને વાળી ઝૂડીને રાતના અજવાળામાં જ (અજોરી) હરિ લીધી છે. (૩)

(૩૭) ધનાશ્રી	૧૫/૩૭	૧/૨૮૭
માતપિતા ગુણ કહૌ બુઝાય		
અબ ઈનહી કે ગુન સુન લૈહૌં જાતેં શ્રવન સીરાય	૧	
ઉનકે બેગુણ નિહુર કહાવત મુરલી કે ગુણ દેખૌ		
તબ યાકો તુમ અવગુન માનોં જબ કછુ અચરજ પેખૌ	૨	
જા કુલતૈ ઉપજી તાલકૌં જાર કરત હૈ છાર		
તનહી તનતૈ અગ્નિ પ્રકાશત ઐસી જાકી ઝાર	૩	
વહ જો શ્યામ સુને શ્રવનન ભર કરતે દૈહેં ડાર		
સુરદાસ પ્રભુ દોકેં યાકે રાખત અધરન ઘાર	૪	

ભાવાર્થ :

ગોપીઓ ખીજાઈને કહે છે - આ મુરલીના માતાપિતાના ગુણ તો કહી દીધા, હવે આના (મુરલીના) અવગુણ સાંભળી લો, જેથી તમારા કર્ણને ટાઢક થશે. (૧)

તેમના (માતા-પિતાના) અવગુણમાં નિષ્કૃષ્ટતા ત્યારે (સમજાય) જણાય, કે જ્યારે તેવા મુરલીમાં તેવા ગુણ જૂઓ. પણ એવા જ ગુણ મુરલીમાં હોય અને તેને અવગુણ માનો તો નવાઈ લાગે કેમકે તેનામાં તો વિશેષ અવગુણ છે. (૨)

કેમ કે જે કુલમાંથી તે પેદા થઈ છે તે કુળને તો તે બાળીને રાખ (છાર) કરે છે. તેના શરીરમાંથી જ અગ્નિ પ્રકાશે છે તેવી તેની જ્વાળા છે. (૩)

આ વાત, જો શ્યામ પોતાના સગ્ગા કાનથી સાંભળે તો તેને હાથમાંથી ફેંકી જ દે. પરંતુ તેને ઠગાઈ કરી છે તેથી આપ તેને અધરની ધાર ઉપર રાખે છે. (૪)

(૩૮) ધનાશ્રી ૧૬/૩૮ ૧/૨૮૭

મુરલી આપ સ્વાસ્થીન નાર	
તાકી હરિ પ્રતીત કરત હૈ જીત ન જાનત હાર	૧
ઐસે વશ ભયે હરિ વાકે કહી ઠગોરી ડાર	
લૂટત હૈ અધરન કો અમૃત ખાત દેત હૈ ઢાર	૨
કો બક મરૈ બની હૈ જોરી તૃણ તોરત હૈ વાર	
સૂરશ્યામકો ભલે કહત હૈ દેહું કહા અબ ગાર	૩

ભાવાર્થ :

આ મુરલી તો (સ્વયં) જન્મજાત સ્વાર્થી નારી છે. એટલે કે અમે કંઈ તેના જેવા નથી. તેની હરિને (પ્રતીતિ) અનુભવ તો થઈ જ ગયો છે કેમકે ક્યારેય તેમનું ધાર્યું થયું નથી, તે તો હાર્યા જ છે. (જીતન જાનત હાર) (૧)

કોણ જાણે તે કેવા ઠગાઈ ગયા છે કે, તે મુરલીને જ વશ થઈ ગયા છે. તેથી તો તેને અધરામૃત પામવાનો અહેસાસ નથી પણ બળજબરીથી અધરામૃત લેવાનો આસુરી આનંદ છે. અને તેનું પાન કર્યા પછી પાછું ઢોળી દે છે. (મુરલીમાં નાદબ્રહ્મ ભરાયા પછી પાછો તે શબ્દબ્રહ્મ સ્વર રૂપે રેલાય છે.) (૨)

આ વાતની બાબતમાં ગમે તેટલું બક બક કરીને મરી જઈએ તો પણ કંઈ વળવાનું નથી (તૃણ તોરત હૈ વાર) આ મુરલી તો સૂરશ્યામને ય સારા કહેવડાવે તેવી નઠોર છે. તેને તો ગાળ દેવી ય વ્યર્થ છે. (૩)

આમ ગોપી પોતાના મનનું સમાધાન કરી લે છે.

(૩૯) ધનાશ્રી ૧૭/૩૯ ૧/૨૮૭

કાહેં ન મુરલી સૌં હિત જોરૈ	
કાહેં ન અધરન ધારૈ પુની પુની મિલી અચાનક ભોરૈ	૧
કાહેં ન તાહી કર ઘરી રાખૈ ક્યોં નહીં ગ્રીવ નવાવૈ	
કાહેં ન તન ત્રિભંગ કર ધારૈ તાકે મન હી ચુરાવૈ	૨
કાહેં ન ચોં આધીન રહે લ્હોં ચે અહીર વહ બેન	
સુરશ્યામ કરતે નહિં ટારત બનબન ચારત ઘેનુ	૩

ભાવાર્થ :

ગોપી શ્યામને ઉપાલંભ આપે છે કે - બંને ય આમ તો સમાન જ ને ! તેથી જોડી જામી છે તેથી કહે છે કે શ્યામ શા માટે મુરલીથી પ્રેમપૂર્વક ન જોડાય ? જોડાય જ. કોઈક સવારે અચાનક જ ભેટી ગઈ છતાં શા માટે ફરી ફરી તેને પોતાના અધર પર ધારણ ન કરે ? કરે જ. શા માટે તેને હાથમાં ધરીને ન રાખે ? રાખે જ. કેમ કે સમાનશીલ છે. (૧)

શા માટે ડોક ઝૂકાવી ઝૂકાવીને પોતાનો પ્રેમ પ્રકટ ન કરે ? કરે જ. શા માટે ત્રિભંગી થઈને ઠાડા રહીને તેના મનને ના ચૂરાવે ? (૨)

શા માટે તેના આધીન થઈને ના રહે ? અમે તો આહીરાની છીએ તેથી અમારી સાથે તેમ નહિ કરે અને તે વેણુ સાથે કરે, કેમ કે તે વનમાં પેદા થયેલી છે તેથી વેણ-વેનુ કહેવાય છે અને આ શ્યામ પણ વન વનમાં ધેનુ ચારે છે તેથી તે પણ વનવાસી જેવા જ થઈ ગયા છે. તેથી બંને સમાન જાત હોવાથી, તેને હાથમાં રાખે છે. હાથમાંથી છોડતાય નથી જ્યારે અમે તો વ્રજમાં રહેનારી અહિરણ છીએ, વિજાતીય છીએ તેથી અમારી સાથે સંબંધ નથી જોડતા. (૩)

(૪૦) ધનાશ્રી ૧૮/૪૦ ૧/૨૮૮

બિધના મુરલી સૌત બનાઈ	
સુકઠ બાંસકી બંસ બિનાસન સબહી નિરાસ કરાઈ	૧
જો ચહ ઠાટ ઠાટ વૌહી રાખ્યો કુલકી હોતી કોઉ	
તો ઈતનો દુઃખ હમહીં ન હોતો આંગુન આખર દોઉ.	૨
એ નિર્દયી નિહુર વહ બનકી ઘર અબ નહિં પ્રકાશ	
સુરદાસ બ્રજનાથ હમારે જૈસે ભયે ઉદાસ	૩

ભાવાર્થ :

આમાં હરિનો કે અમારો કે મુરલી, કોઈનો જ વાંક નથી પણ વિધાતાએ જ મુરલીને અમારી શોક્ય બનાવી છે. જેથી હરિ અમને છોડીને તેને સુખ આપે છે.

તે સૂકા લાકડા તેવા વાંસની છે અને પોતાના વંશનો જ નાશ કરનારી છે, એટલું જ નહિ, બધાને જ હતાશ કરી દેનારી છે. (૧)

આ મુરલી તો અમારી સજાતીય નથી. તેની જગોએ કોઈ અમારા કુલની હોત અને અમારી શોક્ય બની બેઠી હોત અને આવો રોફ જમાવતી હોત તો તો દુઃખ ન થાત કેમકે એમ મન મનાવત કે આખરે અમે છીએ તો એક જ ને ! (૨)

પરંતુ આ દયાહીન તથા નિષ્ઠુર તો વનની છે. (અમે તો ગામના છીએ) હવે તો અમારા જીવનમાં અંધકાર જ છે કેમ કે વ્રજના નાથ, કે જે અમ વ્રજવાસીઓના નાથ હોવા છતાં અમારા પ્રતિ ઉદાસ થઈ ગયા છે. (૩)

(૪૧) ધનાશ્રી ૧૯/૪૧ ૧/૨૮૮

સ્વામહી દોષ કહા કહી દીજે
કહા બાત મુરલીસો કહીયૈ સબ અપને સિર લીજે ૧
હમહી કહેત બજાવહુ મોહન ચહ નાંહી હમ જાની
હમ જાની ચહ બાંસ બસુરીયા કો જાને પટરાની ૨
બારે તૈ મુખ લાગત લાગત અબ વૈ ગઈ સયાની
સુનહું સૂર હમ ભારી ભારી ચાકી અકથ કહાની ૩

ભાવાર્થ :

ગોપી હતાશ થઈ ગઈ છે, તેથી સર્વ દોષનો ટોપલો પોતાના માથે ઓઢી લે છે. તે કહે છે - આમાં સ્વામને ય, ક્યાં દોષ આપવો ? અને મુરલીને પણ શું કહીયે ? કેમકે દોષ કે ભલાઈ કે ભોળાપણ જે ગણો તે તો આપણું જ છે. (૧)

આપણે જ શ્યામને કહ્યું હતું કે આ વાંસની બાંસુરીયાને આપ બજાવો પણ તેનું પરિણામ આવું આવશે તેમ નહોતું જાણ્યું. આપણે તો સમજ્યા કે આ તો ક્ષુદ્ર વનની વાંસળી માત્ર છે. તેના થકી આપણને સ્વામની કૂંકથી મધુરનાદ સાંભળવા મળશે પણ આટલું કરવા માત્રમાં તો તે પટરાની - પ્રભુને પ્રિય થઈ બેઠી. (૨)

જો કે તે તો હતી વનની વાંસળી જ પણ વારંવાર પ્રભુના મુખનો સ્પર્શ પામીને

આ જંગલી શાણી થઈ ગઈ, હુંશીયાર થઈ ગઈ. હે સખી સાંભળ, આપણે જ તો હકિકતમાં ઘણા ભોળા છીએ, તેથી આજે આ પરિણામ આવ્યું છે કે - શ્યામ તેને એક ક્ષણ પણ છોડતા નથી.

આપણી શ્યામ સાથેના સંગની કહાની તો ક્ષુદ્ર છે જ્યારે આની સંગકથા તો અદ્ભૂત-અકથ છે. (૩)

(૪૨) ધનાશ્રી ૨૦/૪૨ ૧/૨૮૮

સ્વામહીં દોષ જુન માઈ
કહૌ ચાહિરી બાંસ જાત કિન કૌનેં તોહી બુલાઈ ૧
ઉનકી કથા મનહીં દૈ રાખૌ ચાકી ચલત ઢીઠાઈ
વે જો બૂરે ભલે તૌઉ અપને ચહ લંગર નિહુરાઈ ૨
ઐસી રીસ આવત હૈ મોકું દૂર કરું ઝહરાઈ
સૂરશ્યામકી કાન કરત હું નાતર કરત લરાઈ ૩

ભાવાર્થ :

ગોપી બધો દોષનો ટોપલો મુરલી પર જ ઢોળે છે. શ્યામ તો તેના પ્રિય છે. જેથી તેમને તો ‘ક્લીન ચીટ’ આપે છે.

આમાં શ્યામનો તો દોષ નથી, મારી બેના. મને એ તો કહે કે - હે બાંસ જાતીવાળી તને બોલાવી કોને ? (૧)

એમની વાત તો મનમાં રાખશું (પછી તે બાબતે વિચારશું.) પણ આ બહુ ઢીઠ (ધૃષ્ટ) જેવી છે. તે લાલન તો જેવા છે, ભલા-બૂરા છે પણ તે તો આપણા છે, પારકા નથી. પણ આ સ્ત્રી તો નિષ્ઠુર છે (૨)

મને તો એવો ગુસ્સો આવે છે કે આને જબરદસ્તીથી (ઝહરાઈ) અહીંથી ભગાડું, પણ શું થાય ? સૂરશ્યામ જે અમારા પ્રિય છે તેમની કાની (આદર) કરું છું, નહિં તો આની સાથે તો લડાઈ ઝગડો (લરાઈ) કરીને પણ દૂર કરું. (૩)

(૪૩) મલ્હાર ૨૧/૪૩ ૨/૪૨૮

બંશી ન કાહૂ કે બસ બંશીને કીને રી વશ
બંશી કો બજાવે જાને બંસી જાકે વસ હેં
અધરરસ પ્રેમ માતી નેક ન હોત હાતી (દૂર)
કાંન પરી પ્રાન લેત વે સચ કે રસ હૈ ૧

નચે નચે નેહ બાટે મોહનલાલ નચાય છોડે
લલિત ત્રિભંગી કાન્હ મોહન સોં વસ હે
હિતહરિવંશ પરસ્પર પ્રીતમ
રાધા વૃષભાન નંદિની સોં રસ હૈ

૨

ભાવાર્થ :

બંશીનું કેવું સ્વરૂપ છે તે અહીં હરિવંશજી જતાવે છે. આ બંશી કોઈને પણ વશ નથી. બંશી તો પ્રેમનું બીજું સ્વરૂપ છે. બંશી ભલભલા ભૂપો, દેવોને વશ નથી પરંતુ તે ભલભલાને વશ કરી શકે તેવું સામર્થ્ય ધરાવે છે. “પ્રભુ પ્રવચનો... થી લભ્ય નથી.” પરંતુ આવા સર્વસમર્થ પોતાના ભક્તોને વશ છે. પ્રેમ વરસાવી શકે તેવા, રસરૂપ કૃષ્ણ જ બંશીને પોતાને આધીન કરી શકે. ત્યારે બંશી પણ આપની આજ્ઞાનુસાર સ્વર કાઢે, પ્રભુના જ ગુણગાન ગાય. તેવી બંશી પ્રેમભક્ત, પ્રભુના પ્રેમરસથી મત્ત થઈ ગઈ હોવાથી તે પ્રભુનો પલભરનો વિરહ પણ સહી શકતી નથી. તેને એક પલ યુગ સમાન લાગે છે. માટે તો આપણા સેવાના પ્રકારમાં બંશી તો પ્રભુની સાથે જ પોઢે છે. આવી પૂર્ણભક્ત બંશીની આ વાત છે. આવા પ્રેમ ભરપૂર બંશીનાં સૂર, જેના પણ કાનમાં એકવાર પડી જાય, તો તે પણ પ્રભુપ્રેમમાં પાગલ બની જાય. પ્રભુ ન મળે તો પ્રાણની પણ પરવા ન કરે, તેવો બંશીના રસયુક્ત વચનોનો ચેપ લાગે છે. (૧)

બંશીનો પ્રેમ ભરપૂર છે, એટલું જ નહિ પણ તે વિધ વિધ પ્રકારનો વિધ વિધ રંગી, વિધ વિધ સ્વરી, તેમ અનેકવિધ છે. તેનાથી તે પ્રભુને રીઝવે છે અને પ્રભુના સ્નેહમાં ભરતી લાવે છે. તે સ્નેહના ભરને છલકે જ છૂટકો, તેથીજ તો જે સર્વને મોહ પમાડવા / સમર્થ છે. (શિવજીને પણ કરાવ્યો હતો - મોહિની રૂપે) તેવા મોહનલાલ, મોહિત થઈને નાચવા લાગી જાય છે. નાચે છે, તે પણ લયબદ્ધ. ડોક, કમર અને ચરણની ભંગી કરીને, લલીત પ્રકારે નૃત્ય કરે છે. કેમકે પ્રભુ બંશીના નાદથી મોહિત થઈ વશ થઈ ગયા છે. બંશી અને પ્રભુ બંને એકબીજાના પ્રીતમ છે. સર્વોત્તમપ્રભુનું પ્રિયતમ જ પ્રભુને નચાવી શકે, પ્રભુને વશ કરી શકે. માત્ર અને માત્ર પ્રભુ જ જેને બજવી શકે એટલે કે જેને પોતાની અધરસુધાથી પૂરે તે છે કોણ ?

તે હિતહરિવંશરાય કહે છે અરે ! એ તો વૃષભાનંદીની રાધાજી છે. બંશી અને સ્વામિનીજી રાધાજી બંને એક જ રૂપનાં બે નામ છે. પ્રભુને તેમનામાં જ રસ છે. અન્યને જે કંઈ પ્રભુ-પ્રેમ મળે છે તે તો રાધાજી થકી મળે છે. માટે તો શ્રીહરિરાયજી

આજ્ઞા કરે છે કે પ્રભુ કેવી રીતે રીઝે ? તો - જો શ્રીસ્વામિનીજી રીઝે. આવા સ્વામિનીજીના વચનો - આજ્ઞાઓ આપણે શબ્દશઃ અર્થતઃ પાળીયે તો સ્વામિનીજી રીઝે. આ અનવતાર કાળમાં તો શ્રી સ્વામિનીજી જ શ્રી આચાર્યજીરૂપે છે. તે વાણીરૂપે બિરાજે છે. તેથી તો આપની વાણીનું અવગાહન, આચરણ તે જ પ્રભુ પ્રાપ્તિનો ઉપાય. (૨)

(૪૪) રાગ - ભૈરવ

૨૨/૪૪

૧/૨૭૯

જાન્યૌ જાન્યૌ રી સયાન, તે પ્રાણેશ્વર સોં કીચોમાન
ભયો હૈ બિહાન
પિયકો તેરૌ હી ધ્યાન, મેરી સીખ સુન લૈ કાન
જામે બસે પ્રાન તોસોં કૈસો ગુમાન
સુન મુરલી કૌ ગાન આછી મીઠી નીકી તાન
સંકેત સ્થલ રચ્યૌ કુસુમ બિતાન
સૂરદાસ પ્રભુ સુજાન સકલ શિરોમણિ માન
મદનમોહન તેરે સુખકૌ નિધાન

૧

૨

ભાવાર્થ :

એક સખીને પ્રભુથી માન થયું છે. જેથી પ્રભુથી રીસાઈને બેઠી છે ત્યારે તેને એક પ્રૌઢ સખી સમજાવે છે.

હે સયાણી, તું આપણા પ્રાણેશ્વર (આપણા સૌના પ્રાણનું પોષણ-રક્ષણ કરવાવાળા)થી માન કર્યું છે, તે અમે બહુ જાણી લીધું. હવે તો રાત પણ પૂરી થઈ ગઈ અને પ્રભાત થઈ ગયું છે. બહુ લાંબુ ચાલ્યું, તારું માન !

તૂ જો તો ખરી કે - પિયને તારું જ ધ્યાન છે ? એમનું ચિત્ત તારા પ્રતિ જ માત્ર સ્થિર થયું છે. તેથી મારી સલાહ માન, કાને ધર કે જેમાં આપણો પ્રાણ વસેલો હોય તેનાથી વળી ગુમાન કેવું ? (૧)

તને જો ખાત્રી ન થતી હોય તો સાંભળ - મોરલીનો સ્વર સંભળાય છે ને ? તે તારા માટે જ છે. તેમાં આપ કેવા અતિ દીનતાયુક્ત સુંદર મીઠા તાનથી તને જ કંઈક કહી રહ્યા છે કે સંકેતવનમાં ફૂલોનો મંડપ રચ્યો છે, વિહાર માટે.

એક બીજી વાત સમજ કે - આ પ્રભુનું સ્વરૂપ કેવું છે ? તે તો સર્વના મનની વાત જાણવાવાળા છે (અંતર્યામી છે) તથા સર્વના ઈશ્વર શિરોમણી છે. તેવા પ્રભુ

તારા મારે મદનમોહન બનીને પધાર્યા છે, તારા માટે સુખના ભંડારરૂપ છે.

આવા પ્રભુ તારી ઉપર સામેથી કૃપા કરી રહ્યા છે અને તે પણ તને પરમસુખ આપવા, પછી તું માન કેમ કરે છે ? માન કરવાવાળામાં મુખ્ય અધિકારી તો તે સ્વયં છે તે હકીકત સમજ. માટે ચાલ. દોડ તેમની સામે, કે જ્યાંથી મુરલીનો સ્વર આવી રહ્યો છે ?

ગૂઢાર્થ :

શ્રી વલ્લભ જીવને કહી રહ્યા છે કે - ‘શાણી’ તરીકે જગતમાં તુ કહેવાય છે પણ તેવી તો મને લાગતી નથી ! કેમકે જે તારા પ્રાણેશ્વર - પ્રભુ છે તેનાથી જ તું અહંકાર વશ વિમુખ થયો છે ! તારું અજ્ઞાનરૂપ અંધકાર તો મારા શરણે આવ્યો તેથી દૂર કર્યું. હવે તો જ્ઞાનનો - ભક્તિનો પ્રકાશ ફેલાઈ ગયો છે. છતાં પણ તું પ્રભુથી વિમુખ છે ? તને ખબર નથી, તારો જે પ્રિય કૃષ્ણ છે તે તો પુષ્ટિ પ્રભુ છે. તેનું ધ્યાન તારામાં જ છે તેથી તો મને આજ્ઞા કરી હતી કે - આ મારી અંગસૃષ્ટિના જીવો જગતમાં અજ્ઞાનના કારણે ભટકી ગયા છે, તેમને મારી પાસે લાવો.

માટે તો તું હવે બ્રહ્મસંબંધ તાજું કરીને, મારી સાચી સલાહરૂપ ગદ્યમંત્ર યાદકર, કે જે તારું સર્વસ્વ છે, તારી અહંતા, મમતા, પ્રાણ, આલોક, પરલોકનાં ફળ સમર્પિત કરવા લાયક પ્રભુ છે, તેવા તારા અંતર્યામી - સર્વસ્વ, તેનાથી જ તું ગુમાન કરે છે ?

તુ જરા ધ્યાનથી સાંભળ અને મારા ઉપદેશ રૂપ ગ્રંથોમાં તને તેમની મુરલીનો શબ્દ સંભળાશે. તે શબ્દો કેટલા બધા મીઠા સુંદર છે ! તારા માટે કેટલા કલ્યાણકારક છે ? પુષ્પના મંડપની નીચે તને બોલાવીને, તારી સાથેના સંબંધને, તાજો કરી આપવા માંગે છે.

તને ખબર છે ? તે તો તારી અંદર બિરાજેલા અંતર્યામી હોવાથી તારા મનની બધી જાણ છે. અને બહાર સર્વત્ર બિરાજીને સર્વના ઈશ્વર પણ છે. તેવા પરબ્રહ્મ કૃષ્ણ આજે તારા પ્રેમને સ્વીકારવા. તારા પર પ્રમેય કરવા મદનમોહન થઈને પધાર્યા છે. તેમના સુખ માટે નહિ, પણ તને અકલ્પ્ય... અધધ... સુખ આપવા માટે, કેમકે આપ તો પૂર્ણાનંદ હોવાથી સુખનો ભંડાર છે.

તો પછી હવે શાની વાટ જૂએ છે ? માન છોડ, બહિર્મુખતા છોડ, અને પ્રભુ સન્મુખ થવા દીન થઈને, દાસી થઈને દોડ.. (૨)

(૪૫) રાગ-ભૈરવ

૨૩/૪૫

૧/૨૭૯

મુરલી હરિ તેં ન છૂટત હૈ

વાહી કે વશ ભયે નિરંતર, વહ અધરન રસ લૂટત હૈ

૧

તુમતેં નિહૂર ભઈ વહ બોલત તન તે મન ઉચરાવત હૈ

આરજ પથ ફુલકાન મિટાવત સબકો નિલજ કરાવત હૈ

૨

નિડરી રહતે ડરત નહિ કાહુ, મુખ પાયેં બહુ ફૂલત હૈ

અબ ચહ હરિતેં હોત ન બ્યારી વૂ કાહે કો ભૂલત હૈ

૩

રોમ રોમ નખસિખ રસપાગી અનુરાગીન હરિ પ્યારી હૈ

સૂરશ્યામ વાકે રસ લુખ્ધે. બની સૌત હમારી હૈ

૪

ભાવાર્થ :

એક સખી બીજી સખીને પોતાની વ્યથા કહે છે. આ મુરલી હરિથી સહેજ પણ દૂર નથી રહેતી અથવા કહો કે હરિ મુરલીથી સહેજે દૂર થતા નથી. આપ તો તેને હંમેશના માટે વશ થઈ ગયા છે અને તેથી તો તે આપના અધરનો રસ લૂંટે છે. (પોતાની જબરદસ્તીથી, દાન અથવા આપેથી નહિ.) (૧)

તારા માટે તો તે મુરલી નિષ્કુર થઈ ગઈ છે. એટલે કે તેને તારી તો દયા-મમતા છે જ નહિ માટે તો તેવા વચનો બોલી રહી છે કે જે વચનોથી આપણા તન-મન ઉચાટ પામી રહ્યા છે.

તેની વાણી એવી છે કે જેના કારણે તો આપણો આર્યપથ, ફુલની મર્યાદા મટી ગઈ અને આપણે નિર્લજ્જ જેવા બની ગયા. (૨)

તથા તે નિડર એવી થઈ ગઈ કે કોઈનો ય ડર ના રહ્યો. અને પોતાને તો પ્રભુનું મુખારવિંદ પ્રાપ્ત થયું હોવાથી ખૂબ જ ફૂલાઈ રહી છે.

હવે તો તે હરિથી ન્યારી-છૂટી પડશે જ નહિ તે વાત ભૂલતી નહિ. (૩)

કેમકે તે તો સાંગોપાંગ નખથી તે ચોટી સુધી, તેના રોમ-રોમ રસ ભરપૂર થઈ ગયાં છે. તેવી હરિમાં ખૂબજ પ્રેમ ભરી થવાથી હરિની પ્યારી બની ગઈ છે. તથા હરિ પણ તેના રસમાં લોભી (ભમરા જેવા) થઈ ગયા છે. હવે અમને સમજાય છે કે આ તો અમારી જ સૌંત બની બેઠી છે. (૪)

ગૂઢ ભાવાર્થ :

જેના ભક્તિ વિરોધી દોષો પ્રભુએ નિવૃત્ત કર્યા છે તેવા મુરલી સમાન ભક્તો, નથી હરિથી દૂર થતા કે નથી પ્રભુ તેમનાથી દૂર થતા. કેમ કે તેમનું લૌકિક વૈદિક બધુંજ હરિએ હરિ હોવાથી હરણ કરી લીધું છે. તેવાઓને પ્રભુ વશ થઈ જાય છે. પછી તો તેવાઓ પ્રભુના અતીગૂઢ આનંદના લૂંટારું બની જાય છે. પ્રભુ તેમને રોકી કે ટોકી પણ ન શકે, તેવા વશ થઈ જાય છે. તેવાઓ અધરરસને યથેચ્છ માણે છે. (૧)

જેમ પ્રભુએ રાસ પહેલાં “તમે પાછા જાઓ” જેવાં નિષ્કુર વચનો કહ્યાં હતા, તેવાં વચનો બોલીને જેમ ગોપીઓના તન-મનને ઉચાટ કરાવ્યો હતો. ‘તાપ-કલેશાનંદ’ તેવા વચનો (શ્રીવલ્લભ) કહી રહ્યા છે. તે વચનોનું એવું સામર્થ્ય છે કે - તેના કારણે જીવને વેદમાર્ગે, કુલમર્યાદા છોડતાં, નથી લાજ આવતી કે નથી ડર લાગતો, તે અભય બની જાય છે. અને નિર્દેષ કરે છે કે આ પ્રભુના મુખારવિંદરૂપ વલ્લભને પામશો તો પુષ્ટ (ફૂલ્યાં) થઈ જશો. ભગવાનની કૃપા પામશો. (૨)

તમે એ નિશ્ચિત માનજો કે પછી તો હરિથી ન્યારા થવાનો વખત નહિ આવે (૩) સહસ્ત્ર પરિવારથી જેમ અગાઉ ભટક્યા તેમ ભટકવા વારો નહિ આવે. જો પ્રભુને પ્રત્યેક ઈંદ્રિય, રોમ, રોમથી, આત્માથી, ટૂંકમાં સર્વ પ્રકારે પ્રભુને સમર્પિત થઈ તેમના પ્રત્યે સ્નેહ વરસાવશું તો હરિના પ્રેમના અધિકારી બની જશું પછી તો હરિ જ તમારા પ્રેમને કારણ તમને વશ થઈ જશે. આ જ તો ફળદશાનો પ્રેમ છે. ત્યારે તમે પણ અમારા જેમ જ હરિના પ્યારા બની જશો. તેમ શ્રીવલ્લભ કહે છે. (૪)

(૪૬) રાગ - ભૈરવ ૨૪/૪૬ ૧/૨૭૯

યે બંશીનાદ સુરસાધિકે બજાઈ
પ્રવીન કાન્હે સાત સુર સોધકે મધુર ધુની
ઘરી ઘરી ઘુમત સુધ ન રહી કછું
કલ ન પટે મેટે તન મન ૧
વ્યાકુલ ભઈ કલ નાંહિ પરત
સુનત તતછીન ગઈ હોં મધુવન
ધિરજ કે પ્રભુ જનમ સુફલ ભઈ
નિરખત શ્રીનંદનંદન ૨

ભાવાર્થ :

આ બંશીમાં ગુપ્તરૂપે નાદ ભરેલો છે. તે બંશી ઉપર પ્રમેય કરીને, સુરની સાધના કરીને, (ભગવાને તેના માટે સાધન કર્યાં) અને પોતાની ફૂંકથી, તે જડને બોલતી કરી. જડમાં ચેતન અને ચેતનમાં આનંદ ભર્યો. તે નાદ-આનંદ અમારા શ્રવણમાં પડતાં જ મનથી અમે પ્રભુની આસપાસ જ ઘુમવા લાગ્યા અને તે પણ સતત, કેમકે તેમાં એક મધુર ધુન બાજી રહી હતી, જે આકર્ષક - પ્રમેયરૂપ હતી. જે આકર્ષણ ક્રિયામાં પેદું તે પછી અમારા તન-મનમાં પેદું. જેથી અમોને લૌકિક-વૈદિકમાં કળ-ચૈન જ ન પડે (૧)

અને તે નાદના બજવૈયાને પ્રાપ્ત કરવા માટે વ્યાકુળ થઈ ગયા. અમને કંઈક અકળ પ્રેરણા થઈ કે આ ધુની જો મધુર છે તો તેનો બજવૈયો પણ મધુર હશે જ. (અખિલ મધુર) તેથી તો તે મધુવનમાં બિરજતા હશે. જેથી હું પણ મધુવન પ્રતિ દોડી.

આજ સુધી તો હું ધીરજ ધરીને બેઠી હતી પણ પ્રભુએ જ મારી ક્રિયાશક્તિને પ્રદિપ્ત કરી. બસ આમ મારામાં પ્રભુભક્તિ પ્રકટાવી. આમ કૃપા કરી તે જ સૂચિત છે કે પ્રભુએ મને પોતાની જાણી. તે જ તો મારા જન્મ સાફલ્યનું પ્રમાણ છે અને તેથીય વિશેષ તો શ્રીનંદલાલ ત્યાં સાક્ષાત્ બિરાજીને મને મનોમન આવકારતા હોય તેવો મને સાનુભવ થયો. તેથી મારો જન્મ જે સફળ થયો હતો તે હવે સુફળ થયો. (૨)

કિલશ્યમાનાન્ જનાનૃદષ્ટવા કૃપાયુક્તો યદાભવેત્
તદા સર્વમ્ સદાનંદમ્ હૃદિસ્થં નિર્ગતં બહિઃ

(૪૭) રાગ : રામકલી ૨૫/૪૭ ૧/૨૮૦

મુરલી કૌ મન હરિ સૌ માન્યો
હરિ કો મન મુરલીસોં મિલી ગયૌ જૈસે પય અરૂ પાન્યૌ ૧
જૈસેં ચોર ચોર સૌં તૈસૌં ઠગ ઠગ એક જાન
કુટીલ કુટીલ મિલ ચલે એક વૈ, દુહુન બની પહિયાન ૨
યે બન બન નિત ધેનુ ચરાવત વહ બનકી હી આહી
સુર ગટી બિધના બોડીકોં જૈસી તૈસી તાહી ૩

ભાવાર્થ :

મુરલીનું મન હરિથી લાગી ગયું છે અને હરિનું મન મુરલીથી. ઉદાહરણ આપે છે. જેમ દૂધ અને પાણી એકબીજામાં મળી જાય તેમ. ચેતસ તત્ પ્રવણ સેવા. એકમેક કર સાન્યો (૧)

જેમ ચોરથી ચોર, જેમ ઠગથી ઠગની દોસ્તી થાય અને કુટીલજન બીજા કુટીલ સાથે એકમેક મિત્રતાથી જ ચાલે અને એકસરખા હોવાથી એકબીજાના સ્વભાવને પણ ઓળખી જાય. (૨)

આ પ્રભુ વનમાં નિત્ય ધેનું ચરાવે અને તે બંશી પણ વનમાં જ રહેનારી. અમને લાગે છે કે વિધાતાએ જેવા સાથે તેવાની આ જોડી જ બનાવી રાખી છે. (૩)

ગૂઢાર્થ :

જીવ તો પાણીની જેમ સત્વ વગરનો, પાતળો છે. પણ નિર્મળ તથા પારદર્શી છે. સૌને ઉપયોગી છે તથા સુલભ છે. તથા પ્રભુ દૂધ જેવા સત્વવાળા છે, પૂર્ણ છે, પુષ્ટ છે. પણ જો તેવો જીવ પાણીરૂપ છતાં પોતાનું મન પ્રભુથી જોડી દે તો હરિ પણ પોતાનું મન જીવ સાથે જોડી દેશે. પણ તે મેળાપ એવો ગાઢ જોઈએ કે જીવ કોણ અને ઈશ્વર કોણ તે જ ન ઓળખી શકાય જીવ હરિનું ચિત્ત ચોરી લે અને હરિ જીવનું ચિત્ત ચોરી લે. જીવ જ લોક-વેદને કાપટ્યવત્ (ઠગવત્) આચરીને પણ પ્રભુની પાસે પહોંચી જાય અને પ્રભુ પણ પ્રમાણને છેતરીને ઠગવત્ જીવનો ઉદ્ધાર વિચારે (૧)

“જીવો સ્વભાવત દુષ્ટ:” તેમ શ્રીઆચાર્યજીએ જીવને દુષ્ટ કહીને કુટીલ કહ્યો છે અને પ્રભુ લલિત ત્રિભંગી હોવાથી ટેઢા છે, તે રીતે કુટીલ છે. (૨)

પ્રભુ જગતના સર્વ જીવોના પાલક તથા નિયામક છે અને જીવ તો જગતમાં રહેનારો છે. (યે બન નિતધેનુ ચરાવત વહ બનકી હી આહી)

સૂર કહેતાં ભગવાન. ભગવાને વિધાતા બ્રહ્માને બનાવ્યા અને પ્રભુએ જ આ જોડી એટલે ભક્તને પોતાના માટે જ બનાવ્યો, કેમકે એ અંગ સૃષ્ટિ છે. અને તે બંનેમાં સમાનતા છે. બંને એકબીજાના માટે જ છે. આ જ તો પુષ્ટિમાર્ગમાં - પુષ્ટિભક્તિનું રહસ્ય છે. (૩)

(૪૮) રાગ-રામકલી

૨૬/૪૮

૧/૨૮૦

મુરલી હમસોં વૈર દટાયો

ચલી નિપટ ઈતરાય નેક હી હરિ અધરન પરસાયો

૧

ફૂલી ફિરત શ્યામ કર બૈઠી ચોંહી ગર્વ બટાયો

જ્યોં નિરધન ધન પાય અચાનક નયન આકાશ ચટાયો

૨

સૂરશ્યામ દેખત સિહાત હૈં તાફૂં જાય રીઝાયો

ત્રિભુવનપતિ શ્રીપતિ જે કહાવત તીન મુરલી બસ પાયે

૩

ભાવાર્થ :

ગોપીજનો મુરલીથી ઈર્ષ્યા કરી રહ્યા છે. આ ઈર્ષ્યા પ્રભુના સંયોગરસમાં ભાગ પડાવવાના કારણે છે, લૌકિકતા વશ નથી. તેથી કહે છે - મુરલીએ અમારી સાથે પાક્કું વેર લીધું છે.

તેણે હરિની નજીક, અભિમાન સહિત જઈને, આપશ્રીના અંધરોનો થોડો સ્પર્શ કર્યો. અથવા કહીએ કે થોડીક નજીક જઈ, અભિમાન કરી હરિનો અધર સ્પર્શ કર્યો અથવા હરિની નજીક જઈ, થોડું અભિમાન કરી હરિનો અધરસ્પર્શ કર્યો (૧)

શ્યામના હસ્તકમળમાં બેસીને ફૂલી ફરે છે અને નાહકનો ગર્વ વધારે છે.

તેનો ગર્વ કેવો છે તેનું ઉદાહરણ આપે છે કે - જેમ કોઈ નિર્ધનને અચાનક ધન મળી જાય ત્યારે એની આંખો માથે ચડી જાય, તેમ થઈ ગયું છે. અને તે એટલી હદે કે મહાવીર એવા શ્યામને જોતાં જ માન કરવા લાગે છે અને શ્યામ પણ સામે જઈને તેને (રીઝવી) મનાવવા લાગે છે. (૨)

જે ત્રણે ભુવનના નાથ છે અને જેમના ચરણોની સેવા લક્ષ્મીજી કરી રહ્યા છે, તેવા શ્રીપતિ નામથી જેમની પ્રસિદ્ધિ છે, તેમને મુરલીએ વશ કરી લીધા છે. (૩)

ગૂઢાર્થ :

મુરલી - મૂર એટલે “જીવમાં રહેલ દોષોનો સમૂહ” અને ‘લ’ એટલે ‘ધારણ (સ્વીકાર) કરનાર’

શ્રીઠાકોરજીથી વૈર-વિમુખતા (દુઢ) નક્કી ચોક્કસ જ કરાવનાર જીવમાં રહેલા દોષો છે. તે દોષો સ્વયં આપણી (જીવની) ખૂબજ નજીક આવે છે અને તેવી લાલચ ઉભી કરે છે કે, તેમાં દુઃખ છે તેવું જાણવા છતાં, તેમાં લપટાઈએ છીએ.

તેને મનાવીને આનંદ લઈએ છીએ. તેના કારણે તો હરિ નામ હોઠ ઉપર આવતું નથી.

‘શ્યામ કર’ એટલે કે કાળા કર્મ કરવાવાળા. આ દોષોથી ભરેલો જીવ, પાછો પોરસાય છે. (જેમકે અમે આ હોટલોમાં ખાધું, રહ્યા, નાચ્યા-કૂદ્યા, આઠમે જુગાર રમ્યા, ભાંગ પીધી, શેમ્પેન ફોડ્યું, છેતર્યા, બે નંબરથી ખૂબ કમાયા) પણ આ પ્રકારનો ગર્વ તે શું ગૌરવગાથા છે ? નહિ જ. પ્રવાહીપણાથી જીવ તો નિર્ધન છે, એટલે કે દયાપાત્ર છે. પણ કદાચ પ્રભુની ઈચ્છાથી, તેને ત્યાં શ્રીલક્ષ્મીજી, કૃપા કરવા પધારે પણ જીવ તો દીનતા પામવાને બદલે કે પ્રભુની કૃપા સમજવાને બદલે અધિક ગર્વ કરવા લાગી જાય છે.

પરંતુ (સૂર) - દૈવી જીવ (શ્યામ કહેતા) શૃંગાર રસથી છલકતા પ્રેમી તેવા ભગવાનથી માન કરે છે. તેની સાથે વ્યવહાર નથી રાખતો. પરંતુ પ્રભુ તો દૈવી જીવને પોતાનો જાણીને કૃપા કરે છે, અને તેને સામે ચડીને મનાવે છે. તેનું કારણ એ છે કે પોતે જાણે છે કે, સ્વયં તો ત્રણે ભુવનના નાથ હોવાથી, દૈવી જીવનું રક્ષણ કરવું જોઈએ અને (શ્રીપતિ કહેતાં) પોતે સમૃદ્ધિવાન છે જેથી જીવને સ્નેહરૂપ સમૃદ્ધિનું દાન કરવું જોઈએ, તેથી એવો પ્રમેય કરે છે કે સદોષ જીવને, પોતાને વશ કરી લે છે ત્યારબાદ જીવ પ્રભુને વશ કરે છે.

(૪૯) રાગ-રામકલી	૨૭/૪૯	૧/૨૮૦
વૈર સદા હમસૌં હરિ કીનૌ		
પ્રથમ હીં રોક રહે ગહિ મારગ દદિ લૈ જાન ન દીનૌ	૧	
પુની મન હયૌં ભેદ હીં ભેદ હીં ઈંદ્રિન સંગ ગહિ લીનૌ		
તા પાછૌં એ નયન બુલાયે ઉન ઉનહીંકૌં ચીનૌ	૨	
અબ મુરલી બૈરીન ઉપજાઈ નિપટી ભઈ હમ ભીને		
સૂર પટે હરિ ખોજ હમારે ઐસે પરમ નગીને	૩	

ભાવાર્થ :

હરિ એ તો હંમેશાં જ અમારી સાથે વેર કર્યું છે. દાનની મીષે સૌ પહેલાં તો મારગ રોકીને, અમને રોકી લીધા અને અમે દધિ વેચવા જતાં હતા, તે ન જવા દીધા. (૧)

પછી ભાત ભાતની ચતુરાઈથી અમારું મન, ઈંદ્રિયો સહિત લઈ લીધું.

તે પછી અમારી દૃષ્ટિને બોલાવી લીધી અને આ કામ તો પેલાં જે ગયાં હતાં

(ઈંદ્રિયો-મન) તેઓએ એક બીજાને ઈશારા કરીને કરી લીધું (૨)

જ્યારે અમે તેમના (ઠાકોરજી) વગર હવે તલપી રહ્યા છીએ ત્યારે મુરલીએ વેર દેખાડ્યું કે - પોતે જ ઠાકોરજીની અંગત થઈ ગઈ, કે જ્યારે અમે વિરહરસથી ભીના થઈ ગયા હતા ! હવે તો હરિ અમારે માટે શોધવાલાયક પ્રમેય (ખોવાઈ ગયા સમાન) અદૃશ્ય થઈ ગયા છે.

અમને લાગે છે આ કરતૂત - નવા નવા કીમીયા કરનાર પરમ નગીના તેવા હરિ જ છે છતાં પણ તે તો અમારા પરમ પ્રાણ પ્રેષ જ છે.

ગૂઠાર્થ-૧ :

હરિ અમારા હંમેશાના વેરી હોય તેમ જણાય છે કેમ કે - અમારી ઈચ્છા તો તેમને પ્રમાણથી (વેદ-તપ-જપ વગેરે થી પામવાની હતી પણ તેમને તો અમારી ઈચ્છા વિરૂદ્ધ અમારા પર પ્રમેય કર્યું.) તે માટે કેવા કેવા ઉપાય રચ્યા ? તે જૂઓ સૌ પહેલાં તો તેમણે જ પ્રકટાવેલ વેદમાર્ગમાં જ સ્વયં અમારી આડે આવ્યા. લોક-વેદ છોડાવી દીધા. અમે અમારો સ્નેહ તો અન્ય દેવો (ઈંદ્રાદિ)ને વેચવા (લેવડ-દેવડ) (તે આપીને અમે સુખી રહીયે) નિકળ્યા હતા પણ ગોવર્ધનલીલા કરીને અમને રોક્યા.

તે પછી ૭ દિવસ ગિરિરાજધરણલીલામાં અમોને નિરોધ સિદ્ધ કરાવી દીધો. તેથી તો, ક્યારે અમારું મન ઈંદ્રિયો સહિત આપે વશ કરી લીધું તેની અમને જાણ પણ ન થઈ ! તે બાદ તો અમારી આસક્તિ એટલી બધી વધી ગઈ કે - આપ વનમાં પધારે ત્યારે અમારી દૃષ્ટિ સાંજ સુધી વન તરફ મંડાયેલી જ રહેતી અને સંધ્યા સમયે તો આપની રાહ જોવામાં અમારાં નયન બેહાલ થઈ જતા હતા.

મને ઈંદ્રિયોને, ઈંદ્રિયોએ નયનોને બોલાવી લેવાનું કામ કર્યું, તેમ લાગે છે.

અને જ્યારે અમે બેહાલ થઈ, પ્રભુના દર્શન માટે તલપી રહ્યા હતા, ત્યારે મુરલીનાં નાદથી અમારો વિરહ રસ વધારેને વધારે પ્રદીપ્ત કરી, મુરલી પણ જાણે વેર વાળતી હોય તેમ લાગ્યું. કેમકે પોતે તો પાછી પ્રભુનું અધરામૃત પી રહી છે અને અમને દર્શન પણ નહિ ! આ દશા પાછી જ્યારે અમે હરિ વિરહરસથી ભીના થઈ ગયા ત્યારે થઈ છે. જેથી હવે તો અમને આપનું વ્યસન થઈ જવાથી અમે તરફડી રહ્યા છીએ. હવે તો અમારા મનમાં શંકા-આશંકા થવા લાગી છે કે - શું હરિ અમને પ્રાપ્ત થશે કે નહિ ? (પ્રેમની વિકલાવસ્થામાં આવું બધું થયા કરે છે.)

અમને અમારા પરમ સ્નેહી હરિ માટે પણ શંકા થવા લાગી છે કે આ બધાં કૌતુક કરનાર આપ જ છે કેમ કે તેમને ચિત્ર-વિચિત્ર ખેલ કરીને દુઃખ આપવામાં જ આનંદ આવે છે. હવે અમે શું કરીએ ?

કિલથ્યમાનાન્ જનાન્ દષ્ટ્વા.....

ગૂઢાર્થ-૨ :

જીવ જ્યારે સંસારમાં ભટકી રહ્યો છે ત્યારે તેને હરિનું ભજન કરવું દુઃખદાયક લાગે છે. સંસારનાં આધિભૌતિક સુખો સુખરૂપ લાગે છે. પરંતુ જ્યારે પ્રભુ ભક્ત-દૈવી જીવ ઉપર કૃપા કરવા તેની સંપત્તિ હરિ લે છે. (જૂઓ સંતદાસજીની વાર્તા) અને જે કંઈ થોડી ઘણી બચે તે પણ હરિમાં જ વિનિયોગ કરાવવાની યોજના કરી દે છે ત્યારે પણ, સાધન દશાના જીવને આ બધું કંઈ છે. પણ પ્રભુએ તો જીવના ઉદ્ધારની ઠાની લીધી છે. જેથી ત્યારબાદ, તે જાત જાતના ઉપાય કરીને, કોઈ ભગવદીયનો સંગ મેળવી આપે કે કંઈક આશાનું કિરણ દેખાડે, કે કોઈ ચમત્કાર કરે, તેમ અનેક ભેદ કરીને તેનું મન પ્રભુમાં લાગે. તેથી પહેલાં તો માહાત્મ્યજ્ઞાન કરાવે જેથી હરિનામ લેવા લાગે. શરણાદિક્ષા લેવડાવે ત્યારબાદ નિવેદન દીક્ષા અપાવડાવીને, તેની ઈન્દ્રિયોને પણ પ્રભુ-સેવામાં જોડી દે અને સાથે મન લાગવાથી ‘ચેતસૂ તત્ પ્રવણં સેવા’ થી સેવાનું સાચું સ્વરૂપ સિદ્ધ થાય.

ત્યાર પછી આસક્તિ એટલી વધવા લાગે કે નયનોને ભગવાન સિવાય બીજું કંઈ સૂઝે નહિ. ઘરનાં દરેક કાર્યોમાં ઠાકોરજી જ જોડાઈ જાય.

“જ્યાં જ્યાં નજર મારી ઠરે યાદી ભરી ત્યાં આપની” આમ આસક્તિ થયા પછી વ્યસનાવસ્થામાં પ્રવેશ થઈ જાય ત્યારે, ભ્રમ થવા લાગે કે - ઘરનાં સગાસંબંધી બધાંજ તેને વેરી લાગવા લાગે, ‘ઘર-અંગના નહિ ભાવે રે’.

પોતાના ઠાકોરજીના કોઈને જ દર્શન ન કરાવે. તે ડરે કે ઠાકોરજી તેને વશ તો નહિ થઈ જાય ને ? કોઈ પોતાના ઠાકોરજીના વખાણ કરે તો પણ તેને લાગે કે તારે શું ? શંકા કરવા લાગે. (ડોશીમાએ શ્રીનાથજી પાસે માંગ્યું કે - મારા લાલને ગોવર્ધનના બંદર ચૂરાઈ ન જાય) તેમ વ્યસનાવસ્થામાં આશંકાઓ થવી સહજ છે. ખુદ ભગવાન પર પણ આશંકા થવા લાગે. અમે આટલા તેમના સ્નેહી છીએ છતાં, તે પ્રભુ તે લોકોની નજદીક કેમ છે ? તેમની સાથે કેમ વાતો કરે છે ?

અને જ્યારે પલકાંતર વિરહી દશા થાય ત્યારે ઠાકોરજી સન્મુખ હોવા છતાં કહેવા

લાગે કે તમે ક્યાં ગયા ? તેમ શોધ કરવા લાગે ગોપાલદાસ ઠાકોરજીના મંદિરના ઉંમરે જ સૂઈ જઈને ઠાકોરજીનો વિરહ કરતા હતા ત્યારે ઠાકોરજી હોંકારો દઈ પોતાની હાજરી જતાવતા હતા, છતાં ફરી ગોપાલદાસ વિરહમાં ખોવાઈ જતા અને કહેતા - મને તો ટેવ પડી છે, આપ શા માટે જાગો છો ?

જેમ નારણદાસ દીવાન ‘ગોકુલ કબ ચલેંગે’ કહીને સંયોગ સુખ માણી, ફરી આંખોમાં આંસુ લાવી દેતા, તેવો વિરહાનંદ માણતા હતા તેમ !

(૫૦) રાગ-રામકલી	૨૮/૫૦	૧/૨૮૦
સખીરી માઘો દોષ ન દીજે		૧
બારબાર બનબોલ મધુરધ્વનિ અતી પ્રતિત ઉપજાઈ		
મિલ શ્રવનન મન મોહે મહારસ તનકી સુધ બીસરાઈ		૨
મુખ મૃદુવચન કપટ ચિતઅંતર હમ ચહ બાત ન જાની		
તજ તજ લોકલાજ વિધિકી વિધિ બે ચહ કહી સો માની		૩
અબ સમુઝી મિલી એક પ્રકૃતિ હયે સુબુધિકી સંગત સાધી		
સુરદાસ ક્યોં હૂં કરણામય પરત નહિ આરાધી		૪

ભાવાર્થ :

હે સખી જે માધવ છે, તે આપણા માટે મધુરા છે. તેમાં દોષ ન જોવા જોઈએ, નહિતો આપણો પ્રેમ જ દુષિત થઈ જાય અને પ્રભુ તો ઉત્તમ રસના ભોક્તા છે, તેથી આપણે જે કંઈ કરવા ધાર્યું હોય તે તો આ મુરલી પ્રતિ કરવું જોઈએ. કેમકે બધાંનું મૂળ કારણ તો મુરલી છે. (૧)

મુરલી વારંવાર વનમાંથી મધુર ધ્વનિ કાઢીને બોલે છે, તેના મીઠા બોલ વારંવાર સાંભળવાથી અમને તેની વાત પર વિશ્વાસ થઈ ગયો. તેના બોલ કાન ઉપર પડીને મનને જ મોહી લીધું અને તે બોલ તો મહારસરૂપ હતા તેમ લાગે છે, કેમકે અમે તો અમારા દેહની સૂધ-બુધજ ખોઈ બેઠા (૨)

અમને એ ખબર નહોતી કે તે મોઢેથી મીઠા વચનો બોલે છે પણ તેના અંતરમાં તો કપટ છે, તેથી તો અમે ભોળીએ તેણે જે જે કહ્યું તે તે માની લીધું તેના વચનો ઉપર તો અમે લોકલાજ, કુલમર્યાદા, વિધિ-વિધાન, વેદ વચનો પણ ઉથાપ્યા. (૩)

પરંતુ ઉંડેથી વિચાર કરતાં હવે અમને સમજાય છે કે માધવ અને મુરલીની પ્રકૃતિમાં સમાનતા છે. બોલી મીઠી, મોહ પમાડે તેવાં બંને છે. તેથી તો મુરલીએ સુબુધિ-

મહાબુદ્ધિશાળી તેવા પ્રભુની સંગત સાધી લીધી છે, જેથી જ તેની પણ બુદ્ધિ બહુ ચાલવા લાગી છે. તે સંગત પ્રભુએ જે સ્વીકારી છે, તેનું કારણ પણ પ્રભુની કરૂણામયતા-અનુગ્રહ છે, તે કંઈ જીવના સાધનથી સાધ્ય નથી. (૪)

ગૂઠ ભાવાર્થ :

જીવનો સ્વભાવ એવો છે કે તેનાથી ભગવદ્ સેવા-કથા જ્યારે નથી બનતાં ત્યારે તે ‘ભગવદીચ્છા’ કહે છે. આમ તે પોતાના દોષનો ટોપલો પ્રભુ ઉપર ઢોળે છે, જે ઠીક નથી. જે કંઈ દોષ છે તે તો આપણી અંદર રહેલા છે. મૂર (જલના) દોષ મુરલી (જલના) દોષયુક્ત બુદ્ધિ. એટલે જે કંઈ કહેવા કરવાનું છે તે તો આપણી દુષિત બુદ્ધિને કહેવાનું છે, કેમકે તે જીવ વાણીની ઈંદ્રિયથી વિષયયુક્ત વાણી શ્રવણેન્દ્રિયમાં મન દ્વારા માણે છે. અને મોહ પામેલ મન હોવાથી કાયાએ શું કરવું કે ન કરવું, તે સમજ ખોઈ બેસે છે. જેથી હાથીનાં દાંતની જેમ દંભી ક્રિયા કરે છે. દેખાડા માટે સેવા કરે, પણ મનમાં લોભ છે. તે એટલી હદે કે લોકલાજ, શાસ્ત્રની મર્યાદા પણ તોડી. માત્ર દુર્બુદ્ધિએ જેમ કહ્યું તેમ જ જીવ કરે. દુર્બુદ્ધિ અને માયાની એક પ્રકૃતિ હોવાથી, જીવ ભગવાનથી વિમુખ થઈ ગયા. પોતે પ્રભુનો દાસ છે, છતાં સ્વામીના શરણે જતો નથી. આ બુદ્ધિનો ખેલ જીવ મૂંગો થઈ અનુસરે છે. હવે તો પ્રભુ ઉગારે તો જ ઉગરાય.

(૫૧) રાગ-રામકલી	૨૯/૫૧	૧/૨૮૧
જળ હી મુરલી અધર લગાવત		
અંગ અંગ રસ ભર ઉમગત હૈ તારે પુની પુની ભાવત		૧
ઔર દશા હોત પલકનમેં અગમ પ્રીતિ પરકાશત		
તબ ચિતવત કાહૂ તબ નાહિ જળહીં નાદ મુખ ભાષત		૨
ગ્રીવ નવાય દેત હૈ ચુમ્બન સુન ધુની દિશા બિસારત		
સુર મુરછી લટકત તાહી પર તાહી રહસ(સ્ય) વિચારત		૩

ભાવાર્થ :

પ્રભુ જ્યારે મુરલીને અધર પર ધરીને વેણુનાદ કરે છે ત્યારે ગોપીજનોની શી દશા થાય છે તે ગોપીજનોના મુખથી જ સાંભળીયે - મુરલી હોઠે લગાવે ત્યારે પ્રત્યેક અંગ ભગવદ્ રસથી તરબોળ થઈ જાય છે, છતાં પણ તે વધુને વધુ ચાહીયે છીએ (૧)

અને ત્યારબાદ પલમાત્રમાં જ દેહદશા બદલાવા લાગે છે. કોઈક અલૌકિક પ્રેમનો પ્રકાશ પૂરા દેહમાં પ્રસરી જાય છે. જ્યારે પ્રભુ મુરલીમાં નાદ ભરીને વાણી વદે છે ત્યારે દેહમાં સાન-ભાન રહેતું નથી. (૨)

અને જ્યારે ગ્રીવા-ડોક નમાવીને (મુરલીને) ભાવપૂર્વક ચુંબન કરે છે ત્યારે, તે નાદ સાંભળીને જગતનું ભાન ભૂલાઈ જાય છે. અને તે ધૂન ઉપર જ અમે મૂર્છાવત પડ્યા રહીએ છીએ, એકરસ થઈને.

અમે વિચારીએ છીએ કે મુરલીના નાદમાં એવું તે શું રહસ્ય છે કે આવી દશા થઈ જાય છે ? (૩)

(૫૨) રાગ-રામકલી	૩૦/૫૨	૧/૨૮૧
મુરલી હરિકો નાચ નચાવત		
એતે પર ચહ બાંસ બસુરીયા નંદનંદનકો ભાવત		૧
ઠાઠે રહત અધીન તાકે હૈ સકુચ ન બોલત બાત		
વહ નિધરક આજ્ઞા કરવાવત નૈકહૂ નહિ લજાત		૨
જબ જાનત આધિન ભયે હૈ દેખત ગ્રીવ નવાવત		
પૌઠત અધર ચલત કર પલ્લવ રંધ્ર ચરણ પલટાવત		૩
હમ પર રિસ કરિ કરિ અવલોકત નાસાપુટ ફરકાવત		
સુરશ્યામ જબ જબ રિઝત હૈં તબ તબ શિશ હલાવત		૪

ભાવાર્થ :

મુરલીની અધમતાનું વર્ણન ગોપીજન કરે છે - કે આ મુરલી હરિ (કે જે સર્વના દુઃખ હર્તા છે) તેવાને પોતાની ઈચ્છા મુજબ નાચ નચાવે છે. મતલબ કે પોતાના કલ્પા પ્રમાણે કરાવે છે.

આશ્ચર્ય છે કે, આ જંગલી બાંસની બનેલી બાંસુરીયા (બે-સુરીયા-ખરાબ વાણીવાળી), નંદનંદન (જે આનંદના પુત્ર છે તેવા) ને ગમી છે તેની સાબિતી આપે છે. (૧)

બાંસુરીને આધીન થઈને પ્રભુ ઊભા રહે છે અને ડર-સંકોચને લીધે મોઢેથી બોલીને વાત પણ નથી કરી શકતા. જીભ જ સીવાઈ જાય છે. અને તે બાંસુરી તો બે રોકટોક આજ્ઞા પ્રમાણે કરાવે છે વળી આમ કરતાં તેને લાજ પણ નથી આવતી. (૨)

જ્યારે પ્રભુ તેને આધીન થઈ જાય છે ત્યારે પ્રભુ તેના પ્રતિ દૃષ્ટિ કરીને, પોતાની ડોક નમાવી દે છે. જાણે આદર આપતા હોય !

તે આપશ્રીના અધર ઉપર જ પોઢે છે અને આપ તેને પોતાના શ્રીહસ્તમાં રાખીને ચાલતાં ચાલતાં જ તે બાંસરીયાના રંધ્ર (દોષયુક્ત) રૂપ ચરણોને ચાંપે છે. (૩)

તદુપરાંત તેની આજ્ઞાથી આપ અમારી ઉપર તો નાશાપૂટ ફૂલાવી ફૂલાવીને, રોષ પ્રકટ કરીને દૃષ્ટિ કરે છે.

અને તેના પ્રતિ તો જ્યારે જ્યારે રીઝે છે - પ્રસન્નતા વ્યક્ત કરે છે, ત્યારે ત્યારે પોતાનું શીશ ડોલાવે છે. આ અધમે આવી ગતિ શ્રીહરિની અમારા પ્રતિ કરાવી દીધી છે. (૪)

(૫૩) રાગ-રામકલી ૩૧/૫૩ ૧/૨૮૧

મુરલી સોં અબ પ્રીતિ કરૌરી
મેરી કહી માન મન રાખો ઉત રીસ દૂર હરૌ રી ૧
તુમહીં સુની મુરલીકી ખાતે દીન હોય ઈતરાની
કાહે ન ટેર શ્યામ તા ઉપર ક્યોં ન હોય પટરાની ૨
હમ જાની યહ ગર્વ ભરી હૈ, સાધુ ન યાતેં ઔર
રીઝે લીચે હરિકોં તપકે બલ, વૃથા કરૌ તુમ સોર ૩
સુરશ્યામ બહુનાયક સજની યહ મિલી એક આય
તુમ અપને નેમ હી રહૌગી નેમ ન કરતે જાય ૪

ભાવાર્થ :

એક શાણી ગોપી, બીજી તરૂણીઓને સલાહ આપે છે કે - મુરલીને અજાણતા આપણે બહુ દોષ આપ્યા. પણ હવે મુરલીથી પ્રીત કરો અને રીસને છોડી દો. મારી આ કહેલ વાત માનીને મનનું સમાધાન કરો (૧)

તેનું કારણ બતાવું - તમે પોતે જ મુરલીની વાતો સાંભળી છે. તે ઉપરથી નથી લાગતું કે, તે જે પ્રભુથી માન કરે છે પણ સાથે સાથે તેનામાં અતિશય દીનતા પણ છે. નહિ તો શ્યામ તેના ઉપર આટલા બધા શા માટે ઓવારી જાય? અને તે પટરાણી શા માટે ન બને? (૨)

આપણને લાગતું હતું કે - તે તો ગર્વથી ઠસોઠસ ભરેલી છે, પણ હકિકતમાં તેના જેવી સાધુ-સદ્ગુણોથી ભરેલ બીજું કોઈ છે જ નહિં. તેણે હરિને રીઝવી લીધા, તેની પાછળનું રહસ્ય તેનું તપ-બળ છે. તેણે પોતે ધૈર્ય ધરીને અનેક (ત્રણે પ્રકારના) તાપ સહન કર્યા છે. તમે લોકો તેના અવગુણના શોર મચાવો છો તે બધા અર્થહીન છે. (૩)

સુરનાયક પ્રભુ એક જ પ્રિયતમાના નાયક તો છે નહિ, એમાં તેને આ મળી ગઈ તેમાં તેનો શો વાંક? તમે સૌ પ્રભુને પ્રસન્ન કરવાના પ્રયાસ જાળવી રાખો, બીજું કંઈ ન વિચારો, કરેલું કદી નકામું જતું નથી. પ્રભુ જરૂર તમારી તરફ વિચારશેજ. (૪)

(૫૪) રાગ-રામકલી ૩૨/૫૪ ૧/૨૮૧

મુરલીયા બાજત હૈ બહુબાન
તીનગ્રામ ઈક્કીસ મુર્છના ઉગુનપચાસ કોટી તાન ૧
સલૈ કલા વ્યુત્પન્ન સુધર અતિ યા સમસર કો આન
અતિ સુંદર ગાવત મન ભાવત રીઝે શ્યામ સુબાન ૨
ઐસી સોં નહિં બૈર કીજૈયે દૂર કરો રીસ જ્ઞાન
સૂરશ્યામ કે અધરન રાજત સબ હી અંગ નિધાન ૩

ભાવાર્થ :

એક સખી બીજીને સલાહ આપે છે કે - જે મુરલીથી આપણે સૌ નારાજ હતા પણ ખરેખર તેમ નહિ કરવું જોઈએ, કેમકે આ મુરલીના બોલ બહુ જ સુંદર નીકળે છે તથા શાસ્ત્રીય રીતે પણ તેના રાગ તાલ વ. સર્વોત્તમ છે. (૧)

તે બધી જ કલાને ઘણી સારી રીતે પ્રકટ કરે છે. તેના સમોવડીયું કોઈ જ નથી. વિશેષમાં, તે અતિ સુંદર ગાય છે, જે શ્યામના મનને ભાવે છે તેથી આપ પ્રસન્ન થાય છે, તે સમજ (૨)

શ્યામના સુખથી વિશેષ શું હોય આપણા માટે ? માટે તો તેણે ભલે આપણી જગા લઈ લીધી, છતાં તેવીથી વેર ન રાખવું જોઈએ. આવી રીસને દૂર કરી દો. જે શ્રીઠાકોરજીના અધર ઉપર બીરાજે છે, તે બધી રીતે શ્રેષ્ઠ છે. તત્સુખની ભાવના જ ભક્ત માટે સર્વોત્તમ છે. (૩)

(૫૫) રાગ-રામકલી ૩૩/૫૫ ૧/૨૮૧

શ્યામ મુરલિકા કેં મનહીં ઢરે
કરપલ્લવ તાકોં બૈઠારત આપુન રહત ખરે ૧
બારંબાર અધર પરસાવત ઉપજાવત અનુરાગ
જે વશ કરત દેવમુની ગંધર્વ તે કર માનત ભાગ ૨
બનમેં રહત અરી કો જાનૈ કલ આની ઘોં જાય
સુરજપુરકી બડી સુહાગીન ઉપજી સૌંત બજાય ૩

ભાવાર્થ :

શ્યામ પોતાના મનથી જ મુરલી પ્રતિ ઢળ્યા છે. તેથી તો તેને પોતાના હસ્તકમળ પર બેસાડે છે અને સ્વયં ઠાડા રહે છે. (૧)

તથા પોતાનો પ્રેમની પ્રતિતિ કરાવવા, પ્રભુ તેને વારંવાર પોતાના અધરથી સ્પર્શાવે છે. આ એક એવી ઉલટી ગંગા ચાલી છે કે દેવ, મુની, ગંધર્વને પોતાના સૂરથી વશ કરનાર મુરલી, પોતાના હાથમાં હોવાથી પોતાના હસ્તકમળનું પ્રભુ સૌભાગ્ય સમજે છે. (૨)

હકિકતમાં તો આ બાંસુરી તો વનમાં રહેનારી ગમાર છે. તે ક્યારે આવે અને ક્યારે જાય તેનું કોઈ જ ધ્યાન ન રાખે. પણ તે તો સૂરજપુરની (પ્રભુના ધામની) મુખ્ય પટરાણી થઈને અમારી સૌંત બની બેઠી છે. (૩)

(૫૬) રાગ-ખટ ૩૪/૫૬ ૧/૨૮૨

બાંસુરી બાજત મદનમોહનકી તટ જમુના કે તીર રી
શ્રવણ સુનત મેરી સુધ બુધ બિસરી કહા કહં મેરી વીર રી ૧
એક ડર તૌ મોઢૈ સાસનનદકૌ દુજૌ લોક લાજ કુલ ભીર રી
કૃષ્ણદાસ ગિરિધર નહિ માનત નહિ જાનત મેરી પીર રી ૨

ભાવાર્થ :

ગોપી કહે છે - યમુના નદીને કિનારેથી મદનમોહનની બાંસુરી વાગે છે ત્યારે તે સાંભળતાં જ મારી સુધ-બુધ (દેહ-મન) વિસરાઈ જાય છે. હે સખી હું કયો ઉપાય કરું ? કેમ કે (૧)

મને એક ડર મારી સાસુ-નણંદનો છે અને બીજી લોક લાજ અને કુળનું સંકટ છે. તે એ કે મારા મનની વાત આ પ્રકારે ખૂલ્લી થઈ જાય છે. આ ગિરિધર (જેણે મારું મને હરિ લીધું છે.) તે મારી પીડા નથી જાણતા અને માનતા પણ નથી, બાંસુરી બજાવે જ જાય છે. (૩)

ગૂઠાર્થ :

ભક્તિને કિનારે સ્વરૂપાસક્તિથી ઉધ્ધાર કરનાર પ્રભુ, વાકપતિ દ્વારા મને હાંક મારે છે કે - અરે એ, સંસારવનમાં સહસ્ત્રપરિવત્સરથી ભૂલી પડેલી મારી ગૈયા, તું આ વાકપતિના પગલે પગલે મને આવીને મળ. તું શું મારા રૂપ-ગુણ-સૌંદર્યને ભૂલી ગઈ ? તો વલ્લભ તને સેવા-કથાથી મારા સ્વરૂપનું ભાન કરાવશે. અને “તું મારી છે” તેવું તારા સ્વરૂપનું પણ ભાન કરાવશે. તથા તને તારી પરમ કર્તવ્ય બુદ્ધિથી મારામાં જોડશે. મેં જ્યારે આવા શ્રી પરમકૃપાળુ વલ્લભને સાંભળ્યા

કે તુરંતજ “સ્વામિન શ્રી વલ્લભાગ્ને ક્ષણમપિ ભવતઃ સન્નિધાને કૃપાતઃ પ્રાણ પ્રેષ્ઠ વ્રજાધીશ્વર - વદન - દિદૃક્ષાર્તિ - તાપો જનેષુ”

તેથી આ કૃપાળુ વલ્લભના સન્નિધાન માત્રથી, અમારા પ્રાણપ્રેષ્ઠ વ્રજાધીશ્વરથી, અમે સહસ્ત્ર પરિવત્સરથી છૂટા પડી ગયા છીએ, તેવું ભાન થતાં અમારામાં કલેશાનંદ પ્રકટ થયો, જેથી તો અમે સુધ-બુધ વિસરી ગયા. (૧)

હે સખી હું શું કરું ? હું આ પ્રવાહમાં છું તેથી મારી બુદ્ધિ સ્થિર નથી. હું નથી પૂર્ણરૂપે પ્રભુ સાથે જોડાઈ કે નથી સંસાર સાથે જોડાઈ શકતી, તેવી મારી ક્ષુબ્ધ દશા છે.

કૃષ્ણનો વિરહ-તાપ છે, આકર્ષણ છે અને સંસારમાં કર્તવ્ય બુદ્ધિ છે. અને બીજાઓ મને તે તરફ ખેંચે છે. હું શું કરું ? મારી અહંતા-મમતા મારી સાસુ-નણંદ રૂપે છે અને કુલમર્યાદારૂપી સ્મૃતિશાસ્ત્રો છે. આ બધાંજ મારા માટે સંકટરૂપ છે.

“સ્નેહાદ્ રાગ વિનાશ. સ્યાદ્ આસકત્યા સ્યાદ્ ગૃહારુચિઃ” પણો આ કૃષ્ણનું પ્રમેય બળ એટલું છે કે મારું કંઈ ચાલવાનું નથી. મારી અહંતા-મમતાનું તો મેં મનથી તેમને સમર્પણ કરી દીધું જ છે. હું કૃષ્ણ દાસી છું, તેવો મારો ભાવ તો આપે જ હવે દૃઢ કરાવી દીધો છે જેથી મારે તો હવે કોઈ પ્રયાસ કરવાનો જ નથી. તેમને આધીન થઈને રહેવાનું છે, પણ જે મારી પીડા છે તે એ છે કે મારે તેમને મારી મનગમતી રીતે પ્રસન્ન કરવા છે. મારે તેમની સેવા નથી લેવી, મારે આપની સેવા કરવી છે, જે બની શકતું નથી. મારી સ્થિતિ “અશક્યે વા સુશક્યે વા સર્વથા શરણં હરિ”ની છે. તેમાં જ મારી પીડા છે. (વિ.ધૈ.આ.)

મારી ઈચ્છા તો બીજ ભાવ દૃઢ થાય તે છે. “સેવાયાં વા કથાયાં વાં યસ્યાસક્તિ દૃઢાં ભવેત્” છે તથા “કૃષ્ણસ્ય સર્વવસ્તુનિ ભૂમ્ન ઈશસ્ય યોજયેત્” છે. (નિલક્ષણ) કેમકે તો જ થોડો ઘણો રહી ગયેલો સંસારાવેશ દૂર થાય. “સંસારાવેશ દુષ્ટાનામ્ ઈન્દ્રિયાણાં હિતાય વૈ” (નિ.લ.) હે પ્રભુ મારી પીડા સમજીને નિજેચ્છાતઃ કરો.

ભગવત્ કીર્તન રહસ્ય

વિભાગ-૨

પ્રકાશિત ગ્રંથો

૧. આપણાં ૮૪	અપ્રાપ્ય
૨. આપણાં ૨૫૨	અપ્રાપ્ય
૩. ૪૧ આપણા માટે	અપ્રાપ્ય
૪. ૭ બોલ શ્રીકૃષ્ણના	અપ્રાપ્ય
૫. પુષ્ટિકવન	૨૦
૬. ૩સોં હિલગનકી પહેચાન	અપ્રાપ્ય
૭. ભગવત્ કીર્તન રહસ્ય-વિભાગ ૧ (જન્માષ્ટમી વધાઈ)	૨૦
૮. ભગવત્ કીર્તન રહસ્ય-વિભાગ ૨ (રાધાજીની વધાઈ, વામન જયંતિ, દાન, સાંઝી, મોરલી)	૨૦
૯. સુરજ કોણ બતાવે (કાવ્ય સંગ્રહ)	૨૦

પ્રકાશ્ય ગ્રંથ

૧. ૪૯ શૂરના સૂર	૨૦
૨. ભગવત્ કીર્તન રહસ્ય-વિભાગ ૩ (પનઘટ)	૨૦
૩. આંસુ (લેખ સંગ્રહ)	૪૦
૪. કરી મન હરિભક્તનકો સંગ (લેખ સંગ્રહ)	૪૦

નોંધ : ન્યોછાવર સાદી પોસ્ટ સહિતના છે.

- શ્રી બલદાઉજીની વધાઈ
- શ્રી રાધાજીની તથા
સખીઓની વધાઈ
- શ્રી વામન જયંતિ
- દાન
- સાંઝી
- મુરલી

પ્રિન્ટેડ બુક

Not published on a regular bases
Posted under post office guide clause 2.16

પ્રતિ શ્રી,

રવાના

: શ્રી દેવેન્દ્ર બી. શાહ

: ૫૦૨, આંગન એપાર્ટમેન્ટ, કસક પાસે, ભરૂચ - ૩૯૨ ૦૦૧

ફોન : ૦૨૬૪૨-૨૨૯૦૪૮